

WSTĘP DO LINGWISTYKI W BIZNESIE

REDAKCJA

**Stanisław Goźdz-Roszkowski
i Julia Mazurkiewicz-Sułkowska**

WSTĘP DO LINGWISTYKI W BIZNESIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

WSTĘP DO LINGWISTYKI W BIZNESIE

REDAKCJA

**Stanisław Goźdz-Roszkowski
i Julia Mazurkiewicz-Sułkowska**

 **WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

ŁÓDŹ 2022

Stanisław Goźdz-Roszkowski, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENCI

Łukasz Grabowski, Marcin Grygiel

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Dorota Stępień

KOREKTA TECHNICZNA

Zdzisław Gralka

SKŁAD I ŁAMANIE

MUNDA – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Grafika wykorzystana na okładce: © Depositphotos.com/Variant

© Copyright by Authors, Łódź 2022

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Publikacja opiniowana w trybie podwójnie ślepych recenzji

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10221.20.0.K

Ark. wyd. 11,5; ark. druk. 15,0

ISBN 978-83-8220-840-5

e-ISBN 978-83-8220-841-2

<https://doi.org/10.18778/8220-840-5>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

Wstęp (<i>Stanisław Goźdz-Roszkowski, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska</i>)	/	7
Rozdział 1. Języki specjalistyczne (<i>Julia Mazurkiewicz-Sułkowska</i>)	/	9
Rozdział 2. Terminologia – teoria i praktyka (<i>Aleksandra Beata Makowska</i>)	/	23
Rozdział 3. Podstawy lingwistyki stosowanej (<i>Paulina Nowak-Korcz</i>)	/	57
Rozdział 4. Pragmatics (<i>Iwona Witczak-Plisiecka</i>)	/	83
Rozdział 5. Legal English (<i>Stanisław Goźdz-Roszkowski</i>)	/	107
Rozdział 6. Corporate Discourse (<i>Stanisław Goźdz-Roszkowski</i>)	/	125
Rozdział 7. Przekład naukowy (<i>Aleksandra Beata Makowska</i>)	/	147
Rozdział 8. European Union Institutions (<i>Joanna Kozłowska</i>)	/	169
Rozdział 9. Wprowadzenie do zarządzania projektami (<i>Katarzyna Bednarska</i>)	/	193
Rozdział 10. Wprowadzenie do rachunkowości (<i>Joanna Stępień-Andrzejewska</i>)	/	207
Indeks do rozdziałów w języku polskim	/	233
Indeks do rozdziałów w języku angielskim	/	237

Wstęp

W 2013 roku Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego we współpracy z Wydziałem Zarządzania uruchomił studia I stopnia na kierunku *Lingwistyka dla biznesu*. Program nauczania stanowi unikalne połączenie dwóch różnych dziedzin wiedzy, tj. lingwistyki i zarządzania wraz z nauką dwóch języków obcych zarówno w zakresie ogólnej znajomości języka, jak i opanowania języków specjalistycznych. Na ostateczny kształt programowy studiów miał też znaczny wpływ model biznesowy, określany skrótowo BPO. Skrót ten oznacza *Business Process Outsourcing* (BPO), czyli centra outsourcingu procesów biznesowych. Firmy działające w tym sektorze zorientowane są na klientów zewnętrznych, od których przejmują realizację procesów, np. w obszarze księgowości. Obecnie oficjalnymi partnerami kierunku są następujące firmy: Infosys Polska, Fujitsu Polska, CERI International i Philips Polska. Ich zaangażowanie obejmuje prowadzenie warsztatów biznesowych oraz praktyk dla studentów kierunku.

Lingwistyka dla biznesu jest więc kierunkiem na wskroś interdyscyplinarnym o profilu praktycznym, ukierunkowanym na zapewnienie studentom zarówno kompetencji lingwistycznych, jak i menedżerskich. Treści programowe obejmują trzy podstawowe grupy przedmiotów. Dwie pierwsze mają charakter bardziej teoretyczny i składają się na nie przedmioty językoznawcze, takie jak: *Wstęp do dyskursu korporacyjnego*, *Podstawy lingwistyki stosowanej*, *Pragmatyka językowa* czy *Wstęp do języków specjalistycznych*, a także przedmioty z dziedziny zarządzania i biznesu, m.in. *Wprowadzenie do rachunkowości i finansów*, *Rozwój umiejętności profesjonalnych* czy *Podstawy zarządzania*. Trzecią grupę stanowią przedmioty służące nauce języków obcych.

Niniejszy tom obejmuje wybrane treści z dwóch pierwszych grup przedmiotów, koncentrując się na obszarze językoznawstwa. Jeden z rozdziałów poświęcony jest *Wprowadzeniu do rachunkowości i finansów*. Rozdziały są

przygotowane w polskiej i angielskiej wersji językowej, w zależności od języka wykładowego poszczególnych przedmiotów na kierunku *Lingwistyka dla biznesu*. Z tego względu cztery rozdziały zostały napisane w języku angielskim, by ułatwić studentom recepcję przekazywanych treści w języku, w którym są one wykładane. Książka, składająca się z dziesięciu rozdziałów, została przygotowana przez pracowników Katedry Języków Specjalistycznych oraz Komunikacji Międzykulturowej Wydziału Filologicznego, Instytutu Anglistyki, jak również Katedry Rachunkowości Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego. Tom zawiera definicje i analizy najważniejszych pojęć i terminów oraz teorii i innych kluczowych zagadnień wprowadzanych w ramach teoretycznej części programu studiów. Zamieszczono w nim wykaz podstawowej zalecanej literatury przedmiotu i pytania kontrolne.

Prezentowana książka jest pierwszym przedsięwzięciem tego typu na rynku wydawniczym w Polsce. Liczymy na to, iż okaże się pożyteczna zarówno dla studentów i wykładowców kierunku *Lingwistyka dla biznesu*, jak i dla czytelników zainteresowanych problematyką języka w kontekstach biznesowych.

Stanisław Goźdz-Roszkowski
Julia Mazurkiewicz-Sułkowska

Łódź, grudzień 2021 r.

Rozdział 1

Języki specjalistyczne

1. Język specjalistyczny – czym jest i czym się różni od języka ogólnego.
2. Cechy uniwersalne języków specjalistycznych.
3. Rodzaje leksyki specjalistycznej.
4. Niewerbalna komunikacja specjalistyczna.

1. Język specjalistyczny – czym jest i czym się różni od języka ogólnego

Żeby odpowiedzieć na pytanie, czym jest język specjalistyczny, należy najpierw zastanowić się nad tym, czym ogólnie jest język. W wielkim uproszczeniu możemy przyjąć, że jest on systemem znaków (kodem) umożliwiającym komunikację. Kod ten składa się ze słownictwa pozwalającego nazwać otaczający nas świat oraz reguł gramatycznych, umożliwiających łączenie wyrazów w ciągi, czyli tworzenie całych zdań. Dzięki swoim właściwościom język pozwala na przekazanie informacji o otaczającej nas rzeczywistości, zawierając informacje o czasie i przestrzeni. Możemy więc opowiedzieć o czymś, co jest odległe, albo miało miejsce dawno temu (por. Milewski 2021). W języku wyróżniamy kilka poziomów. Pierwszym z nich jest poziom fonologiczny, czyli zespół fonemów (charakterystycznych dla każdego języka dźwięków), które łączą się w morfemy (części wyrazów, np. przyrostki, przedrostki). Morfemy tworzą system morfologiczny i łączą się w wyrazy, które z kolei tworzą system leksykalny. Wyrazy (system leksykalny) nazywają zjawiska z otaczającego nas świata i za pomocą reguł gramatycznych łączą się w zdania (system syntaktyczny).

Mówiąc o języku, najczęściej mamy na myśli tzw. język ogólny, który jest podstawową formą komunikowania się określonej społeczności. Jest to odmiana języka narodowego znana ogółowi społeczeństwa. Język ten ewoluuje przez wiele lat w gronie ludzi zamieszkujących na jakimś terenie i jest istotnym, jeśli nie najistotniejszym, czynnikiem łączącym daną grupę społeczną, którą jest najczęściej naród. W konsekwencji ogół mieszkańców pewnego terytorium, związanych ze sobą wspólną przeszłością, a także kulturą oraz posiadających wspólne interesy polityczne i gospodarcze, posługuje się między sobą jednym językiem. Język ogólny jest językiem kompletnym, czyli obejmującym wszystkie opisane wyżej systemy: fonetykę, morfologię oraz składnię. Zawiera on słownictwo znane i rozumiane przez całość wspólnoty, dzięki czemu możliwa jest komunikacja wewnątrz niej (Mitera 2017).

W odróżnieniu od języka ogólnego (powstałego w sposób naturalny), **język specjalistyczny**, często nazywany **technolektem** lub **językiem fachowym**, jest konwencjonalnym (umownym) kodem pomocniczym, stworzonym przez człowieka dla potrzeb komunikacji specjalistycznej. Służy on poznawaniu i określaniu obiektów charakterystycznych dla danej specjalności oraz porozumiewaniu się na ich temat (Kubiak 2002). Jest on przede wszystkim **narzędziem pracy zawodowej**, przeznaczonym nie tylko do komunikacji w środowisku profesjonalistów, lecz także do poznawania i opisywania obiektów charakterystycznych dla danej dziedziny oraz do porozumiewania się na ich temat. Dodatkowo jest to **narzędzie kształcenia zawodowego**, ponieważ język specjalistyczny umożliwia prowadzenie badań specjalistycznych i kształcenie specjalistów w danej dziedzinie. Jest on również **wskaźnikiem poziomu rozwoju cywilizacyjnego** danego społeczeństwa, odróżniającym je od innych pod względem zaawansowania technologicznego, cywilizacyjnego oraz rozwoju kultury (Szadyko 2012).

Pojęcie język specjalistyczny już od lat 70. XX wieku nierozłącznie wiąże się z określeniem **LSP**, czyli **Language for Special Purposes**. Termin ten powstał w krajach Europy Zachodniej w celu określenia języka nauki, techniki i innych dziedzin wiedzy oraz oddzielenia języka specjalistycznego (**LSP**) od **naturalnego języka ogólnego (LGP – Language for General Purpose(s))**, przy czym autorzy tej koncepcji podkreślają, że LSP jest odmianą języka naturalnego, ściśle związaną ze strukturą języka ogólnego. Jest to więc swego rodzaju podstruktura języka, która wyodrębnia się z ję-

zyka ogólnego i funkcjonuje jako język w granicach określonego środowiska zawodowego. Każdy **LSP**, czyli język wiedzy specjalistycznej/język specjalistyczny posiada swój leksykon (zasób słów) (Mazurkiewicz-Sułkowska 2014), którego podstawę stanowi określony system terminologiczny (L_t) oraz własne zasady użycia jednostek terminologicznych w tekście, czyli własną składnię kognitywną (S_k), która ze swojej strony narzuca strukturę tworzonych tekstów, czyli strukturę makroznaków (mZ). Schematycznie autorzy *Teoretycznych podstaw terminologii* (Lukszyn, Zmarzer 2006) ukazują tę zależność w następujący sposób:

$$LSP > L_t // S_k > mZ$$

Jak już wspomniano, język specjalistyczny to język funkcjonujący na podstawie języka ogólnego, ponieważ jako język konwencjonalny bazuje on na języku naturalnym. Technolekt nie może istnieć zupełnie autonomicznie, w oderwaniu od języka ogólnego, bowiem korzysta on z jego fonetyki, niespecjalistycznej leksyki i gramatyki. Nie możemy nauczyć się angielskiego prawniczego bez znajomości ogólnego języka angielskiego. W literaturze naukowej często można spotkać się z podejściem do języków specjalistycznych nazywanym wariantowym, które zakłada, że język specjalistyczny jest jednym z wariantów języka ogólnego. Na gruncie językoznawstwa polskiego przeciwko takiemu traktowaniu języków specjalistycznych występują Franciszek i Sambor Grucza (Grucza 2009), którzy nie zgadzają się z takim twierdzeniem, uzasadniając to tym, że nie jesteśmy w stanie w języku ogólnym przekazać tej samej informacji, z taką samą precyzją, jak w języku specjalistycznym. Próba powiedzenia zdania specjalistycznego w zrozumiałym dla wszystkich języku zawsze skończy się utratą części informacji istotnej dla specjalistów, nie można więc mówić o dwóch wariantach tego samego języka. Język specjalistyczny zgodnie z tą koncepcją nie jest odmianą języka ogólnego, a jedynie jego nadbudową. Bazuje on na gramatyce, leksyce, fonetyce i składni języka naturalnego i pełni wobec niego **funkcję komplementarną** (Szadyko 2012). Między językiem naturalnym a technolektem nie ma różnic na poziomie fonetycznym, ponieważ technolekt opiera się na tej samej fonemice i grafemice (F. Grucza 2008). Możemy jednak zauważyć różnice na poziomie morfologicznym, leksykalnym i składniowym. Nie polegają one na tym, że język specjalistyczny ma odrębny

system morfologiczny lub gramatyczny, tylko na tym, że niektóre elementy, konstrukcje, wzorce słowotwórcze języka ogólnego występują w nim dużo częściej niż inne, a niektóre w ogóle nie występują. Można więc stwierdzić, że **różnice między językiem ogólnym a językiem specjalistycznym mają charakter ilościowy, nie zaś jakościowy** (Szadyko 2012).

Od języka ogólnego technolekt różni się również swoimi funkcjami i zadaniami. Pełni on przede wszystkim **funkcję instrumentalną**, jest narzędziem pracy zawodowej, w odróżnieniu od języka ogólnego, który pełni także szereg innych funkcji, np. ekspresywną (wyrażanie emocji). Jako narzędzie pracy zawodowej technolekt odzwierciedla stan wiedzy specjalistycznej i jest ściśle związany z określoną grupą osób wykonujących dany zawód. Jest on więc rodzajem **socjolektu** – języka określonej grupy społecznej. Każdy język ogólny/narodowy jest ściśle związany z ogromną liczbą języków specjalistycznych. Nie można więc mówić o polskim języku specjalistycznym, lecz o polskich językach specjalistycznych (np. polski język medyczny, polski język bankowości i finansów, polski język techniczny itd.). Niektórzy autorzy twierdzą wręcz, że nie można mówić w ogóle o językach specjalistycznych, tylko o **idiolektach specjalistycznych** (językach poszczególnych specjalistów) i **polilektach specjalistycznych** (wspólnych cechach kilku idiolektów specjalistycznych) (F. Grucza 2008; S. Grucza 2009; 2010; 2013).

2. Cechy uniwersalne języków specjalistycznych

Myśląc o języku specjalistycznym, mamy zazwyczaj na myśli **słownictwo specjalistyczne**, głównie terminologię. Należy jednak pamiętać, że gdyby komunikacja przedstawicieli danego zawodu różniła się od komunikacji ogółu społeczeństwa wyłącznie warstwą leksykalną, nie mówilibyśmy o językach specjalistycznych, tylko o słownictwie specjalistycznym. Samo określenie „język specjalistyczny” sugeruje, że różnice muszą zachodzić na różnych poziomach struktury języka, czyli także np. na poziomie morfologicznym, semantycznym, składniowym, stylistycznym. Mimo że nie istnieje jeden język specjalistyczny, to można wyodrębnić uniwersale cechy wszystkich języków zawodowych. Badacze języków specjalistycznych wyodrębniają następujące uniwersalne cechy technolektów: **symplifikacja** morfologiczna, **monosemia**, **hipotaksa**, **neutralność**. Symplifikacja (ina-

czej uproszczenie) morfologiczna oznacza, że na poziomie morfologicznym języki specjalistyczne są uboższe od języka ogólnego. Nie wykorzystują całego zasobu możliwości słowotwórczych języka. Teksty specjalistyczne są „uboższe”, jeżeli chodzi o różnorodność wykorzystywanych środków morfologicznych. Na poziomie semantycznym języki specjalistyczne charakteryzuje monosemia, czyli jednoznaczność w obrębie systemu leksykalnego. Na poziomie syntaktycznym (składniowym) mówimy o przewadze hipotaksy nad parataksą, czyli przewadze zdań złożonych podrzędnie nad zdaniami złożonymi współrzędnie. W końcu na poziomie stylistycznym podkreślamy neutralność tekstów specjalistycznych, które nie mogą być nacechowane emocjonalnie (Szadyko 2012).

Polskie języki specjalistyczne cechuje duża częstotliwość użycia konstrukcji z imiesłowami, wyjątkowe nagromadzenie form strony biernej, częste użycie form bezokolicznika oraz bardzo wysokie nasycenie nominalizacjami (rzeczownikami odczasownikowymi), zwłaszcza w tak zwanych konstrukcjach werbo-nominalnych (połączenie rzeczownika z czasownikiem, np. *dokonać kradzieży* zamiast *ukraść*). Z jednej strony użycie nominalizacji ma wiele zalet: pozwalają one skoncentrować uwagę na zdarzeniu, czynności, pomijając uczestników, dają większą elastyczność składniową oraz ułatwiają grupowanie i kategoryzowanie obiektów. Z drugiej strony nasycenie tekstu nominalizacjami ma też swoje wady, gdyż może powodować niekomunikatywność tekstu i rozchwianie składniowe.

3. Rodzaje leksyki specjalistycznej

Pomimo różnic między językami specjalistycznymi a językiem ogólnym, występujących na poziomie morfologicznym, semantycznym, syntaktycznym i stylistycznym, największa różnica i tak pozostaje na poziomie leksykalnym. Słownictwo specjalistyczne stanowi podstawę komunikacji zawodowej. Fundamentem każdego języka specjalistycznego jest jego **leksykon terminologiczny**, czyli zbiór terminów odzwierciedlających stan wiedzy w obrębie konkretnego obszaru działalności ludzkiej (np. terminologia medyczna, terminologia techniczna). Leksykon składa się z terminów, warto więc wyjaśnić, czym jest **termin** (por. rozdział 2. *Terminologia – teoria i praktyka*). Terminem jest element słownictwa (wyraz, związek

frazeologiczny) używany w określonej dziedzinie wiedzy lub działalności ludzkiej w odniesieniu do obiektów specyficznych (zarówno obiektów materialnych, jak i pojęć) dla tej dziedziny w sposób – w założeniu – ścisły i jednoznaczny. Ścisłość i jednoznaczność terminu uzyskuje się przez podanie jego **definicji** (Polański 1999). Inaczej mówiąc, terminem jest konwencjonalny (umowny, sztuczny) znak językowy ze ściśle określonym znaczeniem w ramach konkretnego leksykonu terminologicznego, który posiada dokładną definicję i nie ma konotacji ekspresywnych (Mazurkiewicz-Sułkowska 2014). Żeby wyraz lub związek frazeologiczny można było uznać za termin, musi on posiadać takie cechy, jak (Szadyko 2012; Kubiak 2002; Mazurkiewicz-Sułkowska 2014):

- specjalizacja – wyrażająca się w używaniu terminu przez specyficznych użytkowników w specyficznych sytuacjach i w odniesieniu do specyficznych obiektów (środowisko naukowe, techniczne, artystyczne, zawodowe itd.);
- konwencjonalność – termin nie powstaje w sposób naturalny, lecz w wyniku celowej działalności określonej grupy zawodowej;
- systemowość – przejawia się w tym, że każdy termin zawsze stanowi część określonego systemu terminologicznego (słowo jest terminem wyłącznie w obrębie swojego systemu terminologicznego);
- ścisłość i jednoznaczność – wynikają z faktu, że każdy termin ma określoną definicję oraz określoną wartość systemową (termin musi być jednoznaczny w obrębie swojego systemu terminologicznego, natomiast poza tym systemem słowo to może być wieloznaczne);
- neutralne nacechowanie emocjonalne i stylistyczne – wynikają z poznawczej i praktycznej funkcji jednostki terminologicznej;
- niezależność od kontekstu.

Każdy **leksykon terminologiczny** (zbiór terminów odzwierciedlających stan wiedzy w obrębie konkretnego obszaru działalności ludzkiej) składa się z wielu pól terminologicznych. **Polem terminologicznym** nazywamy spójny wewnętrznie i uporządkowany według kryteriów językowych zbiór terminów (Szadyko 2012). Odpowiada on jednemu polu pojęciowemu, czyli jednolitemu tematycznie fragmentowi leksykonu terminologicznego, np. *papiery wartościowe* stanowią pole terminologiczne w ramach leksykonu terminologicznego *finanse i bankowość* (Klejnowska-Borowska 2016). Pole terminologiczne składa się z kolei z paradygmatów terminologicznych

i serii terminologicznych (Michałowski 2017). Wspomniany **paradygmat terminologiczny** jest podstawowym elementem struktury conceptualnej każdego leksykonu terminologicznego (np. *obligacje* w ramach pola terminologicznego *papiery wartościowe*).

W uproszczeniu strukturę pojęciową leksykonu terminologicznego można przedstawić w następujący sposób:

Finanse i bankowość – leksykon terminologiczny;

Papiery wartościowe – pole terminologiczne w ramach leksykonu terminologicznego *finanse i bankowość*;

Obligacje – paradygmat terminologiczny w ramach pola terminologicznego *papiery wartościowe*.

Inaczej sytuacja wygląda z **serią terminologiczną**, zwaną również **gniazdem terminologicznym/blokiem terminologicznym** (Michałowski 2017). Nie jest ona bowiem komponentem struktury pojęciowej leksykonu terminologicznego (w odróżnieniu od pola i paradygmatu terminologicznego), a w jej skład wchodzi terminy niewywodzące się z jednego pojęcia. Seria terminologiczna jest zbiorem terminów o identycznej strukturze morfologicznej (tj. terminów utworzonych wedle tego samego modelu słowotwórczego). Na przykład za serię terminologiczną w terminologii lingwistycznej uznaje się grupę takich terminów, jak: *morfem*, *leksem*, *fonem*, *semantem*. Każdy z nich wchodzi w skład innego pola terminologicznego, ale wszystkie składają się z dwóch terminoelementów: elementu określającego właściwości jednostki oraz przyrostka *-em*, wskazującego na klasy jednostek (*morf+em*, *leks+em*, *fon+em*, *semant+em*) (Michałowski 2017).

Analizując poszczególne języki specjalistyczne, można zauważyć, że terminy wchodzące w ich skład nie tworzą struktury jednolitej i różnią się między sobą stopniem fachowości. Niektóre z nich są zrozumiałe nawet dla przedstawicieli zawodów pokrewnych, a inne – wyłącznie dla bardzo wąskiego grona specjalistów. Dzieje się tak dlatego, że każdy leksykon terminologiczny składa się z leksyki o niskim, średnim i wysokim stopniu terminologizacji. **Leksyką o niskim stopniu terminologizacji** nazywamy leksykę ogólną, wchodzącą w skład systemu terminologicznego jako nazwy podstawowych obiektów (np. *głowa*, *ręka* w terminologii medycznej). **Leksyka o średnim stopniu terminologizacji** – to wyrazy wspólne dla kilku pól terminologicznych (np. terminy ogólnotechniczne typu *głowica*, *silnik*), natomiast **leksyka wąsko wyspecjalizowana** odnosi się wyłącznie do

konkretnego pola terminologicznego (np. *wysłodki* w przemyśle cukrowniczym) (Mazurkiewicz-Sułkowska 2014).

Nie wszystkie wyrazy języka specjalistycznego odpowiadają wymienionym wyżej wymaganiom terminologii, więc nie każdy wyraz używany przez specjalistów jest terminem. W leksyce specjalistycznej wyodrębniamy także (por. Lukszyn, Zmarzer 2006; Szadyko 2012; Mazurkiewicz-Sułkowska 2014):

- **hipoterminy** – wyrazy ogólne, funkcjonujące w leksykonie terminologicznym, potrzebne do konstruowania w odpowiedniej normie stylistycznej komunikatów i określania czynności i przedmiotów znanych specjalistom, lecz nieposiadające ścisłego określenia w danej dziedzinie. Jako hipoterminy w tekstach specjalistycznych funkcjonują np. czasowniki egzystencjalne (*jest, istnieje* itd.) i procesywne (*ma, posiada*), rzeczowniki osobowe, a także przymiotniki typu: *stary, nowy, wielki, prosty*, w tekstach medycznych *masywny* itd.;
- **terminoidy** – wyrazy charakterystyczne dla terminologii, lecz posiadające bliżej nieokreśloną semantykę. Są to wyrazy z języka ogólnego, które zostały zaadaptowane przez leksykon terminologiczny i są wykorzystywane do nazywania tzw. pojęć naturalnych. Na przykład w terminologii technicznej są to rzeczowniki nieosobowe używane w zawodowej komunikacji językowej, np. *fabryka, konstrukcja, magistrala, maszyna, sprzęt, urządzenie*;
- **preterminy** – nowo tworzone nazwy nomenklaturowe przed ich legalizacją przez kompetentny resort lub służbę terminologiczną. Preterminy powstają masowo w trakcie działalności zawodowej. Na wstępnym etapie porządkowania systemu terminologicznego wszystkie jego składniki mają status preterminów (Karpiński 2007). Na przykład po wynalezieniu nowego urządzenia/zjawiska pojawia się kilka słów do jego nazwania, wszystkie one są preterminami, dopiero czas pokazuje, które z nich wygra ten wyścig i zostanie pełnoprawnym terminem;
- **quasi-terminy** – wyrazy ogólne kandydujące do rangi terminów, których definicje fachowe wyprowadza się ze znaczenia językowego. Cechą charakterystyczną quasi-terminów jest to, że nie mają one jednej definicji, cały czas są podejmowane próby ich definiowania, co znajduje wyraz w dużej liczbie zanotowanych definicji. Quasi-termin związany jest z rozwojem nauki i techniki. Jego zadaniem jest dążenie do przekształcenia się w termin (czyli w jednoznaczną jednostkę konwencjonalną);

- **profesjonalizmy** (żargonizmy zawodowe) – nieformalne, potoczne odpowiedniki terminów. Stanowią one swego rodzaju synonimy terminów i są używane w nieformalnej komunikacji przedstawicieli danego zawodu. Obszar ich występowania ogranicza się zazwyczaj do wypowiedzi ustnych. Jeśli termin jest specjalnym znakiem w systemie terminologicznym, który jest użyty w celu określenia specjalnego pojęcia, to profesjonalizm zawsze jest synonimem stworzonym specjalnie po to, by zastąpić termin. Podstawową cechą tej warstwy słownictwa specjalistycznego jest „półoficjalny” status, pozbawiony zabarwienia naukowego oraz możliwości zabarwienia stylistycznego, w odróżnieniu od terminów, które nie wyrażają ekspresji. W odróżnieniu od terminów, które są wyrazami konwencjonalnymi, słownictwo fachowe jest nierozzerwalnie związane ze słownictwem ogólnonarodowym (tj. językiem naturalnym). Dzieje się tak nie tylko dlatego, że słownictwo fachowe, pozostając słownictwem naturalnym, ma taki sam rodowód, jak słownictwo ogólne, lecz przede wszystkim dlatego, że słownictwo konwencjonalne, które pod tym względem jest przeciwstawiane ogólnemu, powstaje na bazie tego słownictwa i według zasad, którymi ono się rządzi (Mazurkiewicz-Sułkowska 2014).

Terminami bardzo często zostają słowa z języka ogólnego. Zjawisko takie nazywamy **terminologizacją**. Droga słowa od wyrazu z języka ogólnego do jednostki terminologicznej wygląda następująco: wyraz z języka ogólnego – pretermin – quasi-termin – termin. Pretermin – wstępna fiksacja pojęcia z zakresu danej dziedziny; quasi-termin – jednostka terminologiczna, której zadanie polega na poszukiwaniu optymalnej definicji obiektu w ramach konkretnego leksykonu terminologicznego, w celu osiągnięcia jednoznaczności w granicach tegoż leksykonu; termin – konwencjonalna jednostka odpowiadająca optymalnej definicji pojęcia z zakresu określonego obszaru wiedzy i jednoznaczna w obrębie konkretnego leksykonu terminologicznego (Mazurkiewicz-Sułkowska 2014). Może dochodzić również do przeciwnego zjawiska, kiedy termin specjalistyczny przechodzi do języka ogólnego, w którym zaczyna funkcjonować jako wyraz nacechowany, często wieloznaczny. Takie zjawisko nazywamy **determinologizacją**, czyli nabyciem przez terminy znaczeń potocznych, np. *orbitować* ‘poruszać się po alkoholu’ (Lukszyn, Zmarzer 2006).

Języki specjalistyczne obfitują w **zapożyczenia** (por. Lukszyn 2002; Gajda 2010). W zależności od dziedziny język zawodowy sięga po terminologię

pochodzącą z języków klasycznych (greka, łacina) lub z języków nowożytnych, ostatnio głównie z języka angielskiego (ale też niemieckiego – technika, francuskiego – taniec, włoskiego – sztuka). Obserwujemy również tendencję do umiędzynarodawiania terminologii, która jest efektem globalizacji.

Języki specjalistyczne bardzo szybko dezaktualizują się. Jest to uzależnione od rozwoju nauki i od dziedziny, do której dany język specjalistyczny się odnosi. Technolekt niektórych dziedzin (np. informatyka) będzie się zmieniać szybciej niż język takich dziedzin, jak muzyka lub architektura. Zawsze jednak zmiany w terminologii zaobserwować można już na przestrzeni kilku lat, a w przypadku bardziej dynamicznych nauk – nawet jednego roku. W przeciwieństwie do języka specjalistycznego, język ogólnonarodowy jest tworem bardziej skostniałym, a okres potrzebny do jego istotnych zmian naukowcy wyliczają na około 150 lat (Szadyko 2012).

Każdy język specjalistyczny posiada swoją strukturę pionową i poziomą. **Struktura pionowa** polega na tym, że możemy przekazać treści na różnych poziomach abstrakcji: od bardzo abstrakcyjnych informacji naukowych po bardzo konkretne informacje fachowe. **Struktura pozioma** zaś odzwierciedla fakt, że możemy go rozbić na poszczególne specjalizacje, np. język komunikacji biznesowej możemy podzielić na: język finansów, bankowości i giełdy, prawny język biznesu, język *public relations* i reklamy, język korespondencji handlowej i inne (Szadyko 2012).

Kolejną cechą wyróżniającą języki specjalistyczne jest to, że w nich częściej niż w językach ogólnych mamy do czynienia ze **skrótowcami (akronimami)**. Odgrywają one dwie podstawowe role – zastępują pełne wyrażenie, dzięki czemu upraszczają komunikację, oraz są nośnikami konkretnej informacji. Wśród skrótowców używanych najczęściej w językach specjalistycznych wyróżniamy (Andrychowicz-Trojanowska 2009):

- **literowce** (NWZA – nadzwyczajne walne zgromadzenie akcjonariuszy, PWPW – Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych) – w skład skrótowców literowych wchodzi pierwsze litery wyrazów skracanego wyrażenia; każda z wchodzących w skład akronimu liter wymawiana jest osobno, np. skrótowiec NWZA wymawiamy jako [enwuzeta];
- **głoskowce** (OFE – otwarty fundusz emerytalny, WIG – Warszawski Indeks Giełdowy) – skrótowce głoskowe składają się z pierwszych liter skracanego wyrażenia, jednak, w odróżnieniu od literowców, litery w głos-

kowcach są wymawiane jako suma głosek (a nie liter). Do tej klasy należy większość akronimów, zawierających co najmniej jedną samogłoskę. Głoskowce wymawiamy jako „przeczytane”, a nie jako wymienione litery, np. FIO [fio] (nie jako [efio]), WIG [wig] (nie jako [wuigie]);

- **grupowce** (MidWIG, siTech) – w skład skrótowców grupowych, zwanych również sylabowcami, wchodzi grupy głosek (zazwyczaj pierwsze sylaby słów skracanego wyrażenia). Takie akronimy są wymawiane jako suma połączonych sylab. Grupowce wymawiamy jako „przeczytane”, a nie jako wymienione litery, np. MidWIG [midwig];
- **skrótowce złożeniowe** (Investbank – bank inwestycyjny) – są to akronimy, w skład których wchodzi wyraz określany (cały) oraz część wyrazu określającego, np. w Investbank – bank (wyraz określany) inwestycyjny (wyraz określający). Wymawiamy je jako „przeczytane”, np. Investbank [inwestbank];
- **skrótowce mieszane** (CeTO – Centralna Tabela Ofert) – akronimy mieszane, zwane również kombinowanymi, są kombinacjami kilku wymienionych wyżej typów skrótowców, np. w skrótowcu CeTO sylaba pierwszego wyrazu (Centralna) + pierwsze litery drugiego i trzeciego (Tabela Ofert).

4. Niewerbalna komunikacja specjalistyczna

Na koniec warto podkreślić, że nie tylko kody werbalne (posiadające słownictwo i system gramatyczny) mogą występować w charakterze języków specjalistycznych. Językiem takim może być również **kod niewerbalny**, jak np. migowy język maklerów giełdowych (Andrychowicz-Trojanowska 2009). Komunikacja giełdowa często odbywa się z pominięciem słów, wykorzystuje natomiast język ciała (kontakt wzrokowy, mimika, wyraz twarzy, ruchy ramion i ciała, postawa, kontakt fizyczny, odległość między stronami komunikacji, ubiór, gesty) i scenerię (symbole władzy i zagospodarowanie przestrzeni). W ten sposób np. bezpośredni uczestnicy gry giełdowej przekazują sobie najistotniejszą informację przy wykorzystaniu określonego repertuaru sygnałów. Komunikacja pozawerbalna, charakterystyczna dla giełdy, to specjalny język ciała, określany w języku angielskim wyrażeniem (broker's) **hand signals**. Sygnały przekazywane przez maklerów w sposób

niewerbalny dotyczą trzech zagadnień: czy osoba kupuje, czy sprzedaje; ceny; ilości akcji, którą osoba kupuje lub sprzedaje. Giełdowa komunikacja niewerbalna jest bez wątpienia rodzajem komunikacji specjalistycznej, ponieważ opiera się na specjalnym zestawie sygnałów, z których każdy posiada jedno, konkretne, przypisane wcześniej znaczenie i służy komunikacji specjalistów w ściśle zawodowej sytuacji. Spełnia więc ona wymagania ścisłości, jednoznaczności, neutralności, fachowości oraz umożliwia komunikację specjalistyczną, mimo że nie jest kodem werbalnym.

Komunikacja specjalistyczna coraz częściej odbywa się w zespołach międzynarodowych, w których dużą rolę odgrywa nie tylko język, lecz także kody pozawerbalne (gesty, mimika). Pracownicy przenoszą do pracy (często nieświadomie) obyczaje właściwe swoim macierzystym kulturom. Jak zaznacza Anna Dudziak (2012), w komunikacji międzykulturowej język nie jest wystarczającym czynnikiem gwarantującym porozumienie, ponieważ zawsze należy uwzględnić także wspomniane komunikaty niewerbalne, zawierające niepisane reguły poszczególnych kultur (Dudziak 2012). Skuteczną interkulturową komunikację niewerbalną (w tym specjalistyczną) zdaniem D.G. Leathers zapewni: poznanie reguł dotyczących okazywania emocji w danej kulturze, przestrzeganie reguł obowiązujących podczas powitań i pożegnań, poznanie podkreślania różnic w statusie, dostosowanie do oczekiwanego publicznie stopnia kontaktu fizycznego, poznanie reguł konwersatoryjnych, modyfikacja własnych zachowań do najważniejszych w danej kulturze zachowań werbalnych, unikanie obraźliwych komunikatów, dopasowanie ubioru do obowiązujących w danej kulturze konwencji (Leathers 2007; Dudziak 2012).

Rozwój języków specjalistycznych jest bezpośrednio związany z rozwojem nauki, techniki, sztuki oraz globalizacją wynikającą z możliwości szybkiej wymiany informacji, a także z tendencją do specjalizowania się ludzi w bardzo wąskich obszarach zawodowych. Nie ulega więc wątpliwości, że języki specjalistyczne muszą sprostać wymaganiom szybko zmieniającej się rzeczywistości, umożliwić specjalistom precyzyjne przekazywanie wiedzy specjalistycznej i tym samym przyczynić się do postępu cywilizacyjnego. Jednocześnie należy pamiętać, że języki specjalistyczne wywierają coraz większy wpływ na rozwój poszczególnych języków ogólnych, ponieważ społeczeństwo znajduje się pod dużym wpływem postępu naukowo-technicznego.

Więcej na ten temat dowiesz się z:

- Lukszyn J. (red.) (2005), *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mitera E. (2017), *Język specjalistyczny a język podstawowy – elementy wspólne i różnicujące*, [w:] D. Gabryś-Barker, R. Kalamarz (red.), *Języki specjalistyczne. Teoria i praktyka glottodydaktyczna*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 15–26.
- Szadyko S. (2012), *Istota, miejsce, rola i znaczenie języków specjalistycznych we współczesnym globalnym świecie*, „Prosopon”, nr 1, s. 185–212.

Pytania kontrolne

1. Na czym polega funkcja instrumentalna języków specjalistycznych?
2. Czy różnice między językiem specjalistycznym a językiem ogólnym mają charakter ilościowy czy jakościowy? Proszę uzasadnić.
3. Jakie wyróżnia się uniwersalne cechy języków specjalistycznych?
4. Proszę wyjaśnić następujące pojęcia: leksykon terminologiczny, pole terminologiczne, paradygmat terminologiczny, seria terminologiczna.
5. Na czym polega zjawisko terminologizacji i determinologizacji?
6. Jakie wyróżniamy rodzaje skrótowców?

Bibliografia

- Andrychowicz-Trojanowska A. (2009), *Charakterystyka języka giełdy*, „Komunikacja Specjalistyczna”, nr 2, s. 131–145.
- Dudziak A. (2012), *Komunikacja interkulturowa w biznesie międzynarodowym*, „Przegląd Politolologiczny”, nr 1, s. 93–106.
- Gajda S. (2010), *Perspektywy badań nad językami specjalistycznymi*, „Lingwistyka Stosowana”, nr 3, s. 53–59.
- Grucza F. (2008), *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinanty rozwoju cywilizacyjnego*, [w:] J. Lukszyn (red.), *Podstawy technolingwistyki I*, Warszawa: Euro-Edukacja, s. 5–23.
- Grucza S. (2008), *Idiolekt specjalistyczny – idiokultura specjalistyczna – interkulturowość specjalistyczna*, [w:] J. Lukszyn (red.), *Podstawy technolingwistyki II*, Warszawa: Euro-Edukacja, s. 61–83.
- Grucza S. (2009), *Kategoryzacja języków (specjalistycznych) w świetle antropocentrycznej teorii języków ludzkich*, „Komunikacja Specjalistyczna”, nr 2, s. 15–30.
- Grucza S. (2010), *Główne tezy antropocentrycznej teorii języków*, „Lingwistyka Stosowana”, nr 2, s. 41–68.

- Grucza S. (2013), *Lingwistyka języków specjalistycznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej, Uniwersytet Warszawski.
- Karpiński Ł. (2007), *Jednostki języka specjalistycznego w aspekcie statusu terminologicznego*, „Linguodidactica”, t. XI, s. 63–74.
- Klejnowska-Borowska M. (2016), *Zasady konstruowania specjalistycznego słownika rosyjsko-polskiego dla celów dydaktycznych (na materiale terminologii papierów wartościowych)*, „Studia Wschodniosłowiańskie”, t. 16, s. 215–231.
- Kubiak B. (2002), *Pojęcie języka specjalistycznego*, „Języki Obce w Szkole”, nr 5, s. 6–11.
- Leathers D.G. (2007), *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lukszyn J. (2002), *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, [w:] J. Lewandowski (red.), *Języki specjalistyczne*, t. 2: *Problemy technolingwistyki*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, s. 41–48.
- Lukszyn J., Zmarzer W. (2006), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mazurkiewicz-Sułkowska J. (2014), *Słowiańska terminologia techniczna (na materiale polskim, rosyjskim i bułgarskim)*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Michałowski P. (2017), *Podstawy modelowania terminologicznego*, Warszawa: Instytut Ruscystyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Milewski T. (2021), *Językoznawstwo*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mitera E. (2017), *Język specjalistyczny a język podstawowy – elementy wspólne i różnicujące*, [w:] D. Gabryś-Barker, R. Kalamarz (red.), *Języki specjalistyczne. Teoria i praktyka glotto-dydaktyczna*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 15–26.
- Polański K. (red.) (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szadyko S. (2012), *Istota, miejsce, rola i znaczenie języków specjalistycznych we współczesnym globalnym świecie*, „Prosopon”, nr 1, s. 185–212.

Rozdział 2

Terminologia – teoria i praktyka

1. Pojęcie, leksem i termin – jednostki noszące znaczenie.
2. Standaryzacja jako sposób uporządkowania terminologii.
3. Socjokognitywnizm – podejście, które odzwierciedla dynamiczne zachowanie terminologii.
4. Słowniki, tezaury, glosariusze, czyli retrospektywne zasoby terminologiczne.
5. Lingwistyka korpusowa jako metoda rejestrowania bieżących zmian zachodzących w terminologii i użycia jej w naturalnych kontekstach.

Wstęp

W tym rozdziale poruszone są różne aspekty założeń teoretycznych dotyczących terminologii oraz praktycznych zastosowań badań terminologicznych. Terminologia to podstawowy wyznacznik tekstu specjalistycznego, jednakże nie ma zgody wśród badaczy co do jej statusu – czy powinna być częścią lingwistyki, czy należy traktować ją jako oddzielną dyscyplinę, czy może jako młodą, oddzielną, interdyscyplinarną dziedzinę (Felber 1984; Sager 1990; Temmerman 2000; Faber 2012). Ponadto omówiono przeciwstawne podejścia do jej badania: standaryzację i podejścia kognitywistyczne oraz metody badawcze, które z nich wynikają, a także wykorzystanie tych nurtów w praktyce. Praktyczna część zastosowania terminologii obejmuje kwestie tworzenia słowników, tezaursów i glosariuszy terminologicznych, różnice między nimi i korzyści z nich płynące dla ich użytkowników. W rozdziale przedstawiono również różnice między zasobami terminograficznymi. Ostatnia sekcja rozdziału poświęcona jest badaniom korpusowym terminologii, które pozwalają na wychwycenie najnowszych zmian w użyciu terminów w ich naturalnych i autentycznych kontekstach występowania.

1. Od pojęcia do terminu

Terminologia stanowi podstawowy wskaźnik, za pomocą którego można określić, czy dany tekst jest specjalistyczny, bowiem „stanowi zasadniczy środek gromadzenia, przetwarzania i transferu wiedzy specjalistycznej” lub „zhierarchizowany zbiór terminów z danej dyscypliny” (Zaubergera 2005: 107, cyt. za: Mohammadi 2013: 3; Łukasik, Zych 2014: 1; Łukasik 2009). Jednakże, rozpoczynając rozważania na ten temat, należy omówić różnice pomiędzy **pojęciem**, **leksemem** a **terminem**. Wszystkie pojęcia odnoszą się do jednostek noszących znaczenie, ale skupiają się na różnych aspektach tych określeń.

Pojęcia to „umysłowe odzwierciedlenia, które są nośnikami wiedzy o kategoriach”, które pozwalają nam przypisać obiekty do odpowiednich kategorii lub „całościowy zestaw cech charakterystycznych obiektu badań, który istnieje wyłącznie w umysłach naukowców” (Cruse 2006: 29–30; Łukasik 2009: 64). Można je też traktować jako podstawową jednostkę wiedzy, kluczową w **kategoryzacji**. Stanowią one pojęcia, „za pomocą których dokonujemy podziału rzeczywistości na jednostki służące do jej racjonalnego pojmowania” i „jeśli są one reprezentowane w języku, stają się kategoriami językowymi. Odnoszą się one również do **konceptualizacji**, tzn. „treści konceptualnej i nałożonego na nią obrazu”, co ma na celu stworzenie znaczenia, czyli umiejętności „konstruowania sytuacji na różne sposoby w celu ujęcia myśli” (Evans 2007: 31; Buczkowska 2004: 262; Langacker 2009: 166; Waszakowa 2020). Pojęcia, według Evans (2007), są bowiem częścią systemu ukształtowanego w procesie **percepcyjnej analizy znaczenia** (ang. *perceptual meaning analysis*), w którym kształtuje się **schemat wyobraźniowy** (ang. *image schema*). Ponadto Evans wyodrębnia **pojęcia leksykalne**, które stanowią pojęcia zakodowane „w formacie charakterystycznym dla danego języka” (Evans 2007: 31).

Pojęcia i ich kategorie to zbiór zorganizowany w grupy zwane **systemami schematycznymi** (ang. *schematic systems*), w których każde pojęcie zawiera część wspólnej funkcji strukturalnej (Talmy 2003). Co więcej, są one skategoryzowane zgodnie z **warunkami prawdziwości**, ponieważ pojęcie prawdy ogrywa kluczową rolę w koncepcjach znaczenia (Croft, Cruse 2004: 14–15; Derra-Włochowicz 2002: 209). Dlatego też **analiza pojęć** jest istotna dla terminologii, ponieważ „banki terminologiczne ewoluują w banki wie-

dzy” (Skuce, Meyer 1990: 56). Ponadto zgodnie z podejściem wiedeńskiej szkoły terminologicznej:

analiza pojęciowa jest główną kwestią w terminologii, niezbędną w wyznaczaniu granic i podziale nomenklatur, tworzeniu definicji, rozróżnianiu quasi-synonimów, zajmowaniu się neologią, przeprowadzaniu wielojęzycznych analiz terminologicznych czy komunikacji z ekspertami dziedzinowymi (Skuce, Meyer 1990: 56) [tłum. autora].

Temmerman i Kerremans (2003) zmieniają pojęcia na **jednostki pojmowania** (ang. *units of understanding*) i **kategorie**, które mają prototypową strukturę, tzn. można wyznaczyć terminologiczne prototypy i peryferia (które będą omówione w kolejnych sekcjach rozdziału).

Pojęcia są ściśle powiązane z **leksemami**, ponieważ „leksemy oznaczają pojęcia, czyli jednostki noszące znaczenie” (Croft, Cruse 2004: 14). Innymi słowy, leksemy to nazwy lub określenia dla przedmiotów (Palmer 1986: 17). Składają się z „sekwencji dźwięków, sylab czy liter”, przy czym każdy leksem to znak językowy, ale nie każdy znak językowy stanowi leksem (Lipka 1992: 68, 72). Tym samym Lipka nawiązuje do de Saussure’a i jego twierdzenia, że znaki są odzwierciedleniem pojęć. Według Cabré leksem „charakteryzuje się fonetyczną (i graficzną) formą, prostą lub złożoną strukturą morfologiczną, cechami gramatycznymi oraz znaczeniem, które opisuje klasę, do której należy dany przedmiot” (Cabré, Sager 1998: 35).

Z kolei **terminy** to jednostki, „znakowe nośniki pojęć”, które „w mniejszym lub większym stopniu reprezentują wiedzę specjalistyczną” i „zachowują się jak leksemy w leksykonie ogólnym, jednakże stanowią charakterystyczne i znaczące znaki w dyskursie specjalistycznym” (Łukasik 2009: 64; Cabré, Sager 1998: 80). Podstawową ich cechą jest to, że oznaczają pojęcia należące do dyscyplin i czynności specjalistycznych, są „podstawowym nośnikiem [...] ładunku informacyjnego”, pozwalającym na zbieranie, przetwarzanie, organizowanie i przekazywanie wiedzy specjalistycznej (Cabré, Sager 1998: 81; Gajda 1990: 41; Łukasik, Zych 2014: 1). Terminologia jest więc „językowym wykładnikiem systemu pojęciowego” w komunikacji specjalistycznej (Łukasik, Zych 2014: 1).

Omówione powyżej jednostki noszące znaczenie są ze sobą ściśle powiązane. Pojęcia stanowią bazę dla leksemów i terminów, które nazywają

przedmioty, zjawiska i pojęcia abstrakcyjne. Leksemy to jednostki leksykalne używane w języku ogólnym, natomiast terminy to jednostki leksykalne występujące w językach specjalistycznych, odnoszące się do pojęć fachowych.

2. Rodzaje definicji i ich konsekwencje dla terminologii

Pojęcia – oprócz terminów, czyli ich graficznych odwzorowań – wymagają opisu ich znaczenia, które jest ogólnie akceptowane, by móc je poprawnie używać we właściwych kontekstach. Można je opisywać w trójnasób:

- 1) za pomocą definicji
- 2) poprzez powiązania z innymi pojęciami
- 3) poprzez ich formy językowe, terminy, frazy czy wyrażenia, za pomocą których są realizowane w danym języku (Sager 1983: 319) [tłum. autora].

Definicje stanowią preferowany, właściwy i jednolity sposób wyrażenia pojęć za pomocą języka naturalnego (Löckinger et al. 2015: 60). Można je zdefiniować jako „opis znaczenia znaku werbalnego” i składają się z „dwóch członów: członu definiowanego (= **definiendum**) i definiującego (= **definiens**)” (Lukszyn, Zmarzer 2001: 116). Można wyróżnić kilka rodzajów definicji, które zostały zebrane przez Lukszyńskiego i Zmarzera (2001) i przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Podsumowanie typów definicji

definicja analityczna	ustalenie funkcji tekstowych wyrazu
definicja deiktyczna (= wskazująca)	przywołanie obrazu jednośnego obiektu
definicja ekstensjonalna	ustalenie zakresu odpowiednich obiektów
definicja gramatyczna	określenie statusu gramatycznego wyrazu
definicja intensjonalna	określenie struktury konceptu
definicja konstrukcyjna	określenie elementów składowych obiektu
definicja nominalna (~ semantyczna)	określenie znaczenia wyrazu w obrębie słownika
definicja operacyjna	określenie czynności związanych z danym obiektem
definicja pragmatyczna	określenie rodzaju zamierzonej reakcji u odbiorcy znaku językowego
definicja predykatywna	włączenie obiektu do odpowiedniego zbioru

definicja projektująca	ustalenie nowej treści znaku językowego
definicja realna (~ rzeczowa)	określenie możliwie szerokiego kręgu charakterystyk obiektu
definicja strukturalna	wskazanie relacji słowotwórczej
definicja synonimiczna	ustalenie odpowiedniego szeregu synonimicznego

Źródło: Lukszyn, Zmarzer (2001: 119).

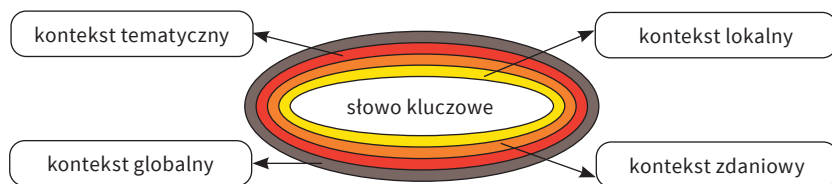
W terminologii używa się dwóch rodzajów definicji: **intensjonalnej** i **ekstensjonalnej**, które zostały podkreślone w tabeli 1. **Definicje intensjonalne** opisują dane pojęcie wraz z pojęciem nadrzędnym (ogólnym) oraz z zestawem wyznaczających cech, które są charakterystyczne dla systemów pojęć ogólnych (Lukszyn, Zmarzer 2001; Suonuuti 2001; Lušický, Wissik 2015). Stały się one podstawą w odwzorowaniu pojęć oraz stanowią najważniejszy typ definicji w terminologii jako dziedzinie i w jej zarządzaniu, ponieważ są one ujęte w standardach, takich jak: DIN 2330 2013, 14; ISO 704 2009, 22; ISO 10241-1 2011, 26 (Löckinger et al. 2015: 66). Zasady pisania tego typu definicji zakładają m.in.: zwięźłość, precyzję, dosłowność, obiektywność, budowę zdania twierdzącego, odniesienia do systemu pojęć i do samej dziedziny, wiarygodność źródeł, dostosowanie do potrzeb odbiorców docelowych oraz poprawność językową (Lukszyn, Zmarzer 2001; Suonuuti 2001; Lušický, Wissik 2015; Löckinger et al. 2015). Ponadto należy unikać tworzenia wadliwych definicji, tzn. niepełnych, zawężonych, zbyt obszernych, negatywnych lub ukrytych.

Z kolei **definicje ekstensjonalne** w zasadzie składają się z listy lub wykazu obiektów, które dane pojęcie obejmuje (Lukszyn, Zmarzer 2001; Suonuuti 2001; Lušický, Wissik 2015; Nilsson 2015). Ten typ definicji nie jest preferowany w terminologii, jest uznawany za marginalny i niewłaściwy z powodu braku głębi. Nie zawiera ona bowiem wyraźnej charakterystyki pojęcia ani nie stanowi przejrzystego odwzorowania właściwego systemu pojęciowego. Ponadto jej trwałość jest ograniczona, a jej użycie wymaga znajomości elementów zawartych w definicji.

Temmerman (2000) kwestionuje tradycyjne podejście do definicji i proponuje alternatywę opartą na strukturze prototypicznej. Zamiast pojęć autorka proponuje **jednostki pojmowania** (ang. *units of understanding*), które wykazują się strukturą prototypiczną, a ich rozumienie wymaga podejścia strukturalnego (które jest omówione w dalszej części rozdziału) oraz

wyidealizowanych modeli poznawczych (ang. *Idealised Cognitive Models*), czyli konceptualizacji doświadczenia niezgodnych z rzeczywistością.

Pojęcia mają wielowymiarowy charakter i ich znaczenie jest uzależnione od kontekstu, który stanowi „dynamiczny konstrukt, który wyzwała lub ogranicza część wiedzy powiązanej z tym kontekstem” (Araúz, San Martín 2011: 175; Dash 2008). Dlatego też znaczenie terminu jest weryfikowane przez **definicję kontekstową**, która funkcjonuje jako forma utrwalenia jego intensji i nie jest tak rygorystyczna, jak znormalizowane definicje w językach planowanych (Sager 1983). Stąd też potrzeba uwzględnienia badań korpusowych, by wyłuskać kontekstowe niuanse znaczenia terminów (Dash 2008). **Kontekst** jest rozumiany tutaj jako „bezpośrednie środowisko językowe (rzadziej oderwane czy wyizolowane), w którym dany leksem występuje” (Dash 2008: 22). Dlatego też w celu uzyskania informacji na satysfakcjonującym poziomie należy zbadać cztery rodzaje kontekstu danego leksemu: **lokalny**, **zdaniowy**, **tematyczny** i **globalny** (rysunek 1).

Rysunek 1. Warstwowanie kontekstu danego leksemu w ramach jednego tekstu

Źródło: Dash (2008).

Jak wynika z kolistego modelu kontekstu Dasha (2008) pokazanego na rysunku 1, **kontekst lokalny** to bezpośrednie środowisko językowe danego leksemu (słowa kluczowego), które jest najcenniejszym źródłem informacji na temat znaczenia kontekstowego tego leksemu. **Kontekst zdaniowy** to następna warstwa językowa, która może dostarczyć informacji, gdy bezpośrednie sąsiedztwo wyrazowe jest niewystarczające. **Kontekst tematyczny** z kolei podaje szczegóły dotyczące poruszanego tematu, gdy dwa pozostałe typy go nie zapewnią. W końcu należy się odnieść do **kontekstu globalnego**, czyli informacji spoza sfery językowej, by rozszyfrować kontekstowe znaczenie danego leksemu (Dash 2008: 23).

Z kolei Pearson (1998) próbuje określić, „czy i w jaki sposób definicje są formułowane w tekście” i przedstawia wzór na definicję kontekstową, tzn. „*X jest Y + cechy odróżniające*, w których Y oznacza kategorię wyrazową lub termin nadrzędny (Pearson 1998: 98, 104)”, co można zobrazować na przykładzie z korpusu MTCS_PL:

Erozję obrazu kolorowego można zdefiniować jako złożenie niezależnych erozji przeprowadzonych na jego poszczególnych składowych (RGB27 lub Hue-Sat-Lum28).

Według Pearson (1998) definiowanie to **działania performatywne**, które mogą być podzielone na **akty decyzyjne** (ang. *exercitives*) i **akty opisowe** (ang. *expositives*). Definiowanie jako aktu decyzyjnego używa się w **komunikacji poziomej** (między specjalistami). Odnosi się on do formułowania definicji po raz pierwszy lub, gdy dany leksem jest użyty w nowym znaczeniu, np. w tekstach naukowych. Natomiast definiowanie jako akt opisowy stosowane jest w tekstach dydaktycznych i w podręcznikach w sytuacjach, gdy dany termin został już zdefiniowany i jest powtarzany, np. w celu wyjaśnienia, odniesienia lub jako parafraza ze względu na swój polisemiczny charakter albo po nabyciu przez niego nowego znaczenia w danej dziedzinie, różniącego się od znaczenia w języku ogólnym. W tym przypadku poziom wiedzy między nadawcą i odbiorcą komunikatu może być równorzędny lub się różnić (**komunikacja pionowa**).

Reasumując, stworzenie prostej, przejrzystej, obiektywnej i pełnej definicji jest trudnym zadaniem ze względu na dynamiczne zachowanie terminologii. Dlatego też definicje powinny odzwierciedlać te zmiany, by móc w pełni służyć ich użytkownikom.

3. Klasyfikacja terminów

Terminologia zawarta jest w tekstach specjalistycznych, które działają jako jej nośniki i bez których nie ma komunikacji specjalistycznej (Łukasik 2009; Zauberga 2005: 107, za: Mohammadi 2013: 3). Ilość terminów w tekście jest różna i waha się od 5% do nawet 60% objętości tekstu. Przeciętnie jest to około 5–10% objętości tekstu (Newmark 1988). Jednakże w tekstach naukowych terminologia „stanowi 20–30% całego słownictwa takich tekstów [...]” (Arsentyeva 2003:

170–171, cyt. za: Żrałka 2007: 76). Jest ona o tyle istotna, że „90% nowych wyrazów (neologizmów) stanowią nazwy fachowych pojęć” (Gajda 1990: 42).

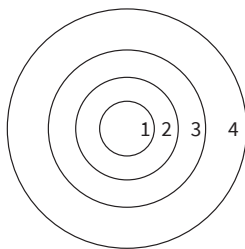
Oprócz ilości, która charakteryzuje teksty specjalistyczne, wyróżnia się różne typy terminów. Newmark (1988) z jednej strony identyfikuje **terminy techniczne**, bardziej precyzyjne, charakterystyczne dla języków ustandaryzowanych, ale i ograniczone w swoim semantycznym zakresie. Z drugiej zaś strony wyodrębnia **terminy opisowe**, bardziej ogólne i typowe dla języków nieustandaryzowanych (Newmark 1988: 154). Terminów opisowych używa się z następujących powodów:

- (1) przedmiot jest nowy i jeszcze nie został nazwany;
- (2) termin opisowy jest użyty jako znana (swojska) alternatywa, by uniknąć powtórzeń;
- (3) termin opisowy jest użyty, by przeciwstawić z innym terminem (Newmark 1988: 153) [tłum. autora].

Ponadto użycie terminologii jest determinowane przez sferę jej funkcjonowania w zasobie języka ogólnego, tj.

- 1) ściśle wewnątrznaukową;
- 2) zewnątrznaukową (popularyzacja nauki i dydaktyka);
- 3) pozanaukową (sfera determinologizacji terminu i „terminologizacji” leksyki ogólnej) (Gajda 1990: 42).

Gajda (1990) określa wzajemne relacje między terminologią i słownictwem ogólnym jako warstwy (rysunek 2):

Rysunek 2. Poszczególne warstwy w zasobie języka

Źródło: Gajda (1990: 43).

Jak obrazuje rysunek 2, warstwa numer 1 schematu przedstawia słownictwo ogólne, czyli tzw. słownik minimum. Warstwa numer 2 zawiera słownictwo ogólne z elementami słownictwa specjalistycznego z zasobem około 4–5 tysięcy wyrazów. Warstwę numer 3 tworzy słownictwo specjalistyczne, które ludzie nabywają w trakcie kształcenia ogólnego, korzystając z różnych urządzeń w życiu codziennym czy mając kontakt ze środkami masowego przekazu, co stanowi około 1,5–2 tysięcy terminów. Ostatnią warstwę zajmuje słownictwo *stricte* specjalistyczne. Należy podkreślić, że granica między terminami i słownictwem ogólnym jest nieostra ze względu na dynamiczne procesy **terminologizacji** (czyli sytuacji, gdy słownictwo ogólne staje się terminami) i **determinologizacji** (czyli, gdy termin ulega powszednieniu i jest używany w życiu codziennym). Świadczy to o „współżyciu terminów z całym zasobem słownikowym danego języka” (Gajda 1990: 45).

Sfery użycia opracowane przez Gajdę określają rodzaj terminów. Newmark (1988) wyróżnia trzypoziomową skalę zróżnicowania stopnia złożoności terminologii:

- 1) **akademicką**, która zawiera zapożyczenia z łaciny i greki;
- 2) **profesjonalną**, która obejmuje formalną terminologię używaną przez profesjonalistów;
- 3) **popularną**, czyli terminologię używaną przez laików, zawierającą powszechnie znane terminy (Newmark 1988: 155).

Jednakże przypisywanie terminów do poszczególnych kategorii może być problematyczne ze względu na brak uporządkowania w nomenklaturach spowodowanego użyciem terminów przestarzałych, regionalizmów czy **eponimów**, tzn. wyrazów czy wyrażeń pochodzących od nazw własnych, takich jak imiona, nazwiska czy nazwy geograficzne (miejscowości, regiony, kraje), które są używane jako pospolite (Newmark 1988; Skudrzyk, Urban 2002), np. w języku angielskim *Chua circuit*, który ma w języku polskim dwa odpowiedniki: *układ Chuy*, *obwód Chuy*.

Gajda wyróżnia także trzy poziomy terminologii, jednak ogranicza użycie terminów do profesjonalnych użytkowników, zwłaszcza w dziedzinach technicznych:

- 1) terminy oficjalne;
- 2) leksyka profesjonalna;
- 3) żargon profesjonalny (Gajda 1990: 49).

Grupę pierwszą i drugą stanowią „prymarne oznaczenia fachowych pojęć”, natomiast żargon „tworzą specjalnie utworzone słowa zastępcze, ekspresywne synonimy oficjalnych nazw” (Gajda 1990: 50).

Z kolei Sager proponuje bardziej szczegółową kategoryzację (ang. *general framework*) pojęć i terminów, które stanowią „punkt odniesienia niezbędny w ustalaniu definicji innych pojęć” (Sager 1983: 320). Autor wyróżnia następujące typy terminów:

a) Terminy odnoszące się do postrzegalnych **jednostek fizycznych**. Substancje chemiczne, rośliny, minerały itd. nie wymagają definicji, jako że są dobrze znane i wcześniej zdefiniowane, pełnią inne funkcje w innych dziedzinach i mogą wymagać dodatkowej funkcjonalnej definicji.

b) Terminy odnoszące się do **naukowych metod analizy i opisu**. Nie wymagają one definicji, ponieważ są dobrze znane i rzadko powodują nieporozumienie.

c) Terminy odnoszące się do **własności odpowiednich dla ustalonych procesów naukowych i technologicznych**. Są one zazwyczaj odpowiednio zdefiniowane, np. pomiary.

d) Terminy **ustandaryzowane**, które zostały odpowiednio zdefiniowane i w większości sklasyfikowane w strukturze terminologicznej, ponieważ unormowane słowniki są zazwyczaj systematycznie ustrukturyzowane (Sager 1983: 320, cyt. za: Makowska 2021: 95–96) [tłum. autora].

W 1990 roku Sager uzupełnił istniejącą kategoryzację poprzez dodanie piątej, mniej stabilnej kategorii pojęć fachowych, która wymaga określenia kontekstu, w którym terminy są użyte, ponieważ obejmuje ona:

Terminy oznaczające pozostałe jednostki, konkretne lub abstrakcyjne, wytworzone produkty, procesy przemysłowe oraz postrzegane właściwości, które są mniej rygorystycznie ustalone w strukturze wiedzy, a które polegają na szerokim porozumieniu wśród użytkowników odnośnie kojarzonych z nimi ograniczeń specyficznych odniesień (Sager 1990: 50, cyt. za: Makowska 2021: 96) [tłum. autora].

Rodzaj terminów i różny stopień złożoności terminologii jest uzależniony od poziomu kompetencji dziedzinowej odbiorców komunikatu, tzn. czy dany przekaz jest kierowany do ekspertów, specjalistów w danej dziedzinie, stażystów, nowicjuszy czy zupełnych laików. Terminologia dla bardziej

profesjonalnych adresatów jest złożona pod względem poziomu abstrakcyjności oraz budowy, ponieważ terminy to często wielowyrazowe jednostki, zapewniające precyzję wypowiedzi. Z kolei dla mniej doświadczonych odbiorców komunikat jest upraszczany tak, by został przez nich zrozumiany (komunikacja pionowa vs. pozioma).

Podsumowując, te kategoryzacje zostały stworzone zgodnie z zasadami tradycyjnego podejścia do terminologii, a w szczególności z zastosowaniem **zasady synchronii** (ang. *synchrony principle*), która będzie omówiona w następnej sekcji. Terminy nie zachowują się jednak statycznie, ponieważ języki specjalistyczne to żywe twory, które stale się rozwijają i w wyniku ich rozwoju powstają nowe pojęcia. Dlatego też powstało alternatywne podejście do opisu terminów, które uznaje te zjawiska językowe.

4. Przeciwstawne podejścia do terminologii: standaryzacja i socjokognitywizm

Komunikacja specjalistyczna jest dziedziną dość wymagającą w zakresie środków komunikacyjnych. Z jednej strony należy zapewnić precyzję wypowiedzi tak, by komunikat został dobrze zrozumiany przez odbiorcę. Dlatego też profesjonaliści posługują się przyjętymi w danym środowisku środkami komunikacji werbalnej. Z drugiej zaś strony rozwój naukowy i technologiczny powoduje powstanie nowych pojęć i terminów. Te dwie przeciwstawne siły są odzwierciedlone w badaniach nad terminami i w ich wyniku powstały dwa sprzeczne podejścia do tej dziedziny, tzn. tradycyjne i kognitywistyczne podejście do terminologii.

4.1. Tradycyjne podejście do terminologii

Tradycyjna koncepcja terminologii opiera się na Wüsterowskim przekonaniu, że „komunikacja techniczna wymaga dużo większej precyzji niż zwykła dyskusja”, dlatego też terminologia powinna być ustandaryzowana (Wüster 1955: 1, cyt. za: Makowska 2021: 96). **Standaryzacja** „polega na dyskusji i zgodzie na powszechną akceptację najlepszej alternatywy z dostępnych możliwości”, by zapewnić efektywną komunikację specjalistyczną (Wüster 1955: 1, cyt. za: Makowska 2021: 96). Ta koncepcja opiera się na pięciu zasadach (Temmerman 2000; Stasyuk 2013; Makowska 2021):

- 1) pojęcia są opisywane z **perspektywy onomazjologicznej**, tzn. pojęcie stanowi podstawę do nadania nazwy;
- 2) pojęcia są **dokładnie sprecyzowane** i stanowią część całego systemu;
- 3) do jednego pojęcia przypisuje się jeden termin, czyli dominuje **jednoznaczność**, tzn. preferowane są terminy **monosemiczne**;
- 4) terminy mają stałe i niezmiennie znaczenie wraz z upływem czasu (**zasada synchronii**);
- 5) istnienie pojęć nadrzędnych i podrzędnych pozwala organizować pojęcia i definicje terminologiczne w **ontologie**, schematy pojęciowe, czyli sposoby reprezentowania wiedzy.

Teksty specjalistyczne zawierają pewną część terminów znormalizowanych, np. w tekstach naukowych z dziedzin technicznych część terminologii jest powszechnie używana w nauce i znajduje się w słownikach terminologicznych, co jest dowodem na jej standaryzację. Ponadto ma greckie lub łacińskie korzenie, co dodatkowo podkreśla jej długą obecność w tych dziedzinach, np. *symulacja*, *sygnał* czy *segmentacja*.

Wizja terminologii w podejściu tradycyjnym jest wyidealizowana, ponieważ ustandaryzowane terminy mogą się wykazywać pewną dynamiką, czyli „mogą mieć więcej niż jedno znaczenie w obrębie jednej dziedziny, jak również w obrębie dwóch i więcej dziedzin”, tzn. znaczenie terminów może podlegać modyfikacji: zawężeniu, poszerzeniu lub jego zmianie (Newmark 1988: 152; Dury 2005; Temmerman 2000; Górnicz 2019; Pearson 1998; Cabré Castellví 2003; Faber 2015; Makowska 2021). Ponadto pojawienie się nowych pojęć powoduje migrację terminologii między dziedzinami, ponieważ autorzy wykorzystują znajome pojęcia do nazwania nowych w celu ułatwienia ich zrozumienia. Zjawiska te były uznawane w standaryzacji za niepożądane, dlatego powstała przeciwna koncepcja w opisie terminologii, oparta na podejściu kognitywistycznym.

4.2. Terminologia w ujęciu kognitywistycznym

W przeciwieństwie do standaryzacji, socjokognitywne założenia akceptują te zjawiska językowe w komunikacji specjalistycznej, które wcześniej były kwestionowane jako zakłócające przekaz specjalistyczny (Temmerman 2000; Faber 2012; Stasyuk 2013; Iljinska, Smirnova 2014; Makowska 2021). Zakładają one (Makowska 2021):

- 1) **metaforyzację terminologiczną** – metaforyczne rozszerzenia znaczenia ułatwiają pojmowanie rzeczywistości;
- 2) **synonimię terminologiczną**, która jest sprzeczna z zasadą jednoznaczności, monosemii, ponieważ istnienie synonimów terminologicznych jest uzasadnione, gdyż pozwalają na dobór odpowiedniego wariantu terminologicznego w kontekstach specjalistycznych, by uniknąć powtórzeń;
- 3) **terminologiczną polisemię**, ponieważ terminy mogą być wieloznaczne (pomimo konieczności staranności w doborze właściwego wariantu terminologicznego);
- 4) **migrację terminologiczną**, gdyż terminy nie są na stałe przypisane do danej dziedziny, ale są zapożyczane do innych dziedzin poprzez rozszerzenia metaforyczne, by umożliwić zrozumienie nowego zjawiska za pomocą powszechnie znanej cechy w domenie źródłowej.

Zjawiska metaforyzacji i migracji terminologicznej można zobrazować przymiotnikiem *Pasożytniczy /parasitic/*, który jest definiowany przez SJP PWN jako „organizm zwierzęcy albo roślinny żyjący kosztem innego organizmu”¹. Jest on również używany w mikroelektronice do określania niepożądanych zjawisk, które negatywnie wpływają na urządzenia elektroniczne i które są nie do uniknięcia, np. *efekty pasożytnicze, pasożytnicze indukcyjności, pasożytnicze pasmo przepustowe czy procesy pasożytnicze*. Z kolei przymiotniki *termiczny* i *ciepły* są przykładem synonimów, które są używane wymiennie w artykułach naukowych z dziedzin nowych technologii. Termin *cewka* jest polisemiczny i oznacza przewodzące urządzenie, komórkę lub naczynie, albo przedmiot, który służy do nawijania przędzy. W tym przypadku podobieństwo jest oparte na cesze lub zasadzie działania.

Zjawiska językowe uznawane przez kognitywistów mogą wprowadzać pewien chaos lub pewną dezorientację w komunikacji specjalistycznej (Cabré, Sager 1998; Gajda 1990). Dlatego też wskazana jest równowaga pomiędzy tymi podejściami – z jednej strony należy pozwolić na naturalne zjawiska językowe w terminologii, by zapewnić jej rozwój, a z drugiej – należy je ograniczyć normalizacją, by zapewnić precyzję komunikacji (Gajda 1990). Według Iljinskiej i Smirnowej, „synonimia, polisemia i pragmatyczne warianty znaczeniowe słów w kontekstach, które uznawane są za problematyczne w zarządzaniu terminologią i standaryzacji, stają się naturalnymi zjawiskami w językach

¹ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/paso%C5%BCytniczy.html> [dostęp: 19.08.2021].

naukowych i technicznych”, mimo że „standaryzacja terminologii [...] pozostaje niezmiennie użytecznym narzędziem, które systematyzuje wiedzę, rejestruje nowe terminy i pomaga optymalizować komunikację specjalistyczną, powstawanie i użycie synonimicznych, polisemicznych i metaforycznych terminów jest procesem, którego nie można ograniczyć standaryzacją [tłum. autora]” (Iljinska, Smirnova 2014: 106, cyt. za: Makowska 2021: 97).

4.2.1. Terminologiczne prototypy i peryferia

Kognitywiści w swoim podejściu łączą język z elementami poznawczymi człowieka. W systemie tym znaczenia terminów mają swoje źródło w **doświadczeniu**, „poznanie jest więc dokonywane z perspektywy człowieka, nie jest więc obiektywne ani wolne od antropomorfizmu” (Buczkowska 2004: 261). **Kategoryzacja** jest jednym z najważniejszych procesów poznawczych, która pozwala na zrozumienie zarówno pojęć, pojęć umysłowych, związków między nimi, jak również terminów użytych do oznaczenia tych pojęć (Temmerman 2000; Buczkowska 2004; Faber 2012). Jest ona definiowana jako „umiejętność dostrzegania podobieństw w różnorodności”, co ma pomóc w rozumieniu świata, ponieważ „postrzegając jakiś przedmiot, cechę czy zjawisko, zazwyczaj automatycznie przyporządkowujemy je do jakiejś kategorii” (Taylor 1995, cyt. za: Faber 2012: 52; Buczkowska 2004: 262). Konceptualizacja może być oparta na języku i będzie ona w różny sposób odzwierciedlała kategorie, bowiem to „język narzuca sposób kategoryzacji” (Buczkowska 2004: 265). W proces poznawczy niezbędny do tworzenia kategorii zaangażowanych jest pięć czynności:

- (i) stworzenie strukturalnego opisu jednostki pojęciowej
- (ii) znalezienie kategorii podobnych do strukturalnego opisu
- (iii) wybór najbardziej podobnego odwzorowania
- (iv) wyciągnięcie wniosków dotyczących danej jednostki pojęciowej
- (v) sortowanie informacji o kategoryzacji w pamięci długotrwałej (Faber 2012: 52) [tłum. autora].

Podejście prototypiczne do terminologii czerpie z teorii poznawczych, filozoficznych i psychologicznych, a jej założenia sprzeciwiają się klasycznej teorii znaczenia, zakładającej zero-jedynkową kategoryzację pojęć, czyli posiadania cech dystynktywnych, koniecznych i wystarczających do zaliczenia elementu do danej kategorii (Buczkowska 2004; Faber 2012). Cen-

tralnym pojęciem jest **prototyp**, który jest rozumiany „jako przedmiot stanowiący element centralny” lub jako „schematyczne wyobrażenie pojęciowego centrum kategorii” (Buczkowska 2004: 271). W podejściu kognitywistycznym cechy referentów nie są binarne (albo są, albo ich nie ma), ale „mogą przyjmować wartości z pewnego zakresu zmienności” (Buczkowska 2004: 269). Atrybuty mogą przyjmować pewną optymalną wartość, a przynależność do kategorii zależy od stopnia podobieństwa do prototypu, czyli najbardziej optymalnego reprezentanta danej kategorii (Faber 2012; Adajian 2005; Buczkowska 2004: 270). Elementy wykazujące większe podobieństwo stanowią centrum kategorii, czyli znajdują się blisko prototypu, natomiast elementy mniej podobne zajmują miejsca peryferialne danej kategorii. Jednakże **peryferia** muszą być powiązane z innymi elementami, tzn. muszą posiadać pewne cechy, które stanowią warunek konieczny i wystarczający, by móc je zaliczyć do danej kategorii (Faber 2012; Buczkowska 2004: 272). Zakresy kategoryzacyjne i granice kategorii mają więc nieostry i niejednolity charakter, a przynależność do danej kategorii oparta jest na **podobieństwie rodzinnym** (ang. *family resemblance*) (Buczkowska 2004; Faber 2012).

W technicznych dziedzinach nowych technologii za prototyp można uznać termin *sampling frequency*, co wynika z częstotliwości występowania w artykułach naukowych, ale w glosariuszu opracowanym przez IEC występuje również synonim *sampling rate*², który w tych tekstach można traktować jako peryferium.

4.2.2. Podejście strukturalne do terminologii (*frame-based terminology*)

Wiedza specjalistyczna może zostać przyswojona i zrozumiana tylko wtedy, gdy pojęcia są zorganizowane w pewien system (Faber Benítez et al. 2005; L’Homme 2018). Jednakże tradycyjne podejście do terminologii nie oddaje jej aspektów psychologicznych (Faber Benítez et al. 2005; Faber 2015). Dlatego też nowe odwzorowanie terminologii powinno być skoncentrowane na badaniach zachowania jednostek wiedzy użytych w naturalnych kontekstach i odzwierciedlać jej dynamikę, być ukierunkowane na zachodzące

² <https://www.electropedia.org/iev/iev.nsf/display?openform&ievref=704-23-03> [dostęp: 10.05.2021].

procesy, zawierać dowody empiryczne oraz kategorie, które odzwierciedlają role zaangażowane w dany proces, oraz przykłady z życia wzięte. Stąd czerpiąc z kognitywnych teorii psychologicznych, sytuacyjny system pojęciowy powinien zawierać następujące elementy:

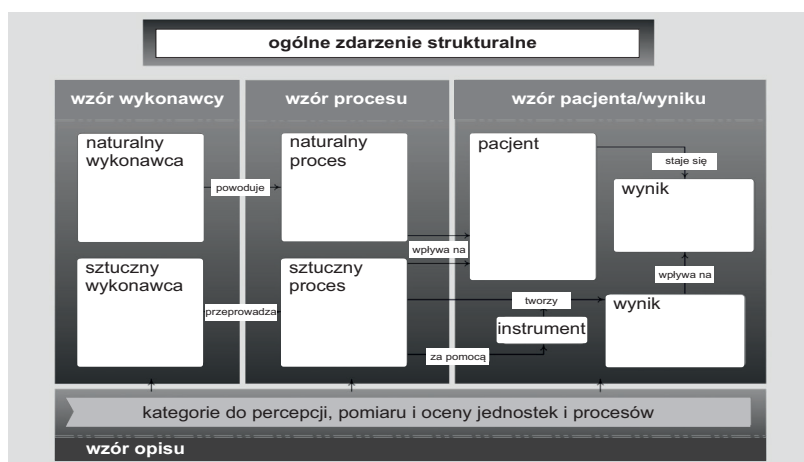
- 1) kontekstowo-istotne właściwości kategorii centralnej;
- 2) informacje dotyczące otoczenia w tle;
- 3) prawdopodobne działania wykonawcy, jakie mógłby podjąć, by osiągnąć podobny cel;
- 4) prawdopodobne introspektywne stany, w jakich wykonawca mógł się znajdować, mając kontakt z daną kategorią (Faber Benítez et al. 2005).

Teksty specjalistyczne są w dużej mierze ustandaryzowane i skonwencjonalizowane w zakresie budowy tekstu, struktury terminologicznej oraz składniowej (Faber, López Rodriguez 2012). Właściwe rozumienie tekstu wymaga więc „znajomości danej dziedziny, zawartych w nim pojęć, związków zdaniowych w obrębie tego tekstu oraz związków między pojęciami w ramach tej dziedziny” (Faber, López Rodriguez 2012: 26). Dlatego też w wielowymiarowym podejściu do terminologii, **struktury** (ang. *frames*) pozwalają zarówno na odzwierciedlenie wszystkich aspektów znaczenia definiowanych pojęć, jak i ich umiejscowienia w kontekstach naturalnych dla działań w ramach danej dziedziny specjalistycznej (Faber Benítez et al. 2005; Faber, López Rodriguez 2012). Podejście to oparte jest na wspomnianych wyżej **strukturach poznawczych**, zwanych również **schematami poznawczymi wiedzy** (ang. *knowledge schemata*), które zakładają, że „znaczenie leksemu może być rozumiane wyłącznie w odniesieniu do ustrukturyzowanego tła złożonego z doświadczenia, poglądów czy praktyki, stanowiących pewien warunek konieczny dla zrozumienia znaczenia” (Fillmore, Atkins 1992: 76–77).

Podejście strukturalne do terminologii (ang. *frame-based terminology*) jest więc przystosowaniem semantyki strukturalnej do analizy języków specjalistycznych (Faber 2015; Faber Benítez et al. 2005; Faber, López Rodriguez 2012). **Struktura** jest uwarunkowana zależnością znaczenia od kontekstu i oznacza „poznawcze narzędzie oparte na doświadczeniu, które zapewnia podstawową wiedzę i motywację dla istnienia słów w danym języku” (Faber, López Rodriguez 2012: 27). Jest ona również definiowana jako „schematyzacja doświadczenia (struktury wiedzy), która jest odzwierciedlona na poziomie pojęciowym i przechowywana w pamięci długotrwałej, i która łączy elementy oraz jednostki kojarzone z kulturowo osadzoną scenerią, sytuacją czy wydarzeniem z życia

ludzkiego” (Evans 2007: 85 i n.; Faber 2015: 15). Te z kolei są odzwierciedleniem związków leksykalnych i komponentów znaczenia, które są zawarte w definicjach terminograficznych. Definicje zaś są zawarte w zasobach wiedzy specjalistycznej i korpusach specjalistycznych oraz stanowią opis właściwości danego pojęcia. Dlatego też struktury wyraźnie pokazują semantyczne i składniowe zachowanie danej jednostki leksykalnej w swoich naturalnych kontekstach (Faber Benítez et al. 2005; Faber, López Rodriguez 2012). Sieć strukturalna stanowi bowiem pewną klasyfikację, ponieważ „sieci są podzielone na dziedziny, dziedziny na struktury, a struktury mogą stanowić różne poziomy swoistości przez użycie hierarchicznego dziedzictwa” (Faber Benítez et al. 2005: 3).

Dziedziny wiedzy specjalistycznej tworzą sekwencje zdarzeń. Dla każdej z nich można utworzyć wzór zdarzenia, który stanowi strukturę do organizacji pojęć. Pojęcia dziedziny mogą więc być zorganizowane w sieć z **powiązaniami pionowymi**, czyli hierarchicznymi oraz **poziomymi**, czyli niehierarchicznymi. Według Faber, López Rodriguez (2012: 28) „wzór z prototypicznym zestawem powiązań pojęciowych charakteryzuje każdą poddziedzinę”. Dane korpusowe są zatem nieocenionym źródłem informacji o pojęciach i ich powiązaniach, ponieważ definicje terminologiczne uzyskane poprzez analizę danych korpusowych są postrzegane jako struktury lub odzwierciedlenie wiedzy w skali mikro.

Rysunek 3. Graficzne odzwierciedlenie zdarzenia strukturalnego

Źródło: Faber, López Rodriguez (2012: 28) [tłum. autora].

Jak pokazuje rysunek 3, wiedza specjalistyczna to ciąg ZDARZEŃ lub STANÓW, ponieważ każda dziedzina nie jest statycznym, ale dynamicznym procesem (Faber Benítez et al. 2005). WYKONAWCA rozpoczyna proces, który wpływa na PACJENTA i w rezultacie przynosi określone WYNIKI. Można to podsumować jako reakcję łańcuchową, podstawową strukturę organizacyjną terminów dziedzinowych, która odzwierciedla ich wzajemne powiązania:

WYKONAWCA → PROCES → PACJENT/WYNIK

Ponadto niektóre terminy mogą angażować peryferialne kategorie, takie jak INSTRUMENTY, które zawierają pojęcia oznaczające narzędzia do przeprowadzania pomiarów, analiz oraz zapewniają opis tych procesów. W tym procesie można również wyróżnić WYKONAWCÓW NATURALNYCH i NIENATURALNYCH, a także NATURALNE i NIENATURALNE PROCESY.

To holistyczne podejście do terminologii można zobrazować na przykładzie zdania wyodrębnionego z artykułów naukowych zgromadzonych w polskim podkorpusie MTCS:

Na kształt tych charakterystyk wpływają parametry termiczne: przejściowa impedancja termiczna oraz rezystancja termiczna.

PRZEJŚCIOWA IMPEDANCJA TERMICZNA + REZYSTANCJA TERMICZNA →
WPŁYW NA → KSZTAŁT CHARAKTERYSTYK

Podsumowując, kognitywne podejście strukturalne do terminologii pozwala na odzwierciedlenie dynamicznego charakteru terminologii. Pokazuje ona bowiem nie tylko terminy w ich naturalnych kontekstach (dzięki danym korpusowym), lecz także ich hierarchię, zależności i powiązania, co pozwala na stworzenie pełnego obrazu procesów, jakie zachodzą w komunikacji specjalistycznej. Dowodzi ona również, że terminologia nie składa się wyłącznie z rzeczowników, ale zawiera też inne części mowy, które ilustrują związki między poszczególnymi pojęciami.

5. ISO i inne standaryzacje terminologii

Standaryzacja terminologii wynika z potrzeby zachowania precyzji w komunikacji specjalistycznej w odróżnieniu od komunikacji ogólnej (Wüster 1955: 1). Polega ona na minimalizacji dostępnych alternatyw terminologicznych i stanowi pewien kompromis, osiągnięty przez komisje terminologiczne, polegający na zaakceptowaniu jednego terminu określającego pojęcie fachowe, który jest odpowiednio zdefiniowany i powszechnie akceptowany (Felber 1984; Sager 1990; Cabré, Sager 1998). Dlatego też w celu przeprowadzenia procesów standaryzacyjnych na szczeblu regionalnym, narodowym i międzynarodowym powstały odpowiednie organizacje standaryzujące, które stworzyły właściwe procedury, mające na celu kompilację terminów z poszczególnych dziedzin (Cabré, Sager 1998). Do nich należą standardy DIN, BSI, ON czy ISO, które zajmują się słownictwem technicznym z wyłączeniem elektroniki i inżynierii elektrycznej (Sager 1990; Cabré, Sager 1998). Te dwie ostatnie dziedziny wypracowały własny standard – IEC (the International Electrotechnical Commission³), który ma na celu uporządkowanie i zdefiniowanie terminologii w dedykowanej bazie danych dostępnej online pod adresem <http://www.electropedia.org> (rysunek 4) oraz stworzenie glosariusza zawierającego terminologię z dziedziny zwanej elektrotechnologią (obejmującą elektronikę i inżynierię elektryczną).

International
Electrotechnical
Commission

Queries, comments, suggestions? Please contact us.

Electropedia: The World's Online Electrotechnical Vocabulary

Query:	Language: English	Subject area: All
Search	Clear	☐ Search also in definitions
Numbers correspond to table below		

Electropedia is produced by the IEC, the world's leading organization that prepares and publishes International Standards for all electrical, electronic and related technologies – collectively known as “**electrotechnology**”. Electropedia (also known as the “IEV Online”) contains all the terms and definitions in the International Electrotechnical Vocabulary or IEV which is published also as a set of publications in the IEC 60050 series that can be ordered separately from the [IEC webstore](#).

Electropedia is the world's most comprehensive online terminology database on “electrotechnology”, containing more than 22 000 terminological entries in **English and French** organized by subject area, with equivalent terms in various other languages: **Arabic, Chinese, Czech, Finnish, German, Italian, Japanese, Korean, Norwegian (Bokmål and Nynorsk), Polish, Portuguese, Russian, Serbian, Slovenian, Spanish and Swedish** (coverage varies by subject area).

The world's experts in electrotechnical terminology work to produce Electropedia under the responsibility of IEC [Technical Committee 1](#) (Terminology), one of the 204 IEC [Technical Committees and Subcommittees](#).

Rysunek 4. Zrzut ekranu glosariusza IEC

Źródło: <http://www.electropedia.org> [dostęp: 10.05.2021].

³ <https://www.iec.ch/homepage/> [dostęp: 10.05.2021].

Standaryzacja pozwala na zachowanie precyzji w komunikacji specjalistycznej, ale nie jest wolna od problemów, ponieważ jest procesem retrospektywnym. Nigdy nie będzie w stanie nadążyć za zmianami w języku i rozwojem języków specjalistycznych, dlatego zbiory terminologiczne często są mało satysfakcjonujące (Sager 1983; Łukasik 2009: 65). Ponadto nawet terminy ustandaryzowane mogą być wieloznaczne w obrębie jednej dziedziny lub między dziedzinami (Newmark 1988: 154).

6. Terminologia w praktyce: słowniki, tezauryusy i glosariusze terminologiczne

Język stanowi narzędzie do komunikacji i przekazywania wiedzy, natomiast języki specjalistyczne służą do rozpowszechniania wiedzy między specjalistami oraz do potwierdzenia statusu kompetencyjnego specjalistów w danej dziedzinie (Łukasik 2009: 64). W obecnych czasach transfer informacji specjalistycznej odbywa się również na poziomie międzynarodowym. Dlatego też istnieje potrzeba tłumaczenia tekstów specjalistycznych na inne języki, w komunikacji uczestniczą również tłumacze, którzy do swojej pracy potrzebują odpowiednich narzędzi, czyli słowników dziedzinowych. Słowniki stanowią jeden z namacalnych przejawów standaryzacji terminologicznej, są również nośnikiem wiedzy specjalistycznej, ponieważ umożliwiają efektywne poruszanie się w danej dziedzinie. Zawierają one bowiem zhierarchizowany zbiór terminów z danej dziedziny, który został wcześniej ustandaryzowany.

6.1. Budowa słowników

Analiza terminograficzna pozwala na wyodrębnienie typologii słowników terminologicznych, których nadrzędną cechą powinna być ich funkcjonalność dla użytkowników (Łukasik 2009). Wyróżniamy więc model idealnego, optymalnego i maksymalnego słownika terminologicznego. Posiadają one swoistą **mikro-**, **medio-** i **makrostrukturę** (Łukasik 2009; Łukasik, Zych 2014). **Makrostruktura** to holistycznie pojmowana struktura słownika, czyli elementy tworzące poszczególne hasła słownikowe (Sawicka 2011; Łukasik, Zych 2014). Z kolei **mediostruktura** jest definiowana jako „układ powiązań między poszczególnymi elementami tekstu słownika na poziomie formalnym, tj. odesłania między hasłami (system odsyłaczy) oraz na

poziomie pojęciowym (wewnętrzna struktura semantyczna między terminami/pojęciami)” (Łukasik, Zych 2014: 3). W końcu **mikrostruktura** (mikrokompozycja) odnosi się do ogólnej koncepcji słownika, tzn. zawiera „ogólne parametry leksykograficzne, takie jak typ słownika, objętość, zasadnicze elementy kompozycyjne i sposób szeregowania haseł” (Sawicka 2011; Łukasik, Zych 2014: 3). Zatem **idealny model słownika** stanowi wzorzec o określonej kompozycji mikro-, medio- i makrostruktury, który wpływa na tworzone słowniki terminologiczne (Łukasik 2009). Stanowi on bowiem mechanizm kontrolny w tworzeniu kolejnych dzieł terminograficznych. **Optymalny model słownika** to taki zestaw cech, który stanowi podstawę do tworzenia słownika określonego typu, a **maksymalny model słownika** to maksymalny zestaw parametrów makro- i mikrostruktury, która „jest możliwa do zrealizowania na bazie dostępnego zbioru wyekscerpowanych terminów” (Łukasik 2009: 74).

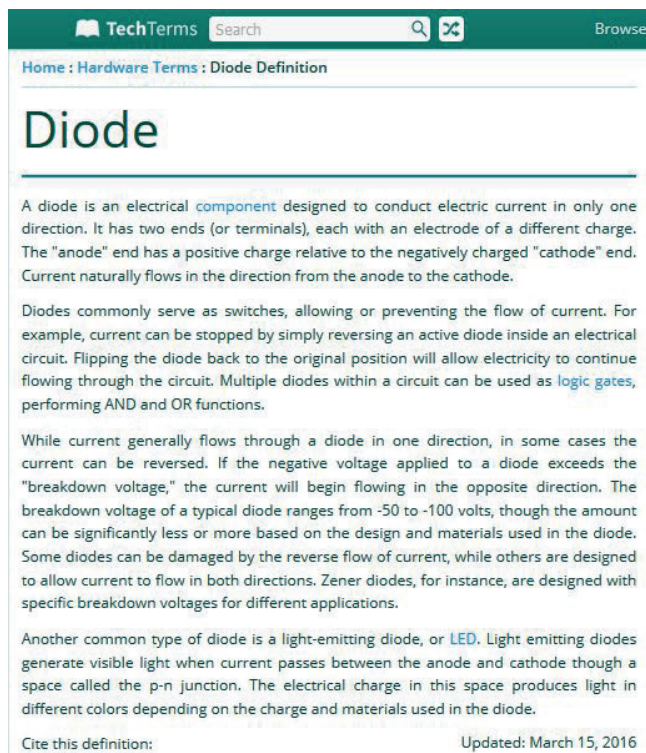
6.2. Rodzaje słowników

Rodzaj odbiorców oraz przeznaczenia słownika determinuje jego typy oraz wpływa na jego mikro- i makrostrukturę (Sawicka 2011). Można zatem wyróżnić m.in. słowniki jedno- i wielojęzyczne, opracowane dla laików lub ekspertów, leksykograficzne i terminograficzne, słowniki pojęciowe (tezaury), ogólne, specjalistyczne, terminologiczne, techniczne i glosariusze.

Słowniki pojęciowe (tezaury) oparte są na znaczeniu jednostek leksykalnych, są zbudowane na podstawie ogólniejszej hierarchii materiału leksykalnego i niekoniecznie zachowują alfabetyczny układ hasłowy (Mikołajczak-Matyja 2005: 18; Źmigrodzki 2009). Ich zasadniczym celem jest „dostarczanie ich użytkownikom zasobu poprawnych wyrazów, dokładnych i bogatych form językowych jako środków wyrażania idei, sugerowanie wyrazów dokładnie odzwierciedlających myśli” (Mikołajczak-Matyja 2005: 18). Do przykładów słowników tego typu należą słowniki synonimów czy słowniki określonych odmian języka (Źmigrodzki 2009: 57).

Słowniki specjalistyczne mają za zadanie opisać język z określonej dziedziny, ograniczają się do specjalistycznej informacji lub przedmiotu i odzwierciedlają język ekspertów w danej dyscyplinie. Dotyczy to terminologii i składni kognitywnej, która określa strukturę tekstów (Szemińska 2013). Dlatego też są one pojęciem szerszym niż słowniki terminologiczne. **Słownik terminologiczny** z kolei stanowi jednocześnie narzędzie i nośnik do gromadzenia

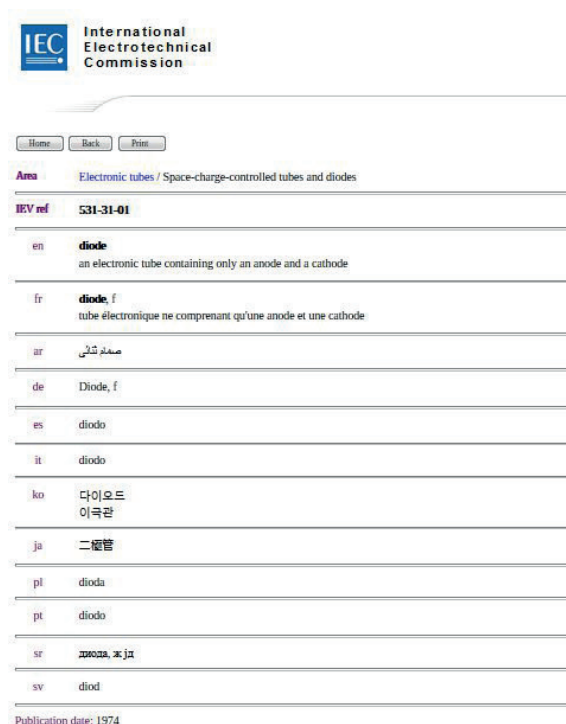
i rozpowszechniania terminologii (Łukasik, Zych 2014: 1; Sawicka 2011). Zawiera on bowiem konwencjonalne słownictwo specjalistyczne (terminologię) używane przez ekspertów dziedzinowych, które jest wyraźnie określone w hierarchii pojęciowej w danej dziedzinie i nie jest nacechowane ani emocjonalnie, ani stylistycznie (Lukszyn 2005: 131, za: Szemińska 2013: 11). Słowniki terminologiczne są przykładem słowników ideograficznych, w których podstawowe jednostki pojmowane są jako para wyraz–koncept (Sawicka 2011). Natomiast **słownik techniczny** przedstawia język fachowy danej dziedziny, jednak terminy w nim używane mogą być również zawarte w słownikach ogólnych, specjalistycznych i terminologicznych w zależności od poziomu kompetencji ich użytkowników (Szemińska 2013) (rysunek 5).

Rysunek 5. Zrzut ekranu z hasła „diode” w słowniku TechTerms

Źródło: <https://techterms.com/> [dostęp: 21.08.2021].

Glosariusz natomiast można definiować na trzy sposoby: jako słownik, który wyjaśnia wyrazy trudne lub terminy w tekstach naukowych umieszczone na końcu publikacji w porządku alfabetycznym, jako rodzaj słownika terminologicznego zawierającego terminy z danej dziedziny wraz z odpowiednikami w innych językach i jako słownik używany do tworzenia tłumaczeń maszynowych (Uździcka 2018: 269) (rysunek 6).

Rysunek 6. Zrzut ekranu z hasła „diode” w glosariuszu IEC

Źródło: <http://www.electropedia.org/> [dostęp: 10.05.2021].

Słowniki stanowią fizyczny i namacalny produkt pracy terminografa w oparciu o standaryzację terminologii oraz zasoby korpusowe, które pozwalają na aktualizację używanej przez specjalistów dziedziny terminologii. Zawierają opracowane przez specjalistów definicje, które wyjaśniają pojęcia

i ich fizyczną postać – terminy. Ich budowa oraz zakres pojęciowy odzwierciedla profil ich końcowych użytkowników oraz przeznaczenie, do jakiego zostały opracowane. Ponadto ich sukces na rynku wydawniczym może się znacznie przyczynić do propagowania danego języka specjalistycznego.

7. Korpusy w badaniach terminologii

Rozwój technologiczny wpływa praktycznie na wszystkie dziedziny życia, również na badania językoznawcze (Łukasik 2007). Inżynieria lingwistyczna pozwala na automatyczną analizę i opis naturalnych języków. W badaniach nad językiem niezmiernie przydatne są korpusy tekstowe, które za pomocą specjalistycznego oprogramowania, np. Sketch Engine, pozwalają na empiryczne badania autentycznych przykładów użycia języka w naturalnej komunikacji werbalnej.

Korpus nie jest zatem zbiorem przypadkowych tekstów, ale jest to zbiór zgromadzonych tekstów spełniających określone kryteria, które mają za zadanie spełnić cel badawczy i stanowi próbkę badanego języka, która posłuży do analizy językoznawczej (Sinclair 1996; Waliński 2005; Pearson 1998; Bowker, Pearson 2002; Maia 2003). Charakteryzuje się **reprezentatywnością**, dzięki której wyniki przeprowadzonych badań będzie można rozszerzyć na cały język, oraz **naturalnością** i **autentycznością**, które wynikają z tego, że zebrane teksty zawierają przykłady naturalnej komunikacji językowej w danej dyscyplinie czy odmianie językowej (Łukasik 2007; Hundston 2008). Inną cechą korpusów jest **aktualność tekstów**, czyli fakt, że zawierają relatywnie ostatnio wydane publikacje. Ostatnim kryterium jest **objętość korpusu**, czyli jego wielkość mierzona liczbą słów, która wynika z liczby kryteriów doboru tekstów: im jest ich więcej, tym mniejsza objętość korpusu (McEnery, Wilson 1996; Pearson 1998; Bowker, Pearson 2002; Biber, Reppen 2012).

W badaniach terminologicznych korpusy pozwalają na automatyczne generowanie terminów, tworzenie terminologicznych baz danych, wyszukiwanie definicji kontekstowych, najczęstszych kolokacji oraz na śledzenie zmian w języku (Łukasik 2009; Johansson 2007). Do obróbki zgromadzonych w korpusie tekstów stosuje się specjalistyczne oprogramowanie komputerowe, np. Wordsmith⁴

⁴ <https://www.lexically.net/wordsmith/> [dostęp: 20.08.2021].

czy Sketch Engine⁵, dzięki któremu można analizować poszczególne aspekty języka za pomocą metod statystycznych. Pozwalają one na tworzenie **list frekwencyjnych**, które przedstawiają wyrazy najczęściej występujące w korpusie, a w przypadku tekstów specjalistycznych pokazują potencjalnych kandydatów do terminów (Goźdz-Roszkowski, Witczak-Plisiecka 2005). Program Sketch Engine posiada nawet specjalne narzędzie zwane ekstraktorem terminów jedno- i wielowyrzowych (Term Extractor)⁶ (rysunek 7). Listy frekwencyjne pomagają w badaniach proporcji terminologicznych, a także w określeniu stopnia terminologizacji tekstu, serii terminologicznych czy tematyki tekstów, co jest przydatne podczas opracowywania słowników terminologicznych (jedno- i wielojęzycznych) (Łukasik 2009).

KEYWORDS MTCS_EN

SINGLE-WORDS ✓ MULTI-WORDS ✓

reference corpus: English Web 2013 sample

Word	Word	Word	Word	Word
1 threshold voltage	11 input signal	21 readout circuit	31 equivalent circuit	41 channel region
2 supply voltage	12 output voltage	22 integrated circuit	32 gate oxide	42 power supply
3 power consumption	13 cut-off frequency	23 fall detector	33 thermal time	43 design flow
4 block diagram	14 output signal	24 clock frequency	34 operating frequency	44 input stage
5 delay line	15 voltage gain	25 input voltage	35 noise figure	45 thermal model
6 thermal resistance	16 current source	26 low noise	36 dynamic power	46 voltage drop
7 power dissipation	17 low power	27 clock signal	37 reference voltage	47 low voltage
8 mixed design	18 input impedance	28 circuit simulation	38 control voltage	48 chopper amplifier
9 current mirror	19 thermal impedance	29 transfer function	39 g m	49 gate voltage
10 compact model	20 transient thermal impedance	30 current consumption	40 signal processing	50 thermal noise

Rows per page: 50 1-50 of 1,000

Rysunek 7. Zrzut ekranu wielowyrzowych słów kluczowych (terminologii) wygenerowanych przez Sketch Engine z angielskiego podkorpusu MTCS

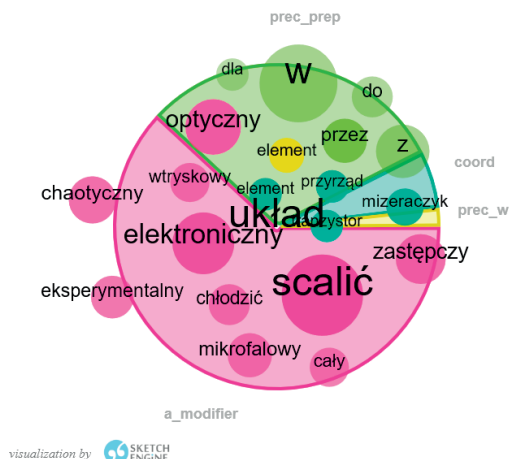
Źródło: <https://www.sketchengine.eu/guide/keywords-and-term-extraction/> [dostęp: 20.08.2021].

Z kolei generowanie najczęstszych wyrazów współlistniejących lewo- i prawostronnych, czyli **kolokacji (n-gramów)**, pomaga w budowie słowników oraz w badaniach frazeologii, bowiem kombinacje wyrazów najczęściej występujące w tekstach specjalistycznych to terminy wielowyrzowe (Pearson 1998; Peacock 2012). Wizualizacja kandydatów do kolokacji

⁵ <https://www.sketchengine.eu/> [dostęp: 20.08.2021].

⁶ <https://www.sketchengine.eu/guide/keywords-and-term-extraction/> [dostęp: 20.08.2021].

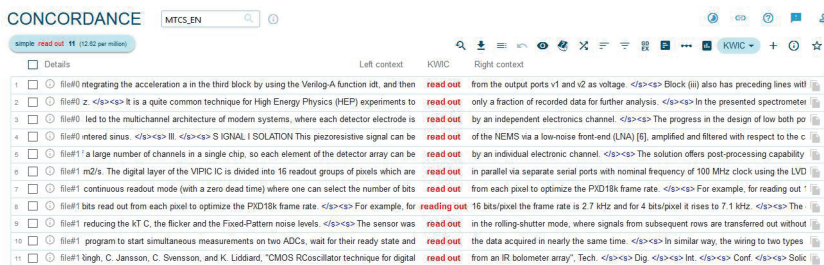
wygenerowanych dla terminu „układ” z polskiego podkorpusu MTCS została przedstawiona na rysunku 8.

Rysunek 8. Wizualizacja kandydatów do kolokacji dla terminu „układ” wygenerowana przez Sketch Engine z polskiego podkorpusu MTCS

Źródło: <https://app.sketchengine.eu> [dostęp: 20.08.2021].

Innym przydatnym narzędziem w badaniach terminologicznych jest **konkordancer**, który wyświetla przykłady użycia danego wyrazu lub frazy, czyli lewo- i prawostronnych konkordancji (Goźdz-Roszkowski, Witczak-Plisiecka 2005, rysunek 9).

Rysunek 9. Zrzut ekranu konkordancji dla czasownika „read out” wygenerowanych przez Sketch Engine z angielskiego podkorpusu MTCS

Źródło: <https://app.sketchengine.eu> [dostęp: 20.08.2021].

Analiza konkordancji jest przydatna tłumaczom specjalistycznym w celu znalezienia naturalnego kontekstu użycia danego terminu. Ponadto konkordancje pomagają w ekstrakcji definicji kontekstowych, które można potem porównać z definicjami słownikowymi.

Podsumowując, analiza terminologii w naturalnie występujących tekstach pozwala na śledzenie dynamicznych zmian zachodzących w językach specjalistycznych. Ich użycie jest bowiem przydatne do rejestrowania zachowania terminów w ich naturalnych kontekstach, czyli do badań kontekstów w celu ekstrakcji znaczenia kontekstowego oraz kontekstowych definicji. Badania korpusowe tekstów specjalistycznych pomagają również uaktualnić dzieła terminograficzne, jakimi są słowniki.

Podsumowanie

Terminologia jest najbardziej wyrazistą cechą języków specjalistycznych. Komunikacja specjalistyczna wymaga zachowania precyzji i jasności, stąd tradycyjne podejście zakłada, że terminy zachowują się stabilnie, są przypisane do danej dziedziny. Jednak standaryzacja jest poniekąd utopijną wizją, ponieważ koncepcja oparta na retrospektywnym opisie terminów nie jest w stanie rejestrować wszystkich aktualnych zmian zachodzących w języku. Podejścia kognitywne dopuszczają zaś naturalne zjawiska występujące w języku, świadczące o jego rozwoju, które mogą jednak zakłócać komunikację specjalistyczną. Trzeba więc zaakceptować i uznać ścieranie się i koegzystencję tych sprzecznych sposobów badania i opisu terminologii: z jednej strony standaryzacja wprowadza porządek w komunikacji, a z drugiej – naturalne zjawiska językowe zapewniają rozwój danego języka specjalistycznego. Te dwie koncepcje przejawiają się w praktycznych aspektach związanych z terminologią. Standaryzacja ma swoje odzwierciedlenie w tworzeniu definicji terminów oraz zawarciu ich w zasobach terminograficznych, jakimi są słowniki. Natomiast badania korpusowe dostarczają aktualnych danych o zachowaniu terminów i ich znaczeniu kontekstowym oraz definicji, które są zawarte w autentycznych tekstach. Są także przydatne dla kognitywistów, by mogli w pełni odzwierciedlić procesy językowe zachodzące w komunikacji specjalistycznej.

Więcej na ten temat dowiesz się z:

- Cabré T., Sager J.C. (eds.) (1998), *Terminology. Theory, Methods and Applications*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Faber P. (ed.) (2012), *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lukszyn J., Zmarzer W. (2001), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa: Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniostowiańskich.
- Pearson J. (1998), *Terms in Context*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. Press.
- Temmerman R. (2000), *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Pytania kontrolne

1. Wyjaśnij różnicę między pojęciem, leksemem a terminem.
2. Które z rodzajów definicji są używane w terminologii i dlaczego?
3. Dlaczego standaryzacja i socjokognitywizm to przeciwstawne podejścia w badaniach nad terminologią?
4. Omów różnice między terminami: słownik, tezaurus i glosariusz.
5. W jaki sposób korpusy przyczyniają się do rozwoju badań nad terminologią?
6. Jakie korzyści przynoszą terminologii normy standaryzacyjne?

Bibliografia

- Adajian T. (2005), *On the Prototype Theory of Concepts and the Definition of Art*, „The Journal of Aesthetics and Art Criticism”, vol. 63, no. 3, s. 231–236.
- Araúz P.L., San Martín A. (2011), *Distinguishing polysemy from contextual variation in terminological definitions*, [w:] *Actas del X Congreso de la Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos: La investigación y la enseñanza aplicadas a las lenguas de especialidad y a la tecnología*, València: Universitat Politècnica de València, s. 173–186.
- Biber D., Reppen R. (2012), *Corpus Linguistics*, vol. 4: *Methods and Applications*, London: SAGE Publications Ltd.
- Bowker L., Pearson J. (2002), *Working with Specialized Language. A Practical Guide to Using Corpora*, London–New York: Routledge.
- Buczowska J. (2004), *Pojęcia i znaczenia: kilka uwag na temat językoznawstwa kognitywnego*, „Studia Philosophiae Christianae”, t. 40(2), s. 259–277.
- Cabré Castellví M.T. (2003), *Theories of terminology. Their description, prescription and explanation*, „Terminology”, vol. 9(2), s. 163–199.

- Cabré T., Sager J.C. (eds.) (1998), *Terminology. Theory, Methods and Applications*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Croft W., Cruse D.A. (2004), *Cognitive Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse A. (2006), *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dash N.S. (2008), *Context and Contextual Word Meaning*, „SKASE Journal of Theoretical Linguistics”, vol. 5, no. 2, s. 21–31.
- Derra-Włochowicz A. (2002), *Prawda w teorii znaczenia: warunki prawdziwości versus warunki weryfikacji. Propozycja Michaela Dummetta*, „Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej”, t. XXXII–XXXIII, s. 209–223.
- Dury P. (2005), *Terminology and Specialized Translation: the Relevance of the Diachronic Approach*, „LSP & Professional Communication”, vol. 5, no. 1, s. 31–41.
- Evans V. (2007), *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Faber Benítez P., Márquez Linares C., Vega Expósito M. (2005), *Framing Terminology: A Process-Oriented Approach*, „Meta: Journal des traducteurs/Meta: Translators’ Journal”, vol. 50, no. 4, <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2005-v50-n4-meta1024/019916ar/> [dostęp: 20.08.2021].
- Faber P. (2015), *Frames as a framework for terminology*, [w:] H.J. Kockaert, F. Steurs (eds.), *Handbook of Terminology*, vol. 1, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 14–33.
- Faber P. (ed.) (2012), *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Faber P., López Rodríguez C.I. (2012), *Terminology and specialized language*, [w:] P. Faber (ed.), *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*, Berlin: Mouton de Gruyter, s. 9–31.
- Felber H. (1983), *Basic Principles and Methods for the Preparation of Terminology Standards*, [w:] C.G. Interrante, F.J. Heymann (eds.), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*, Toronto: ASTM STP 806, s. 3–14.
- Felber H. (1984), *Terminology Manual*, Paris: International Information Centre for Terminology (Infoterm) & UNESCO.
- Fillmore C.J., Atkins B.T. (1992), *Toward a frame-based lexicon: the Semantics of RISK and its neighbors*, [w:] A. Lehrer, E.F. Kittay (eds.), *Frames, Fields and Contrasts*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, s. 75–102.
- Gajda S. (1990), *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon?*, Opole: Instytut Śląski w Opolu.

- Goźdz-Roszkowski S., Witczak-Plisiecka I. (2005), *Korpusy a języki specjalistyczne*, [w:] B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 174–200.
- Górnicz M. (2019), *Wewnątrzjęzykowe uwarunkowania zapożyczeń technolektalnych w języku polskim*, [w:] S. Gucza (red.), *Studi@ Naukowe*, Warszawa: Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej, Uniwersytet Warszawski.
- Hundston S. (2008), *Collection strategies and design decisions*, [w:] A. Lüdeling, M. Kytö (eds.), *Corpus Linguistics. An International Handbook*, vol. 1, Berlin: Mouton de Gruyter, s. 154–167.
- Iljinska L., Smirnova T. (2014), *Conflicting tendencies in the development of scientific and technical language varieties: metaphorization vs. standardization*, „Research in Language”, vol. 12(1), s. 93–111.
- Johansson S. (2007), *Seeing through multilingual corpora*, [w:] R. Facchinetti (ed.), *Corpus Linguistics 25 Years on*, Amsterdam: Rodopi B.V, s. 51–71.
- L’Homme M.C. (2018), *Maintaining the balance between knowledge and the lexicon in terminology: a methodology based on frame semantics*, „Lexicography”, vol. 4, s. 3–21.
- Langacker R.W. (2009), *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, tłum. E. Tabakowska, M. Buchta, H. Kardela, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Lipka L. (1992), *An Outline of English Lexicology. Lexical Structure, Word Semantics and Word-Formation*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Löckinger G., Kockaert H.J., Budin G. (2015), *Intensional definitions*, [w:] H.J. Kockaert, F. Steurs (eds.), *Handbook of Terminology*, vol. 1, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 60–81.
- Łukszyn J. (red.) (2005), *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, Warszawa: KJS.
- Łukszyn J., Zmarzer W. (2001), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa: Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniostowiańskich.
- Lušický V., Wissik, T. (2015), *Procedural Manual on Terminology. Translation-Oriented Terminology Work*, Skopje: Secretariat for European Affairs & Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit.
- Łukasik M. (2007), *Narzędzia lingwistyki korpusowej w warsztacie terminologa, terminografa i tłumacza tekstów specjalistycznych*, cz. 1, [w:] M. Łukasik (red.), *Debiuty naukowe I. Wiedza – korpus – słownik*, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, s. 23–47.
- Łukasik M. (2009), *Idealny – optymalny – maksymalny słownik terminologiczny*, [w:] M. Łukasik (red.), *Publikacja jubileuszowa I. Na drodze wiedzy specjalistycznej*, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, Uniwersytet Warszawski, s. 64–78.

- Łukasik M., Zych M. (2014), *Detailed terminographic analysis of „Glossary of Terminology Used in the Standardization of Geographical Names”, [w:] Activities Relating to the Working Group of Toponymic Terminology*, New York: 28th Session of United Nations Group of Geographical Experts, https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/28th-gegn-docs/WP/WP38_Detailed_Terminographic_Analysis_of_Glossary_of_Terminology_Used_in_the_Standardization_of_Geographical_Names.pdf [dostęp: 27.05.2022].
- Maia B. (2003), *Using Corpora for Terminology Extraction. Pedagogical and Computational Approaches*, <http://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/14010/2/usingcorpora000072829.pdf> [dostęp: 10.05.2015].
- Makowska A. (2021), *Metaforyzacja terminologii w artykułach naukowych. Analiza korpusowa wybranych terminów z dziedzin mikroelektroniki, telekomunikacji i informatyki (MTCS)*, [w:] H. Kaczmarek (red.), *Studia Neofilologiczne XVII. Język figuratywny*, Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza, s. 93–112.
- McEnery T., Wilson A. (1996), *Corpus Linguistics. An Introduction. Second Edition*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mikołajczak-Matya N. (2005), *Hierarchiczne uporządkowanie słownictwa a tradycyjna leksykografia*, „Investigationes Linguisticae”, vol. 12, s. 17–32, <https://doi.org/10.14746/il.2005.12.3>
- Mohammadi M. (2013), *Meeting translators' terminological needs*, <http://linguistech.ca/display4353> [dostęp: 22.07.2015].
- Newmark P. (1988), *A Textbook of Translation*, Hempstead: Prentice Hall.
- Nilsson H. (2015), *Enumerations count. Extensional and partitive definitions*, [w:] H.J. Kockaert, F. Steurs (eds.), *Handbook of Terminology*, vol. 1, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 82–100.
- Palmer F.R. (1986), *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Peacock M. (2012), *High-frequency collocations of nouns in research articles across eight disciplines*, „Ibérica”, vol. 23, s. 29–46.
- Pearson J. (1998), *Terms in Context*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. Press.
- Sager J. (1983), *Terminology and the technical dictionary*, „1st EURALEX International Congress Proceedings”, s. 315–326.
- Sager J.C. (1990), *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sager J.C., Dungworth D., McDonald P.F. (1980), *English Special Languages, Principles and Practices in Science and Technology*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sawicka A. (2011), *Od terminologii do słownika specjalistycznego – czyli jak skonstruować słownik profesjonalisty*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 5, s. 145–151.

- Sinclair J. (1996), *The search for units of meaning*, „Textus”, vol. 9, s. 75–106.
- Skuce D., Meyer I. (1990), *Concept analysis and terminology: a knowledge-based approach to documentation*, „Proceeding COLING '90: Proceedings of The 13th Conference on Computational Linguistics”, vol. 1, s. 56–58.
- Skudrzyk A., Urban K. (2002), *Mcdonaldyzacja, bigbrotheryzacja, czyli eponimy współczesne – norma ortograficzna i uzus*, [w:] H. Synowiec (red.), *W kręgu zagadnień dydaktyki języka i literatury polskiej: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Polańskiemu*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 258–263.
- Stasyuk T.V. (2013), *New tendencies in terminology development: the achievements of the international research group led by R. Temmerman*, „Terminolohichniy visnyk”, vol. 2(1).
- Suonuuti H. (2001), *Nordterm 8. Guide to Terminology*, Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus.
- Szemińska W. (2013), *Sposoby reprezentacji wiedzy specjalistycznej w słowniku dla tłumacza*, manuskrypt, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Talmy L. (2003), *The fundamental system of spatial schemas in language*, [w:] B. Hamp (ed.), *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter, s. 190–234.
- Temmerman R. (2000), *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Temmerman R., Kerremans K. (2003), *Termonotography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description*, „Proceedings of CIL17”, Prague: Matfyzpress.
- Uździcka M. (2018), *O nowym pojęciu glosariusza (na materiale literatury fantasy). Rekonesans badawczy*, „Stylistyka”, t. 26, s. 269–289, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka26.2017.17>
- Waszakowa K. (2020), *Wieloaspektowość pojęcia konceptualizacji w gramatyce Ronalda Langacker (spojrzenie z perspektywy użytkownika terminologii kognitywnej)*, „LingVaria”, R. XV, t. 1(29), s. 9–30.
- Waliński J. (2005), *Korpusy wielojęzyczne – równoległe i porównywalne*, [w:] B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 42–60.
- Wüster E. (1955), *Standardization of technical terms – problems and progress*, „Sprachforum”, vol. 1, no. 1, s. 1–13.
- Żratka E. (2007), *Teaching specialised translation through official documents*, „The Journal of Specialised Translation”, vol. 7, s. 74–91.
- Żmigrodzki P. (2009), *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Netografia

<http://www.electropedia.org/> [dostęp: 10.05.2021].

<https://www.iec.ch/homepage/> [dostęp: 10.05.2021].

<https://www.lexically.net/wordsmith/> [dostęp: 20.08.2021].

<https://www.sketchengine.eu/> [dostęp: 20.08.2021].

<https://www.sketchengine.eu/guide/keywords-and-term-extraction/> [dostęp: 20.08.2021].

<https://techterms.com/> [dostęp: 21.08.2021].

Paulina Nowak-Korcz

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej
<https://doi.org/10.18778/8220-840-5.04>

Rozdział 3

Podstawy lingwistyki stosowanej

1. Status językoznawstwa stosowanego (lingwistyki stosowanej) w obrębie językoznawstwa i współczesnych badań lingwistycznych.
2. Lingwistyka stosowana – krótki zarys historii rozwoju, definicja pojęcia, przedmiot badań i cele.
3. Współczesne tendencje i kierunki rozwoju lingwistyki stosowanej.

Niniejszy rozdział ma charakter przeglądowy i informacyjny, a zamieszczeniem jego Autorki było zaznajomienie studentów z podstawowymi zagadnieniami i stanem badań z zakresu lingwistyki stosowanej. Celem Autorki było przybliżenie podstawowych pojęć oraz nakreślenie etapów rozwoju lingwistyki stosowanej, a poruszone zagadnienia z pewnością nie wyczerpują zakresu lingwistyki stosowanej, dziedziny interdyscyplinarnej, podlegającej nieustającym przemianom. W prezentowanym opracowaniu scharakteryzowano pojęcie lingwistyki stosowanej i omówiono jej status w obrębie badań lingwistycznych. Przedstawiono także krótki zarys historii rozwoju i definiowania pojęcia lingwistyki stosowanej z uwzględnieniem współczesnych tendencji i kierunków jej rozwoju. W rozdziale odwoływano się głównie do licznych badań i publikacji autorstwa Franciszka Gruczy, który na gruncie polskim uściślił przedmiot lingwistyki stosowanej, jej zakres oraz metody badawcze (Grucza 1971; 2009; 2017). W celu pogłębienia wiedzy na temat lingwistyki stosowanej oraz historii jej światowego rozwoju, Autorka odsyła również do innych szczegółowych opracowań, przywoływanych po części w niniejszej pracy (np. Kaplan 2010; Simpson 2011; Davies, Elder 2004).

1. Status językoznawstwa stosowanego (lingwistyki stosowanej) w obrębie językoznawstwa i współczesnych badań lingwistycznych

Właściwe badania naukowe nad językami zaczęły się rozwijać na przełomie XVIII i XIX wieku. W różnych okresach dominowały różne kierunki i zainteresowania w tym zakresie. Do końca XIX wieku badania nad językiem miały charakter diachroniczny, czyli dotyczyły historycznego rozwoju języka, a zatem zmian, którym podlega on na przestrzeni wieków (**językoznawstwo diachroniczne, historyczno-porównawcze**)¹ i bazowały na empiryczności, ścisłości, obiektywizmie, a więc na rejestracji i opisie faktów (por. Handke, Rzetelska-Feleszko 1977)². Z początkiem XX wieku badania nad językiem przybrały charakter badań synchronicznych, skoncentrowanych na zagadnieniach budowy systemu językowego i jego funkcjonowania w danym momencie jego rozwoju (**językoznawstwo synchroniczne**) (por. Polański 2003: 279; Wileczek 2020: 33; Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 12).

Epoka największego rozkwitu zainteresowań językoznawczych nastąpiła wraz z powstaniem **językoznawstwa strukturalnego**, tzw. **strukturalizmu**³. Strukturalizm, wprowadzając nowe metody analizy języka, powoduje przeniesienie punktu ciężkości z materiałowego i historycznego opisu języka (czyli opisu konkretnych faktów językowych, zjawisk i ich zmienności) na rzecz zagadnień teoretycznych i konstruowania ogólnych modeli języka, a językoznawstwo nie ma już charakteru normatywnego, ale opisuje system języka (por. Izert, Pachocińska 2020: 9; Handke, Rzetelska-Feleszko

¹ Badania, które prowadzą do ustalania pokrewieństwa językowego oraz ewolucji poszczególnych języków.

² Poza ramy tego uznawanego dziewiętnastowiecznego opisu historyczno-porównawczego zaczęły wykraczać teorie W. von Humboldta, uznawanego za ojca **językoznawstwa ogólnego** (= **językoznawstwa**), które badały zjawiska językowe na podstawie faktów z różnych języków etnicznych. Zdaniem Humboldta każdy język ma specyficzne reguły, które językoznawca powinien opisać na podstawie badań tekstów.

³ W literaturze przedmiotu wyraźnie zarysowuje się podział na tzw. **językoznawstwo tradycyjne (przednaukowe, przedstrukturalne)** oraz współczesne (**strukturalne**), co wynika z faktu, że badania nad językiem od starożytności po XIX wiek nie miały charakteru naukowego, ale intuicyjny i pozbawiony jednolitej koncepcji badań. Badania nad językiem nie stanowiły także odrębnej dziedziny naukowej, ale należały do filozofii i literatury (por. Izert, Pachocińska 2020: 9).

1977: 12). Twórcą strukturalizmu był Ferdinand de Saussure⁴, który uznał, że „[...] jedynym prawdziwym przedmiotem językoznawstwa jest język rozpatrywany sam w sobie i ze względu na samego siebie” (Saussure 1961: 236). Podstawowym założeniem tej koncepcji była teza o znakowym charakterze języka, w której znak językowy to jednostka dwustronna, składająca się z elementu oznaczającego (formy dźwiękowej) i oznaczanego (pojęcia), a istniejący między nimi związek jest konwencjonalny (umowny) i nie może zostać naruszony. Elementy językowe tworzą system, spójną, zorganizowaną wewnętrznie całość. U podstaw założeń strukturalizmu leży także odróżnianie zjawisk związanych z mową (*langage*), języka jako tworów abstrakcyjnego i społecznego (*langue*) od mówienia (*parole*), które jest procesem konkretnym i jednostkowym (Lachur 2004: 233–234; Grzegorzczkova 2017: 14). Język (*langue*) rozumiany jest jako system znaków, z których każdy pozostaje w stosunku do innych w opozycji. Ze stosunku do innych znaków wynika tzw. wartość każdego znaku. W obrębie stosunków zachodzących między elementami języka wyróżnia się stosunki syntagmatyczne i paradygmatyczne (Lachur 2004: 232). Wartość i funkcja znaku wynikają z jego miejsca w układzie tych stosunków (Lachur 2004: 234). Głównym celem strukturalizmu było opracowanie teorii analizy tekstu, który uważano za twór skończony. Analiza tekstu miała prowadzić do ustalenia inwentarza znaków oraz ich funkcji i dystrybucji. Z koncepcji F. de Saussure’a, stanowiącej kamień milowy na drodze rozwoju językoznawstwa, wywodzą się założenia przyjęte przez współczesnych badaczy, m.in. traktowanie języka jako systemu, ujęcie zjawisk w sposób synchroniczny, skupienie uwagi na tekście, a nie na psychice mówiącego, położenie nacisku na analizę funkcjonalną środków językowych oraz podkreślenie społecznego charakteru języka (którego podstawową funkcją jest komunikacja, a zatem przekazywanie treści za pomocą systemu znaków) (Lachur 2004: 234; Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 12). Strukturalizm w licznych swych odmianach rozwinął wiele szkół (por. strukturalizm praski: M. Trubiecki, R. Jakobson; strukturalizm genewski: Ch. Bally; strukturalizm kopenhaski: L. Hjelmslev; strukturalizm amerykański: Z.S. Harris).

⁴ Wiele nowatorskich myśli wprowadzili już wcześniej wybitni polscy językoznawcy, przedstawiciele szkoły kazańskiej, mianowicie J.N. Baudouin de Courtenay oraz M. Kruszewski. Niemniej to F. de Saussure’owi zawdzięcza się scalenie wszystkich poglądów na język w jedną, spójną całość teoretyczną.

Współcześnie językoznawstwo definiuje się jako naukę o języku zajmującą się wszystkimi zagadnieniami związanymi z jego opisem. Fakt ten podkreśla André Martinet (1970: 9) pisząc, że „lingwistyka to badanie naukowe języka ludzkiego (*langage*). Badanie to nazywa się badaniem naukowym, kiedy opiera się na obserwacji faktów i powstrzymuje się od robienia wyboru spośród faktów według pewnych zasad estetycznych lub obyczajowych. ‘Naukowość’ jest więc przeciwieństwem ‘normatywności’”.

Należy zaznaczyć, że metody współczesnych badań nad językiem są bardzo różnorodne i są zależne od poszczególnych szkół i kierunków językoznawczych. Obok strukturalizmu powstały inne dwudziestowieczne teorie językoznawcze/kierunki lingwistyczne, a do najważniejszych można zaliczyć **językoznawstwo transformacyjno-generatywne** oraz **językoznawstwo kognitywne**.

W latach 50. XX wieku rozwinęło się **językoznawstwo transformacyjno-generatywne** (**gramatyka transformacyjno-generatywna**, **generatywizm**) powstałe na gruncie amerykańskim za sprawą lingwisty Noama Chomsky’ego. Dla generatywistów obiektem badań nie był tekst, ale człowiek mówiący i proces tworzenia przez niego wypowiedzi. Model języka według generatywistów ma postać nieskończonego zbioru zdań. Użytkownik języka tworzy (generuje) i przekształca (transformuje) nieskończony ciąg wypowiedzi z ograniczonego zbioru jednostek wyjściowych na podstawie ograniczonej liczby reguł, a istotne znaczenie w tym procesie ma **kompetencja** (*competence*) oraz wykonanie, czyli **performancja** (*performance*). Kompetencja to nieuświadomiona przez użytkowników wiedza o tym, jak tworzyć zdania, pozwalająca zrozumieć i budować coraz to nowe wypowiedzenia (w tym nawet metaforyczne i wieloznaczne). Jest to wiedza intuicyjna, nabyta w procesie przyswajania języka. Wykonanie z kolei to tworzenie i odbieranie jednorazowych empirycznych zdań tekstowych, które układają się w teksty językowe, czyli użycie języka w konkretnych sytuacjach (Lachur 2004: 238). Koncepcja opisu języka wypracowana przez Chomsky’ego zyskała ogromny rozgłos, wywołując rewolucję w badaniach językoznawczych. Po pierwsze zwrócił on uwagę na twórczy aspekt języka (tj. na możliwość tworzenia struktur przez nikogo jeszcze nieużytych), a po drugie skierował zainteresowania językoznawców, badających do tej pory inwentarz środków językowych, na człowieka mówiącego (Lachur 2004: 238). Ponadto jego koncepcja mogła znajdować

zastosowania np. w przekładzie maszynowym oraz wzbudziła zainteresowanie przedstawicieli innych dyscyplin humanistycznych, co zerwało z kolei z izolacją lingwistyki m.in. od takich dziedzin, jak psychologia, socjologia czy filozofia (Lachur 2004: 238).

Lata 60. XX wieku to niewątpliwie pojawienie się gramatyki systemowo-funkcjonalnej Michaela A.K. Hallidaya⁵, kontynuowanej i rozwijanej następnie przez jego ucznia Jamesa R. Martina w postaci tzw. **lingwistyki systemowo-funkcjonalnej** (*Systemic Functional Linguistics, SFL*). Był to nowy nurt w rozważaniach i myśleniu o języku prowadzący do rozwoju badań nad użyciem języka, kontekstowymi uwarunkowaniami komunikacji językowej oraz tekstem i gatunkiem. Lingwistyka systemowo-funkcjonalna (Wolańska, Wolański 2019; por. też Duszak, Kowalski 2013), rozwijająca się w opozycji do strukturalizmu, a następnie do generatywizmu, skoncentrowała się na pojęciu języka jako społecznym systemie semiotycznym (*language as a social semiotic*) oraz badaniach nad funkcjami języka. Analizowała zatem zjawiska językowe w szerokiej perspektywie semiotycznej i społecznej, uwypuklając sytuacyjne, kontekstowe oraz kulturowe aspekty użycia języka.

Językoznawstwo kognitywne (kognitywizm) to najnowszy, a zarazem najmłodszy kierunek badań lingwistycznych – jego rozwój przypada na lata 80. i 90. XX wieku. Zapoczątkowany przez amerykańskich badaczy (R. Langackera, G.P. Lakoffa, M. Johansona, R. Jackendoffa) „kognitywizm wyrósł z zainteresowań językoznawstwa psychologią, antropologią i kulturą, które nie zajmują się abstrakcyjnymi systemami, lecz badają ludzkie zachowania” (Lachur 2004: 239). Zdaniem kognitywistów opis języka jest ściśle związany z procesami myślenia i postrzegania, zatem należy badać sposób, w jaki człowiek poznaje świat oraz jak efekty tego poznania są utrwalone w języku. Język rozumiany jest tutaj jako odbicie procesów poznawczych, które zachodzą w umyśle człowieka, badany jest więc jako element struktury ludzkiego poznania (Lachur 2004: 239).

Inne tendencje w rozwoju badań językoznawczych to także **językoznawstwo konfrontatywne, synchroniczne językoznawstwo porównawcze** (zwane niekiedy **językoznawstwem kontrastywnym, analizą**

⁵ Michael Alexander Kirkwood Halliday (1925–2018) – angielski językoznawca, autor m.in. *Grammar, Society and the Noun* (1967), *Intonation and Grammar in British English* (1967), *Introduction to Functional Grammar* (1985).

kontrastywną)⁶. Zrodziło się ono w opozycji do wcześniejszego językoznawstwa historyczno-porównawczego i zakłada badanie porównawcze o charakterze synchronicznym współczesnych systemów językowych w celu ustalenia istniejących między nimi podobieństw i różnic, niezależnie od ich ewolucji czy pokrewieństwa. Zakłada ono badanie porównawcze o charakterze synchronicznym współczesnych systemów językowych, a także badanie ich funkcjonowania (Lewicki 2017: 42). Strukturalistyczną analizę kontrastywną zapoczątkowała Praska Szkoła Lingwistyczna (V. Mathesius). Jak zauważa Lachur (2004: 245) językoznawstwo konfrontatywne polega na „porównywaniu poszczególnych systemów języka wyjściowego i języka docelowego w celu ustalenia różnic, podobieństw oraz wzajemnych odpowiedników w obu językach”. W rezultacie takich analiz powstawały gramatyki konfrontatywne (kontrastywne) tych języków. Na bazie analiz konfrontatywnych powstają także opisy taksonomiczne (**taksonomia** = systematyka) różnych par języków. Ponadto rezultaty badań konfrontatywnych stanowiły podstawę lingwistycznie zorientowanych prac przekładoznawczych oraz pierwszej lingwistycznej teorii przekładu autorstwa Johna C. Catforda (1965) (por. Lewicki 2017: 43).

Pojęcia **językoznawstwo konfrontatywne** i **kontrastywne** są niekiedy w literaturze przedmiotu używane zamiennie, przy czym na konieczność ich odróżnienia zwraca uwagę m.in. Zabrocki (1980: 280). Językoznawstwo kontrastywne ma przede wszystkim charakter aplikatywny (stosowany), gdyż rozwinęło się w związku z potrzebami dydaktyki języków obcych. Wskazanie różnic między systemami językowymi daje w tym przypadku narzędzia do udoskonalania programów nauczania języków obcych, zwracając uwagę nauczycieli i uczniów na zjawiska w opanowywanym języku obcym, wskazując na różnice w stosunku do języka ojczystego uczniów, przeciwdziałając w ten sposób barierom opanowywania języków o charakterze interferencyjnym (por. Lewicki 2017: 43)⁷. Zatem analiza kontra-

⁶ Obok terminu „**językoznawstwo konfrontatywne**”, które bada zarówno podobieństwa, jak i różnice w strukturze języków, funkcjonuje też termin „**językoznawstwo kontrastywne**”, skupiające się na różnicach między językami (Lachur 2004: 246). Jak zauważa Lewicki (2017: 43) językoznawstwo kontrastywne „[...] zwraca uwagę głównie na te cechy, które różnią porównywane systemy językowe, określając ich charakter i zasięg”.

⁷ „**Interferencja** – wszelkie odchylenia od normy językowej spotykane w mowie ludzi posługujących się więcej niż jednym językiem; odchylenia te powstają w wyniku nakładania się struktur języka wyjściowego, najczęściej ojczystego, na język przyswajany” (Lachur 2004: 246).

stywna okazuje się przydatna przy planowaniu procesu dydaktycznego (umożliwiając przewidywanie błędów językowych), a także w preparacji materiału nauczania, zwłaszcza podręczników różnego typu (Lachur 2004: 246). Obecnie w wielu uniwersyteckich programach studiów filologicznych wprowadza się przedmiot „gramatyka konfrontatywna” bądź „gramatyka kontrastywna”, uznając jego przydatność przede wszystkim w kształceniu nauczycieli języków obcych (por. Lewicki 2017: 43).

Badania budowy języka jako abstrakcyjnego systemu, jego funkcji i rozwoju w ujęciu strukturalistycznym, a zatem oderwanym nieco od naturalnych warunków społecznych i kulturowych, niezależnym od procesów myślowych zachodzących w świadomości ich użytkowników (**językoznawstwo wewnętrzne**)⁸ należy odróżnić od badań stojących na „pograniczu” między językoznawstwem a zjawiskami zewnętrznymi, czyli innymi dziedzinami (**językoznawstwo zewnętrzne**). „W opozycji do językoznawstwa wewnętrznego językoznawstwem zewnętrznym określić można badanie tych wszystkich zjawisk, które wobec systemu są zewnętrzne, choć mogą go warunkować, mieć z nim silny związek” (Grzegorzczkova 2017: 156).

Językoznawstwo zewnętrzne dotyczy zatem zagadnień związanych ze stosunkiem języka do takich zjawisk, jak: kultura (**etnolingwistyka**), zróżnicowanie społeczne (**socjolingwistyka**) czy geograficzne (**geografia lingwistyczna, dialektologia**). Są to takie dziedziny jak:

- **etnolingwistyka** (najstarsza z dyscyplin pogranicznych) wywodząca się z amerykańskich, lingwistycznych badań antropologicznych, stąd nazywana często **lingwistyką antropologiczną** lub **lingwistyką kulturową**, bada wszelkie związki oraz relacje między językiem, kulturą, człowiekiem (społeczeństwem), rzeczywistością i rozwija się współcześnie bardzo intensywnie. Początki etnolingwistyki wiąże się z działalnością amerykańskich badaczy E. Sapira i B. Whorfa, którzy w latach 30. XX wieku badali kulturę i języki plemion indiańskich, stwierdzając ich ogromną odmienność w stosunku do języków indoeuropejskich.

⁸ Odróżnienia językoznawstwa wewnętrznego od zewnętrznego dokonał już F. de Saussure, aczkolwiek nie sprecyzował on dokładnie tych pojęć. Najogólniej można powiedzieć, że w ramach **językoznawstwa wewnętrznego** badany jest język (system określonego języka naturalnego), jego struktura fonologiczna, gramatyczna, leksykalna wraz z właściwościami semantycznymi (por. Grzegorzczkova 2017: 156), wówczas możemy wyróżnić też szczegółowe obszary badań, takie jak: gramatyka, składnia, semantyka, pragmatyka itp.

Sformułowali tzw. **hipotezę Sapira-Whorfa (hipotezę względności językowej/relatywizmu językowego)** o ścisłym związku między językiem a poznaniem, myśleniem i kulturą społeczności mówiących, tworząc podwaliny pod **językoznawstwo kulturowe** (Grzegorzczukowa 2017: 158; Lachur 2004: 248–250);

- **socjolingwistyka** (termin użyty po raz pierwszy w 1952 roku w USA) „[...] bada rolę języka w społeczeństwie oraz współzależności zjawisk językowych i struktury społecznej, tzn. rozpatruje język w całym jego zróżnicowaniu w stosunku do struktury społecznej” (Lachur 2004: 254). Analizuje uzależnienie sposobów mówienia od środowisk społecznych (tzw. dialektologię społeczną), czyli gwary środowiskowe, miejskie, żargony, mowę studencką, żołnierską, uczniowską, zawodowe odmiany języka (np. gwarę teatralną). Ponadto bada uzależnienia sposobów językowego zachowania od sytuacji komunikacyjnej mówiących (oficjalnej i nieoficjalnej), a więc najogólniej od roli, jaką w komunikacji językowej odgrywają jej uczestnicy (Grabias 1994, za: Grzegorzczukowa 2017: 158);
- **geografia lingwistyczna** bada rozmieszczenie geograficzne języków w skali świata (przyczyniając się w rezultacie do tworzenia atlasów języków na świecie), a także wszelkie uzależnienie sposobów mówienia ludzi od terytorium geograficznego. W zakresie badań **dialektologii** leży z kolei zróżnicowanie geograficzne jednego języka, gwary pograniczne, dialekty mieszane itp. (Grzegorzczukowa 2017: 157).

Inny zespół dyscyplin językoznawstwa zewnętrznego dotyczy opisów wszelkich mechanizmów fizjologicznych i psychicznych mówienia (będących w dużej mierze przedmiotem nauk przyrodniczych, psychologicznych), a także opisu właściwości akustycznych dźwięków mowy, należącego do fizyki. Zatem można tu wyróżnić takie dyscypliny i badania pograniczne, jak: **fonetyka eksperymentalna** (artykulacyjna, akustyczna), **psycholingwistyka**, **neurolingwistyka**, **logopedia** oraz **afazjologia**. Są to następujące obszary badań:

- badania eksperymentalne w zakresie mechanizmów wytwarzania mowy (oraz jej natury fizjologiczno-przyrodniczej) zatem wszelkie typy **fonetyki eksperymentalnej** (artykulacyjnej, akustycznej), także badanie percepcji mowy, a więc mechanizmów odbioru dźwięków i ich interpretacji (**audiologia**). Dyscypliny te wykorzystują wiedzę pozalingwistyczną (głównie przyrodniczą) do wyjaśniania zjawisk ściśle językowych. Fo-

netyka akustyczna rozwija się dość intensywnie w związku z próbami sztucznej syntezy mowy (Grzegorzczkova 2017: 156);

- **psycholingwistyka**, której przedmiotem badań są „zjawiska psychologiczne i fizjologiczne zachodzące u człowieka w procesie komunikacji, związki między aspektem fizjologicznym, psychicznym, poznawczym i komunikacyjnym przyswajania (uczenia się i nauczania) oraz użycia języka” (Lachur 2004: 251). W ramach psycholingwistyki badane są także biologiczne podstawy języka i różnice między porozumiewaniem się ludzi i zwierząt, jak również porównanie ontogenezy (przyswajanie języka przez jednostkę) i filogenezy języka (czyli pochodzenia i rozwoju języka w ogóle). W zakres badań psycholingwistycznych wchodzi ponadto badania nad afazją i sposobami jej leczenia (por. **neurolingwistyka**) (Lachur 2004: 251). W obrębie psycholingwistyki analizowane są także procesy **rozwoju mowy dziecka**;
- **neurolingwistyka**, której przedmiotem badań jest zespół schorzeń polegających na zaburzeniach rozumienia mowy i na niemożności mówienia, określanych jako **afazja** (Lachur 2004: 254);
- **logopedia**, zajmująca się badaniem i leczeniem wad wymowy, które mogą mieć przyczyny artykulacyjne (zaburzenia mowy związane z wadami aparatu mownego), jak również przyczyny neurologiczne (np. jękanie się) wynikające z zaburzeń centralnego układu nerwowego, powstałe na skutek urazów i schorzeń mózgu (Grzegorzczkova 2017: 157).

Należy zaznaczyć, że w obrębie wymienionych subdyscyplin językoznawstwa zewnętrznego mogą być prowadzone badania, których celem jest praktyczne wykorzystanie wiedzy lingwistycznej w celu rozwiązywania „praktycznych problemów”. Wśród dyscyplin należących do językoznawstwa zewnętrznego Grzegorzczkova (2017: 159) zwraca uwagę na dwie nauki stosowane, a mianowicie **językoznawstwo normatywne** oraz **glottodydaktykę**. Językoznawstwo normatywne, bazując na wiedzy o systemie i jednocześnie danych socjolingwistycznych, ustala normy poprawności językowej zależne od odmiany stylowej języka, a zatem celu komunikacyjnego wypowiedzi (należy tu **stylistyka praktyczna** i **nauka o poprawności językowej**, zwana też **kulturą języka**) (por. Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1986; Markowski 2012). **Glottodydaktyka** z kolei stanowi dyscyplinę stosowaną, zajmującą się nauczaniem języków obcych. Wykorzystuje wiedzę o systemach nauczanych języków oraz badania porównawcze, kontrastywne,

wydobywające różnice i podobieństwa między porównywanymi językami (por. Grzegorzczkowa 2017: 159).

Istotnym momentem w rozwoju językoznawstwa (lingwistyki) było pojawienie się świadomego wykorzystania i zastosowania wyników badań językoznawczych do celów praktycznych, co w efekcie doprowadziło do utworzenia nowego kierunku nauki o języku, a mianowicie tzw. **językoznawstwa stosowanego** (Grucza 1971: 48; Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 14). W wyniku powiązania językoznawstwa z celami praktycznymi powstaje zatem językoznawstwo stosowane (lingwistyka stosowana), początkowo rozwijając się w Związku Radzieckim oraz Stanach Zjednoczonych, obejmuje zagadnienia kontaktów różnojęzycznych, a więc przekłady maszynowe oraz nauczanie języków obcych czy problemy patologicznych zaburzeń mowy zarówno w aspekcie praktycznym, jak i teoretycznym (Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 14). Stopniowo problematyka badana w ramach lingwistyki stosowanej poszerzała się o coraz to nowe obszary, na co znaczący wpływ miało wiele czynników (por. Gruszczyńska 2014: 94), m.in. postęp techniczny (związany z próbami automatyzacji procesów językowych), osłabienie strukturalizmu, w tym jego odmiany amerykańskiej, a także pojawienie się generatywizmu, który w latach 50. XX wieku coraz bardziej zawężał pole badań językoznawczych, odrzucając m.in. komunikacyjną funkcję języka. W konsekwencji wszelkie aspekty zewnętrzne, związane z funkcjonowaniem języka, znalazły się poza obszarem zainteresowania generatywistów, a to z kolei sprzyjało rozwojowi językoznawstwa stosowanego. Problematyka ta była coraz bardziej obszerna, zwłaszcza wobec dokonujących się zmian w sposobie komunikowania się i stanowiła idealny grunt do rozwoju lingwistyki stosowanej. Jak zauważają Handke i Rzetelska-Feleszko (1977: 14), jednym z podstawowych założeń językoznawstwa stosowanego było traktowanie języka jako narzędzia komunikacji między członkami określonego społeczeństwa, w konsekwencji językoznawstwo znalazło się w obrębie zagadnień z zakresu teorii informacji⁹. Przez lata lingwistyka stosowana była definiowana i interpretowana na wiele sposobów i stopniowo rozszerzał się także zakres jej badań. Począwszy od rozwoju badań z zakresu dydaktyki i metodyki języków ob-

⁹ Teoria informacji oraz podstawowe pojęcia z jej zakresu, takie jak: tekst, kod językowy, nadawca i odbiorca, wprowadzone zostały do teoretycznych podstaw nauczania języków obcych (Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 32).

cych, naukę drugiego języka (SLA) (skoncentrowaną na uczeniu się, nie zaś na nauczaniu) poprzez ocenę biegłości językowej, politykę językową, badania realnych problemów odchodzących od lingwistyki teoretycznej aż do badań nad wielojęzycznością, translatologią, czy też przykładowo współczesnych badań z zakresu lingwistyki komputerowej lub dyskursu – obszar jej zastosowań nieustannie się poszerza (por. Gruszczyńska 2014: 95; Kaplan 2010; Davies, Elder 2004).

Należy jednocześnie podkreślić, że językoznawstwo stosowane nie jest działalnością wyłącznie praktyczną, gdyż jest bardzo ściśle powiązane z problematyką teoretyczną (Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 31). W tym sensie **językoznawstwo stosowane** (lingwistyka stosowana) stanowi pewne rozwinięcie, uzupełnienie lingwistyki podstawowej, językoznawstwa teoretycznego (ogólnego), tzw. **lingwistyki czystej**, stanowiącej podstawowy człon lingwistyki w ogóle¹⁰. Zarówno zatem lingwistyczne badania czyste (podstawowe), jak i lingwistyka stosowana tworzą i dostarczają wiedzę naukową oraz wzajemnie się warunkują. Jak słusznie zauważa Hockett (1968: 13): „Wszystko to, co ktokolwiek wykrywa w języku, jest wodą na młyn językoznawcy. Zadaniem jego jest włączenie każdego odkrycia w systematyczny opis języka tak, aby jego następcy nie tracili czasu, odkrywając na nowo Amerykę” (por. Hockett 1968: 13).

Lingwistyka stosowana, jako że stanowi kluczowe, tytułowe zagadnienie niniejszego rozdziału, zostanie szczegółowo zdefiniowana i opisana w dalszej jego części.

¹⁰ Nie można twierdzić, że językoznawstwo tzw. czyste jest nauką czysto teoretyczną, a stosowane – praktyczną (niekiedy nazywaną „językoznawstwem w praktyce”). Językoznawstwo stosowane jest także powiązane z działalnością teoretyczną (gdyż ma sferę rozważań i badań teoretycznych) (por. Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 31), ale dostarczając wiedzy praktycznej, umożliwia jednocześnie pełnienie pewnych funkcji praktycznych. **Lingwistyka czysta** ma na celu poznanie tego, „jaka jest natura czy istota międzyludzkiej komunikacji językowej, to znaczy opisanie występujących w jej zakresie zjawisk dostępnych empirycznej obserwacji oraz ustalenie czynników warunkujących tę komunikację, a także ustalenie (sformułowanie) praw (reguł) rządzących zarówno jej funkcjonowaniem, jak i rozwojem” (Grucza 2017: 115). **Lingwistyka stosowana** z kolei (będąca komplementarną poddziedziną lingwistyki w stosunku do lingwistyki czystej) ma na celu „z jednej strony poznanie sposobów reagowania przedmiotu lingwistycznych zainteresowań na takie lub inne interwencje z zewnątrz, a z drugiej strony poznanie możliwości kierowania czy też manipulowania tym przedmiotem oraz możliwości przekształcania i formowania tego przedmiotu” (Grucza 2017: 115).

2. Lingwistyka stosowana – krótki zarys historii rozwoju, definicja pojęcia, przedmiot badań i cele

2.1. Krótki zarys historii rozwoju

Rozważania lingwistyczne już w czasach antycznych oraz w średniowieczu były ściśle powiązane z problemami natury praktycznej (w szczególności ze sprawami dydaktyki językowej, z nauczaniem języków) i chociaż w późniejszych czasach nadal dyskutowano o praktycznej użyteczności badań lingwistycznych i konieczności zorganizowania badań nad sposobami ich wykorzystania, to tak naprawdę rzeczywisty przełom w tym zakresie nastąpił dopiero w latach 1940–1950 w Stanach Zjednoczonych (Grucza 2017: 30–32). Przy czym należy podkreślić, że przełom w zakresie praktycznych zastosowań lingwistyki nie był podyktowany względami czysto naukowymi, ale głównie praktycznymi i finansowymi. Dokonał się on między innymi w obliczu konieczności optymalizacji procesu nauczania języków obcych, przed jaką stanęły Stany Zjednoczone w czasie drugiej wojny światowej. Finansowano wówczas badania lingwistyczne, których wyniki można było wykorzystać w celu opracowania skutecznej metody intensyfikacji nauki języków obcych dla żołnierzy armii amerykańskiej¹¹, ale także badania mające na celu wykorzystanie i zagospodarowanie urządzeń przemysłu komputerowego pierwotnie wytworzonych dla celów wojennych (Grucza 2009: 21; por. Grucza 2017: 32). Nauczanie języków obcych stało się zatem „pierwszą dziedziną świadomych zastosowań wyników badań językoznawczych albo pierwszą dziedziną świadomych interwencji lingwistycznych” (Grucza 2017: 20). W kręgu takiej problematyki zrodziło się pojęcie lingwistyki stosowanej. Wkrótce pojawiły się nowe dziedziny zastosowań lingwistyki w związku z rozwojem techniki, zwłaszcza telekomunikacyjnej i komputerowej (Grucza 2017: 22). W technice telekomunikacyjnej zastosowania znajdują głównie wyniki badań fonetycznych oraz fonologicznych (czyli dotyczące strony sygnałowej mowy) oraz zagadnienia automatycznego rozpoznawania i syntezy mowy. Dziedziny technicznych zastosowań językoznawstwa zaczęły się na dobre rozwijać po drugiej woj-

¹¹ Chodziło o usprawnienie procesu nauczania języków obcych na gruncie języka angielskiego oraz języka angielskiego jako języka obcego.

nie światowej, a spośród nich na pierwszy plan wysunęło się tzw. tłumaczenie automatyczne (maszynowe) (tzw. **lingwistyka komputerowa**) (por. Grucza 2017: 23), uchodzące za drugi, ale i nie jedyny (obok nauczania języków obcych) główny dział współczesnego językoznawstwa stosowanego. Jednocześnie uświadomiono sobie dziedziny znacznie wcześniejszych zastosowań lingwistyki (Grucza 1971: 20–21; Handke, Rzetelska-Feleszko 1977: 31), a w szczególności takie jak m.in.: standaryzacja języków narodowych (pod kątem poprawności, ustalania norm językowych, prawidłowego nauczania języka obcego w szkołach), logopedia (obejmująca terapię mowy), psychologiczne (szczególnie psychoterapeutyczne) zastosowanie wyników badań językoznawczych, leksykografia (sporządzanie słowników jedno-, dwu- i wielojęzycznych), interlingwistyka (czyli problematyka dotycząca tworzenia sztucznych języków pomocniczych typu międzynarodowego jak esperanto, ale też typu matematyczno-logicznego, czyli kodów informacyjno-logicznych), lingwistyka antropologiczna (badanie związków językowo-kulturowych), propaganda i reklama.

Niemniej można stwierdzić, że rozwój współczesnej lingwistyki dokonał się przynajmniej częściowo pod wpływem potrzeb praktycznych, a amerykańskie badania wszczęte „pod szyldem lingwistyki stosowanej” (Grucza 2009: 21) nabrały światowego rozgłosu i wzbudziły zainteresowanie lingwistów europejskich, dla których zresztą wyrażenie „**lingwistyka stosowana**” znane było już od dawna¹².

Mimo iż historia samego wyrażenia „lingwistyka stosowana” zaczęła się znacznie wcześniej w Europie niż w USA, to faktyczny rozkwit zainteresowań tym zagadnieniem na gruncie europejskim nastąpił jednak dopiero w okresie powojennym pod wpływem wspomnianych wcześniej badań amerykańskich, gdzie termin **lingwistyka stosowana** początkowo był wiązany z dydaktyką obcojęzyczną (Grucza 2017: 35). Jak zauważa Grucza (2017: 35), to właśnie w USA zaczęła się również „instytucjonalna historia lingwistyki stosowanej od ukonstytuowania odpowiedniej dyscypliny akademickiej dydaktyki”, gdzie w 1946 roku wprowadzono lingwistykę po raz pierwszy do programu uniwersyteckiego jako odrębną dziedzinę działalności

¹² Należy też zaznaczyć, że historia lingwistyki stosowanej zaczęła się długo przed właściwym jej wyróżnieniem za pomocą odrębnej nazwy lingwistyka stosowana. Wiele lat zajmowano się nieświadomie zagadnieniami, które dzisiaj zalicza się do lingwistyki stosowanej.

uniwersyteckiej¹³, a następnie utworzono pierwszy samodzielny instytut lingwistyki stosowanej – Center for Applied Linguistics (w 1959 roku, w Waszyngtonie). Z kolei około 1948 roku pojawiło się pierwsze czasopismo poświęcone zagadnieniom lingwistyki stosowanej o nazwie „Language Learning: A Journal of Applied Linguistics” (Kaplan 2010: 4). „Połączenie pragmatycznej tendencji amerykańskiej z europejską tradycją analityczną spowodowało, że [...] funkcję lidera działań promujących rozwój lingwistyki stosowanej przejęła Europa” (Grucza 2009: 22).

Europa stała się zatem niewątpliwie liderem w działaniach promujących rozwój lingwistyki stosowanej między innymi dzięki energicznym działaniom lingwistów francuskich, zainteresowanych tłumaczeniem automatycznym. We Francji, w 1959 roku powstało pierwsze narodowe towarzystwo lingwistyki stosowanej – Association pour l'Étude et le Développement de la Traduction Automatique et de la Linguistique Appliquée (ATALA). Francuzi byli jednak przede wszystkim głównymi inicjatorami, istniejącego do dzisiaj, międzynarodowego towarzystwa lingwistyki stosowanej, powstałego w 1964 roku – Association Internationale de Linguistique Appliquée (AILA)¹⁴. Jak zauważa Grucza (2017: 62), początkowo termin *linguistique appliquée* odnoszony był tutaj głównie do tłumaczenia mechanicznego (automatycznego), a dopiero z czasem rozszerzono jego zakres o badania nad zagadnieniami glottodydaktycznymi. W ślad za Francją w innych krajach europejskich (m.in. w Niemczech, Wielkiej Brytanii, ZSRR), ale też pozaeuropejskich zaczęły powstawać „narodowe” stowarzyszenia lingwistyki stosowanej.

Jeżeli chodzi o historię wyrażenia **lingwistyka stosowana** na gruncie europejskim, to jak już wspomniano, zaczęła się ona znacznie wcześniej w Europie niż w USA. Pojęcie **lingwistyka stosowana** (= **językoznawstwo stosowane**) (ang. *Applied Linguistics*; fr. *Linguistique appliquée*; niem. *Angewandte Linguistik* lub *Sprachwissenschaft*, ros. *Прикладное Языковедение*) zostało już wprowadzone w 1803 roku w Niemczech jako tytuł rozprawy *Angewandte Sprachlehre* autorstwa niemieckiego uczonego Augusta Ferdinanda Bernhardiego (Grucza 2017: 32, 47). Bernhardi nie tylko dokonał świadomego wyodrębnienia „lingwistyki stosowanej”, lecz także po raz pierwszy doko-

¹³ Stało się to za sprawą Charlesa C. Friesa, ówczesnego dyrektora Instytutu Języka Angielskiego Uniwersytetu Michigan (English Language Institute, University of Michigan) (Grucza 2017: 35).

¹⁴ W brzmieniu angielskim: International Association of Applied Linguistics.

nał podziału w obrębie lingwistyki jako dyscypliny naukowej, na **lingwistykę czystą** oraz **lingwistykę stosowaną**. Rozróżnienie to stanowiło początek zaliczania pewnych zagadnień do zbioru zadań lingwistyki stosowanej. Tę ostatnią zdefiniował jako: „część lingwistyki, która winna zająć się badaniem możliwości wykorzystania języka dla (lepszego?) przedstawienia wyobrażeń poetyckich i naukowych” (Grucza 2017: 48). Bernhardt nie pisał jednak o zastosowaniach lingwistyki, ale o zastosowaniach języka w poezji oraz nauce.

Jeden z najsłynniejszych polskich lingwistów, a mianowicie Jan Nieciśław Baudouin de Courtenay, również poparł wspomnianą propozycję podziału lingwistyki na czystą i stosowaną oraz przedstawił własną koncepcję lingwistyki stosowanej, wypowiadając się na ten temat po rosyjsku w słynnym petersburskim wykładzie inauguracyjnym w 1870 roku. Tekst tego wykładu ukazał się drukiem pod tytułem *Nekotorye obščie zamečani-ja o jazykovedenii i jazyke*. Baudouin de Courtenay przyczynił się niewątpliwie do wyodrębnienia lingwistyki stosowanej w obrębie polskiej myśli lingwistycznej. Uważał, że głównym zadaniem lingwistyki stosowanej jest „badanie (poszukiwanie) możliwości zastosowania wiedzy zgromadzonej przez lingwistykę czystą do analizy problemów, których rozwiązaniem zajmują się inne dziedziny nauki” (Grucza 2017: 184). Starał się wykazać, że lingwistyka stosowana nie jest ani dziedziną sztuki, ani działalności praktycznej, ale jest określoną poważną dziedziną nauki, która jest potrzebna innym dziedzinom nauki. „Jest poważną nauką zajmującą się opisywaniem i wyjaśnianiem zjawisk językowych – dziedziną, której rezultaty mogą być użyteczne dla wielu innych dziedzin nauki” (Grucza 2017: 184). Wskazał na pewne możliwe zastosowania lingwistyki, m.in. w: pedagogice, a właściwie dydaktyce, retoryce praktycznej, nauce mówienia i pisania głuchoniemych, nauce pisania i czytania tekstów, a także polityce (Grucza 2017: 186).

Grucza (2009: 23–24), podsumowując kluczowe obserwacje lingwistów w zakresie prób definicji oraz formułowanych pytań w kwestii odróżnienia lingwistyki stosowanej od tradycyjnej, zauważył, że odpowiedzi można sprowadzić do następujących typów:

- (1) **lingwistyka stosowana** to tyle co wykorzystywanie lub poszukiwanie możliwości wykorzystania rezultatów już zrealizowanych badań lingwistycznych (a) przez podmioty innych dziedzin nauki i/lub (b) przez podmioty różnych dziedzin praktyki, w tym przez podmioty działające na polu edukacji (tak Baudouin

de Courtenay) albo (c) wykazywanie praktycznej użyteczności rezultatów badań lingwistycznych;

(2) **lingwistyka stosowana** to pewne rodzaje badań podjętych po to, by uzyskać wyniki, które umożliwią przyczynienie się do rozwiązania pewnych problemów praktycznych (tak Amerykanie, a w pewnej mierze już także A.F. Bernhardt);

(3) **lingwistyka stosowana** to zbiór takich dziedzin, jak tzw. metodyka nauki języków obcych, glottodydaktyka, translatoryka, afazjologia, logopedia, studia kontrastywne lub terminologia (takie rozumienie zdaje się leżeć u podłoża programów AILA).

W okresie międzywojennym powyższe badania kontynuowane były w niewielkim zakresie i można jedynie odnotować początki badań w zakresie studiów kontrastywnych za sprawą polsko-rosyjskich studiów porównawczych dla potrzeb glottodydaktycznych, które zapoczątkował Baudouin de Courtenay, oraz można wspomnieć o pracach germanisty Adama Kleczkowskiego. Poza tym główna uwaga badaczy skierowana była jednak w tym czasie na inne kwestie, m.in. badania związane z próbami tworzenia specjalistycznych gramatyk dydaktycznych. Okres międzywojenny był też czasem, kiedy konstituowała się polska metodyka nauczania języków obcych i załóżki późniejszej polskiej **glottodydaktyki**. Koncentrowano się także głównie na organizacji nauki języków obcych w polskich szkołach oraz dyskutowano kwestie standaryzacji języka polskiego i pielęgnowania polskiej kultury językowej (por. Grucza 2017: 181–192).

Badania lingwistyczne zaczęły się natomiast ponownie rozwijać bardzo intensywnie w okresie powojennym. To na gruncie polskim dokonała się tak naprawdę pierwsza „postamerykańska uniwersytecka instytucjonalizacja lingwistyki stosowanej” (Grucza 2009: 22). Ta instytucjonalna historia lingwistyki stosowanej wiąże się niewątpliwie z ośrodkiem badawczym w Poznaniu, gdzie w 1965 roku utworzono z inicjatywy prof. Ludwika Zabrockiego pierwszy w Polsce, samodzielny Zakład Językoznawstwa Stosowanego¹⁵

¹⁵ W związku z likwidacją Zakładu Językoznawstwa Stosowanego wskutek reformy w 1969 roku, w jego miejsce w 1973 roku utworzono Instytut Językoznawstwa, a następnie wyłoniono z niego Katedrę Glottodydaktyki, której twórcą był prof. Waldemar Pfeiffer. Instytutem Językoznawstwa kierował prof. Ludwik Zabrocki, natomiast po jego śmierci – jego uczeń prof. Jerzy Bańcerowski. Od roku 2005 działa w Poznaniu utworzony z inicjatywy prof. Pfeiffera drugi polski Instytut Lingwistyki Stosowanej. Jak zauważa Grucza (2017: 201), „twórczość naukowa i dydaktyczna J. Fisiaka, J. Bańcerowskiego oraz W. Pfeiffera dopro-

na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Prof. Zabrocki oraz jego otoczenie naukowe wyraźnie wiązali lingwistykę stosowaną z dydaktyką i metodyką nauczania języków obcych (Grucza 2017: 63). Zainteresowanie tą tematyką znalazło także odzwierciedlenie w tytule pierwszego polskiego czasopisma poświęconego lingwistyce stosowanej o nazwie „Glottodidactica. An International Journal of Applied Linguistics”, a wkrótce zainteresowania lingwistyką stosowaną upowszechniły się w skali kraju, w ślad za czym zaczęły powstawać nowe ośrodki naukowo-dydaktyczne¹⁶.

Pierwszy polski Instytut Lingwistyki Stosowanej (ILS), będący ponadto pierwszą tego typu uniwersytecką jednostką organizacyjną w skali światowej, powstał w 1972 roku z inicjatywy Franciszka Gruczy na Uniwersytecie Warszawskim. Prace tego ośrodka koncentrowały się początkowo głównie na badaniach obejmujących zagadnienia z trzech zakresów – teorii komunikacji językowej, glottodydaktyki oraz translatoryki¹⁷. Stopniowo zostały poszerzone o nowe zagadnienia dotyczące szeroko rozumianej kultury, w szczególności kompetencji kulturowej, oraz o zagadnienia gramatyki, leksykografii oraz języków specjalistycznych (por. Grucza 2017: 206–207). W 1973 roku powołano Polski Komitet Lingwistyki Stosowanej, a następnie w 1981 roku, z inicjatywy prof. Gruczy, Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej (PTLS). Towarzystwo jako organizacja naukowa działa w Polsce do dziś, a jego celem jest propagowanie rozwoju studiów i badań w dziedzinie lingwistyki stosowanej oraz wykorzystywanie ich wyników w praktyce¹⁸.

2.2. Definicja pojęcia, przedmiot badań i cele

Mimo wzrostu znaczenia i rozwoju lingwistyki stosowanej, pojawiają się coraz to nowych instytucji i czasopism, organizowanych konferencji, kongresów i sympozjów poświęconych tej dziedzinie, można zaobserwować

wadziła do wykształcenia się w Poznaniu pod koniec lat 70. drugiej poznańskiej szkoły lingwistyki stosowanej”.

¹⁶ Duże znaczenie miały w tej kwestii pierwsze artykuły, m.in. F. Gruczy pt. *Językoznawstwo stosowane a tzw. „lingwistyka komputerowa”*. Do światowego rozgłosu polskich aktywności realizowanych w zakresie lingwistyki stosowanej przyczyniły się także badania kontrastywne, realizowane w połowie lat 60. XX wieku z inicjatywy Jacka Fisiaka w poznańskim Instytucie Filologii Angielskiej (UAM) (Grucza 2009: 22; por. Grucza 2017: 200).

¹⁷ W 1973 roku w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego uruchomiono magisterskie studia translatoryczne (Grucza 2017).

¹⁸ Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, <http://ptls.uw.edu.pl/> [dostęp: 9.09.2021].

pewne niejasności i chaos w zakresie jej definiowania w literaturze przedmiotu. Najczęściej definiuje się lingwistykę stosowaną poprzez wyliczanie dziedzin jej praktycznych zastosowań (zarówno humanistycznych, jak i technicznych), przy czym najczęściej wymienia się nauczanie języków obcych oraz tzw. tłumaczenia automatyczne (Grucza 2017: 37–40). Pozostałe, często wyliczane dziedziny praktycznych zastosowań lingwistyki to m.in. metodyka nauczania języka ojczystego, metodyka nauczania języków obcych, technologia nauczania języków (ojczystych i obcych), tworzenie materiałów do nauczania języków (ojczystych i obcych), stylistyka praktyczna, tworzenie testów językowych i testowanie, nauczanie metodyki nauczania języków obcych, logopedia, a więc także terapia mowy, psychotherapeutyka, leksykografia, a zwłaszcza twórcza terminologia, interlingwistyka, różne dziedziny tzw. sztuk werbalnych (np. retoryka, poetyka), teleinformatyka, automatyczne przetwarzanie danych zawartych w tekstach językowych (zbieranie, wybieranie, porządkowanie, szyfrowanie itd.), reklama, propaganda językowa (Grucza 2019: 37–40)¹⁹. Polański (2003: 281) także wylicza w ramach językoznawstwa stosowanego szereg badań, np. badania nad efektywnością nauczania języków obcych, badania nad poprawnością językową, pracę nad udoskonalaniem kodów do przekazywania informacji w telekomunikacji, badania nad udoskonaleniem tłumaczenia maszynowego, teorię przekładu, logopedię, badania w zakresie polityki językowej i kultury języka, opracowywanie alfabetów dla języków, które nie znały do tej pory piśmiennictwa, udoskonalanie stenografii oparte na badaniach statystyczno-językoznawczych, prace nad standaryzacją terminologii naukowej w obrębie poszczególnych języków i w skali międzynarodowej, badania nad afazją i sposobami jej leczenia (logoterapia). Wileczek (2020: 33) odnosi lingwistykę (językoznawstwo stosowane) w węższym znaczeniu głównie do dydaktyki języka (glottodydaktyki), ale już w szerszym ujęciu – do takich dziedzin, jak np. przekładoznawstwo, logopedia, kultura języka, tłumaczenie maszynowe. Różni uczeni utożsamiają lingwistykę stosowaną z różnymi spośród wymienionych dziedzin (lub wręcz jej grupami).

¹⁹ Przyczynę tego stanu rzeczy można upatrywać m.in. w zmienności, braku konsekwencji i uporządkowania proponowanych dziedzin w ramach programów i materiałów kongresów stowarzyszenia AILA. Ani programy, ani materiały kongresów nie proponowały tak naprawdę jednolitego modelu czy też systematyzacji pojęcia lingwistyki stosowanej, ograniczając się do wyliczania dziedzin (por. Grucza 2019: 37–41, 65–76).

Upraszczając nieco to zagadnienie i nie odwołując się do wyliczania dziedzin, co niekiedy jest postrzegane jako nie do końca zadowalające i akceptowalne (por. Grucza 2017: 39), można przywołać różne, pojawiające się w literaturze przedmiotu, definicje terminu lingwistyka stosowana, rozpatrywanego w niej początkowo m.in. jako „badania spełniające funkcje praktyczne” (por. Bańczerowski et al. 1982) czy „badania nad praktycznym używaniem języka, a także ulepszaniem jego funkcjonowania” (Moulton 1963, cyt. za: Grucza 2017: 39). William Grabe z kolei definiuje lingwistykę stosowaną „jako dyscyplinę opartą na praktyce, która zajmuje się problemami językowymi w rzeczywistych kontekstach” (Kaplan 2010: 42)²⁰. W literaturze przedmiotu można zaobserwować częste odwołania do definicji zaproponowanej przez Christophera Brumfita, zgodnie z którą lingwistyka stosowana to „teoretyczne i empiryczne badanie rzeczywistych problemów, w których język jest pojęciem centralnym” (Brumfit 1995: 27, cyt. za: Simpson 2011: 2)²¹. Z kolei Lachur uważa, że lingwistyka stosowana to

nauka o możliwościach i sposobach wykorzystania osiągnięć językoznawstwa w różnych dziedzinach życia oraz w innych dziedzinach naukowych; do językoznawstwa stosowanego zalicza się przede wszystkim badania nad efektywnością w nauczaniu języków obcych, badania nad poprawnością językową, pracę nad udoskonalaniem kodów do przekazywania informacji w telekomunikacji, badania nad udoskonalaniem tłumaczenia maszynowego, teorię przekładu, logopedię, badania w zakresie polityki językowej i kultury języka, opracowywanie alfabetów dla języków, które nie znały do tej pory piśmiennictwa, badania nad afazją i sposobami jej leczenia itd. (Lachur 2004: 16).

Na gruncie polskim można przytoczyć definicję według koncepcji Gruczy (por. 1971; 2017), który podkreśla, że

²⁰ Cytat oryginalny w języku angielskim [tłum. P.N.-K.]: „I have defined applied linguistics as a practice-driven discipline that addresses language-based problems in real-world contexts”.

²¹ Cytat oryginalny w języku angielskim [tłum. P.N.-K.]: „the theoretical and empirical investigation of real-world problems in which language is a central issue” (Brumfit 1995: 27, cyt. za: Simpson 2011: 2).

terminem '**językoznawstwo stosowane**' określa się rezultaty działalności naukowej, której celem jest wykorzystanie czy zastosowanie zdobyczy językoznawstwa dla usprawnienia czy wręcz stworzenia (kontakt różnojęzyczny, zaburzenia patologiczne) warunków komunikacji językowej. [...] istnieje jeszcze trzeci, dość częsty sposób rozumienia pojęcia językoznawstwa stosowanego, a mianowicie taki, że dziedzinę tę ogranicza się do badań związanych ze stosowaniem wyników językoznawstwa w zakresie nauczania języków obcych (Grucza 1971: 49).

Uwzględniając przede wszystkim fakt, że przedmiotem badań lingwistyki jest język rozumiany jako środek komunikacji albo porozumiewania się między ludźmi, **lingwistyka stosowana** to „badania prowadzone na bazie informacji zgromadzonych przez lingwistykę czystą nad sposobami tworzenia, przywracania oraz ulepszania warunków komunikacji językowej, a także nad możliwościami zwiększenia efektywności tych sposobów”. W tym kontekście badania mogą dotyczyć kwestii tworzenia języka jako środka komunikacji, ulepszania języka albo tworzenia warunków dla jego obiegu komunikacyjnego, z uwzględnieniem takich czynników, jak nadawca, odbiorca oraz języka jako urządzenia i języka jako zbioru tekstów (por. Grucza 2017: 41).

Należy w tym miejscu podkreślić, że **przedmiotem badań lingwistyki** (zarówno czystej, jak i stosowanej) są w ogólnym rozumieniu języki ludzkie, rozumiane bądź jako konkretne, rzeczywiste języki ludzkie, bądź jako idealne języki-modele (por. Grucza 2017: 110). W zakres zainteresowań lingwistyki stosowanej (podobnie jak lingwistyki czystej) wchodzi zatem dwa rodzaje obiektów. „Z jednej strony są to podmioty aktów komunikacji językowej, to znaczy (konkretni) ludzie wywołujący i realizujący te akty, pełniący w nich funkcję mówców-słuchaczy, a z drugiej strony są to wypowiedzi, które ludzie tworzą w tych aktach i nadają bądź odbierają w funkcji komunikacyjnego przekazu” (Grucza 2017: 133).

Celem badań stosowanych jest pozyskanie wiedzy naukowej innego rodzaju niż ta pozyskiwana przez podstawowe badania językoznawcze. Podstawowy cel lingwistyki stosowanej to dostarczenie wiedzy natury aplikatywnej i praktycznej (Grucza 2017: 134), a w kontekście komunikacji i porozumiewania się to przede wszystkim „dostarczanie wiedzy na temat możliwości i skutków przekształcania (na przykład doskonalenia) warunków

językowego porozumiewania się ludzi, możliwości przywracania utraconych, a także tworzenia nowych tego rodzaju warunków” (Grucza 2017: 138). Głównym zadaniem, a zarazem celem lingwistyki stosowanej jest „poszukiwanie, pozyskiwanie, wynajdywanie odpowiedniej aplikatywnej wiedzy i testowanie jej praktycznej skuteczności, a nie jej praktyczne (gospodarcze) stosowanie (wdrażanie)” (Grucza 2009: 36). Innymi słowy lingwistyka stosowana stawia sobie ponadto za cel usprawnianie, a nawet tworzenie warunków komunikacji, czyli obiegu informacji, co obecnie, zwłaszcza w dobie społeczeństwa informacyjnego, ma istotne znaczenie.

3. Współczesne tendencje i kierunki rozwoju lingwistyki stosowanej

Współcześnie obszar badań lingwistyki stosowanej wykazuje nadal ogromne zróżnicowanie. Największy wzrost zainteresowań na tym polu nastąpił na przełomie XX i XXI wieku. Obecnie do najczęściej opisywanych działów lingwistyki stosowanej należą m.in. (por. Gruszczyńska 2014: 95):

- metodyka i technologia nauczania języka ojczystego i nauczania języka obcego (w tym tworzenie materiałów);
- stylistyka praktyczna (języka ojczystego, języków obcych i porównawcza);
- logopedia (języka ojczystego i języków obcych);
- leksykografia (jedno- i wielojęzyczna);
- retoryka (w języku ojczystym, w językach obcych i porównawcza);
- werbalna i niewerbalna komunikacja językowa (ojczysta i obca, w tym za pomocą narzędzi elektronicznych);
- analiza dyskursu (ojczystego i obcego);
- polityka językowa;
- antropolingwistyka (na gruncie języka ojczystego, języka obcego i porównawcza);
- psycholingwistyka (na gruncie języka ojczystego, języka obcego i porównawcza);
- socjolingwistyka (na gruncie języka ojczystego, języka obcego i porównawcza);
- język mediów, w tym propagandy i perswazji (na gruncie języka ojczystego, języka obcego i porównawcza);

- języki specjalistyczne (w ramach języka ojczystego, języków obcych i porównawcza);
- lingwistyka normatywna (w tym kultura języka ojczystego, języków obcych i porównawcza);
- inżynieria lingwistyczna, w tym lingwistyka korpusowa (języka ojczystego, języków obcych i porównawcza);
- język uproszczony (w odniesieniu do języka ojczystego, języka obcego i porównawcza).

Poza wymienionymi powyżej działami można mówić o lingwistyce stosowanej, poruszającej także inne zagadnienia związane z aplikatywnie ukierunkowanymi rozważaniami i badaniami m.in. z zakresu komunikacji biznesowej, tłumaczenia pisemnego i ustnego, języka nowych mediów, dyskursu instytucjonalnego, lingwistyki legislacyjnej, lingwistyki sądowej, lingwistyki klinicznej, komunikacji w medycynie, komunikacji specjalistycznej, analizy dyskursu oraz krytycznej analizy dyskursu, technologii cyfrowych w nauczaniu języków obcych, dyskursu edukacyjnego (szkolnego), języka i migracji, neurolingwistyki, alfabetyzacji, stylistyki (por. Simpson 2011).

Chociaż początkowo lingwistyka stosowana była kojarzona głównie z nauczaniem języków ojczystych i obcych, dzisiejsza lingwistyka jawi się jako interdyscyplinarna dziedzina nauki o doniosłym znaczeniu i wszystko wskazuje na to, że nadal taka pozostanie. Jak zauważa Grabe (Kaplan 2010: 40–41), w wielu dyskusjach i rozważaniach teoretycznych na temat trendów, dyscyplin i poddziedzin lingwistyki stosowanej wielokrotnie ginie istota lingwistyki stosowanej, a mianowicie fakt, że lingwistyka skupia się na próbach rozwiązywania rzeczywistych problemów językowych²², które napo-

²² William Grabe (Kaplan 2010: 40–41) wymienia cały szereg problemów językowych, które wskazują obszar działań lingwistów: „The list is necessarily partial, but it should indicate what it is that applied linguists try to do, if not how they go about their work”. Można wskazać zatem m.in. następujące obszary problemów, którymi zajmują się lingwiści:

- Language learning problems (emergence, awareness, rules, use, context, automaticity, attitudes, expertise),
- Language teaching problems (resources, training, practice, interaction, understanding, use, contexts, inequalities, motivations, outcomes),
- Literacy problems (linguistic and learning issues),
- Language contact problems (language and culture),
- Language inequality problems (ethnicity, class, region, gender, and age),

tykają ludzie w realnym świecie, niezależnie od tego, czy są to osoby uczące się, nauczyciele, przełożeni, naukowcy, osoby świadczące różne usługi czy korzystające z tych usług, politycy, twórcy słowników, tłumacze albo liczni przedstawiciele świata biznesu. Istotny jest fakt, że te problemy językowe na świecie „napędzają lingwistykę stosowaną”, gdyż skłaniają lingwistów do korzystania z wiedzy z innych dziedzin poza językoznawstwem, a tym samym narzucają interdyscyplinarność będącą definiującym aspektem tej dyscypliny (Grabe, w: Kaplan 2010: 41).

Nadchodząca dekada badań i dociekań w lingwistyce stosowanej będzie kontynuowała z pewnością większość z poruszanych dotychczas zagadnień, a lingwiści będą musieli współpracować (zarówno na gruncie badań krajowych, jak i na arenie międzynarodowej) na rzecz skutecznego rozwiązywania rzeczywistych problemów językowych.

Można zauważyć pewne ogólne tendencje i kierunki rozwoju współczesnej lingwistyki stosowanej. W obszarze Unii Europejskiej lingwistyka stosowana porusza problemy związane z realizacją wspólnej polityki językowej w kontekście wielojęzyczności. Istotne jest tu zachowanie równowagi wszystkich języków i współpraca w zakresie utrzymania mniejszości językowych, zwłaszcza w dobie wzmożonej migracji wewnątrz UE oraz spoza jej granic. Lingwistyka stosowana staje także w obliczu konkretnych problemów społecznych, związanych np. z pojęciem analfabetyzmu społeczeństw, oraz wychodzi naprzeciw różnicom w komunikacji między różnymi grupami kulturowymi (por. Brown 2005).

Współcześni lingwiści wkładają dużo wysiłku w badania z zakresu analizy dyskursu. Poszerza się też nieustannie zakres analizowanych języków specjalistycznych służących jako narzędzie komunikacji specjalistycznej w wielu dziedzinach. Współczesne językoznawstwo stosowane zwróci również większą uwagę na kwestie motywacji i postawy, ponieważ mogą

- Language policy and planning problems (status planning, corpus planning, ecology of language),
- Language assessment problems (validity, reliability, usability, responsibility),
- Language use problems (dialects, registers, discourse communities, gatekeeping situations, limited access to services),
- Language and technology problems (learning, assessment, access, and use),
- Translation and interpretation problems (on-line, off-line, technology assisted),
- Language pathology problems (aphasics, dyslexia, physical disabilities).

one potencjalnie wpływać na wiele problemów językowych. Podobnie teorie uczenia się staną się bardziej centralnym zagadnieniem w uczeniu się i nauczaniu języków (Grabe, w: Kaplan 2010: 42–44). Wreszcie nie sposób pominąć rozwoju nowoczesnych technologii i obecnej cyfryzacji, które szerząc się wpływają na obszary lingwistyki stosowanej. Uwidacznia się to w rozwoju inżynierii lingwistycznej, lingwistyki komputerowej, lingwistyki korpusowej, szerokiego wykorzystania aplikacji komputerowych w badaniach lingwistycznych. Jednocześnie należałoby zwrócić uwagę na inne kwestie, takie jak trafność, uczciwość i etyka w testowaniu tych nowoczesnych narzędzi (por. Kaplan 2010: 42–44).

Więcej na ten temat dowiesz się z:

- Grucza F. (1971), *Językoznawstwo stosowane a tzw. „lingwistyka komputerowa”*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. XXIX, s. 47–61, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=91577&from=publication> [dostęp: 9.09.2021].
- Grucza F. (2009), *Metanaukowa i metalingwistyczna wizja lingwistyki (stosowanej)*, „Lingwistyka Stosowana, Przegląd”, t. 1, s. 19–39.
- Grucza F. (2017), *Lingwistyka stosowana. Historia – zadania – osiągnięcia. Dzieła zebrane. Tom 9*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, https://portal.uw.edu.pl/documents/11738337/14640936/FG_Tom_9.pdf [dostęp: 18.08.2021].
- Kaplan R.B. (2010), *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, Oxford–New York: Oxford University Press.
- Simpson J. (2011), *The Routledge Handbook of Applied Linguistics*, London–New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Wileczek A. (2020), *Język i komunikacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Pytania kontrolne

1. Omów krótko współczesne kierunki badań lingwistycznych: strukturalizm, generatywizm, kognitywizm.
2. Scharakteryzuj pojęcie językoznawstwa wewnętrznego względem językoznawstwa zewnętrznego?
3. Zdefiniuj pojęcie i przedmiot badań lingwistyki stosowanej.
4. Omów różnice między lingwistyką stosowaną a badaniami podstawowymi (tzw. lingwistyką czystą).

Bibliografia

- Bańczerowski J., Zgółka T., Pogonowski J. (1982), *Wstęp do językoznawstwa*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Brown K. (ed.) (2005), *Encyclopedia of Language and Linguistics – 2nd Edition*, Oxford: Elsevier.
- Brumfit C.J. (1995), *Teacher professionalism and research*, [w:] G. Cook, B. Seidlhofer (eds.), *Principles and Practice in Applied Linguistics: Studies in Honour of H.G. Widdowson*, Oxford: Oxford University Press.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. (1986), *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, t. 1, Warszawa: PWN.
- Davies A., Elder C. (eds.) (2004), *Handbook of Applied Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Duszak A., Kowalski G. (2013), *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, Kraków: Universitas.
- Grabe W.F. (2010), *Applied linguistics: A twenty-first-century discipline*, [w:] R.B. Kaplan (ed.), *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, New York: Oxford University Press, s. 34–45.
- Grabias S. (1994), *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Grucza F. (1971), *Językoznawstwo stosowane a tzw. „lingwistyka komputerowa”*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. XXIX, s. 47–61, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=91577&from=publication> [dostęp: 9.09.2021].
- Grucza F. (2009), *Metanaukowa i metalingwistyczna wizja lingwistyki (stosowanej)*, „Lingwistyka Stosowana, Przegląd”, t. 1, s. 19–39.
- Grucza F. (2017), *Lingwistyka stosowana. Historia – zadania – osiągnięcia. Dzieła zebrane. Tom 9*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, https://portal.uw.edu.pl/documents/11738337/14640936/FG_Tom_9.pdf [dostęp: 18.08.2021].
- Gruszczyńska E. (2014), *Lingwistyka stosowana – podobieństwa i różnice*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 9, s. 93–101.
- Grzegorczykowa R. (2017), *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Halliday M.A.K. (1972), *Lingwistyczna analiza tekstów literackich*, „Pamiętnik Literacki”, t. LXIII, nr 3, s. 291–297.
- Handke K., Rzetelska-Feleszko E. (1977), *Przewodnik po językoznawstwie polskim*, Wrocław: Ossolineum.
- Hockett Ch.F. (1968), *A Course in Modern Linguistics*, New York: The Macmillan Comp. [tłum. pol.: *Kurs językoznawstwa współczesnego* (1968), tłum. Z. Topolińska, M. Jurkowski, Warszawa: PWN].

- Izert M., Pochocińska E. (2020), *Wstęp do językoznawstwa ogólnego*, file:///C:/DOKUMENTY/%C5%81%C3%B3d%C5%BA_semestr%20letni%202020_2021/Podstawy%20lingwistyki_I%20LwKS/SKRYPT_WJ_Izert_Pachoci%C5%84ska.pdf [dostęp: 13.09.2021].
- Kaplan R.B. (2010), *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, Oxford–New York: Oxford University Press.
- Lachur Cz. (2004), *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Lewicki R. (2017), *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Lyons J. (1976), *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa: PWN.
- Markowski A. (2012), *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Martinet A. (1970), *Podstawy lingwistyki funkcjonalnej*, tłum. L. Zawadowski, Warszawa: PWN.
- Moulton W.G. (1963), *Linguistics and language teaching in the United States. 1940–1960*, [w:] Ch. Mohrmann, A. Sommerfelt, J. Whatmough (eds.), *Trends in European and American Linguistics. 1930–1960*, Utrecht/Antwerp: Spectrum Publishers, s. 82–109.
- Polański K. (2003), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum.
- Saussure F. de (1961), *Kurs językoznawstwa ogólnego*, tłum. K. Kasprzyk, Warszawa: PWN.
- Simpson J. (2011), *The Routledge Handbook of Applied Linguistics*, London–New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Whorf B.L. (1982), *Język, myśl i rzeczywistość*, tłum. T. Hołówka, Warszawa: PIW.
- Wiłeczek A. (2020), *Język i komunikacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wolańska W., Wolański A. (2019), *Formy podawcze narracji, opisu i argumentacji w ujęciu systemowo-funkcjonalnej analizy dyskursu*, „Prace Językoznawcze”, t. XXI, z. 2, s. 211–225.
- Zabrocki L. (1980), *O tak zwanych „studiach kontrastywnych”*, [w:] L. Zabrocki, *U podstaw i struktury i rozwoju języka. At the Foundation of Language Structure and Development*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 271–292.

Netografia

- Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, <http://ptls.uw.edu.pl/> [dostęp: 9.09.2021].
- Wiśniewski K. (2007), *What is Applied Linguistics?*, <https://pdfcoffee.com/what-is-applied-linguistics-pdf-free.html> [dostęp: 20.05.2022].

Rozdział 4

Pragmatics

1. The definition and scope of pragmatics.
2. Key topics in pragmatics.
3. Pragmatic interfaces.

1. The definition and scope of pragmatics: a macro and a micro perspective

Pragmatics came to be known as an independent discipline in the 20th century and is typically defined as a study of meaning in context. It is distinguished from semantics (also a study of meaning) through its focus on contextual issues. One of the early definitions of pragmatics is given by Charles Morris (1938), a semiotician, who divided all investigation focussing on meaningful signs into: a) syntax (originally labelled as “syntactics”): a study of the relation between signs; b) semantics: a study of the relation between signs and their referents; and 3) pragmatics: a study of the relation between signs and their interpreters. Thus, pragmatics focuses on **utterances** rather than **sentences** (being abstract linguistic units defined in a grammar system); it is interested in how utterances, i.e. actual linguistic acts, function in the world, how they are understood, and what consequences they may produce.

For instance a sentence:

(1) It is late.

can be semantically understood as an opinion about time, but its uttering in a context may give rise to varied interpretations. When uttered at a party it may be understood as an invitation to stay or to leave, depending on the situation. In a similar manner, responding to an offer of a cup of coffee with:

(2) Coffee would keep me awake.

can pragmatically mean acceptance: “Yes, please” or rejection: “No, thank you.”, depending on the context.

Today’s pragmatics concentrates on **speakers** and **hearers** (senders and receivers of messages) and the reasoning that meaningful communication involves. Interestingly, there may be a significant discrepancy between (semantic) **sentence meaning** and (pragmatic) **speaker meaning**, as for instance when the speaker is being sarcastic or ironical (cf. the meaning of “You are a real friend” uttered either literally or sarcastically as a reproach).

In processing meaning in live interaction people rely on more than simply dictionary meaning of words. They will naturally take into account “invisible” elements of context such as their knowledge of the world, expected scenarios, assumptions related to what is natural and normal, assumptions and expectations concerning what would be judged as standard, and what as strange, assumptions about gender roles, professional patterns of behaviour, etc. All these relate to different types of **context**, not only linguistic context in the sense of co-text (the language all around), but also physical and social context, e.g. related to time or location, as well as the social relationship and the social distance between interlocutors, etc. In pragmatics context is naturally seen as more than just a collection of referential pieces of information or facts. It is usually approached as a dynamic and actional background against which utterances make sense in particular circumstances. Participants in a discourse situation will naturally construct and construe the relevant context in an online mode.

It is noteworthy that at present there are two main approaches to pragmatics; a narrow definition of pragmatics is close to “pragmatism” and sees it as a study of linguistic means that people apply to get what they want. In other words pragmatics is then understood as an effective use of language. In the other perspective, a more interesting one, pragmatics covers all aspects of meaning effected by contextual intervention and embraces cognitive **inferential processes** (i.e. mental processes, guesswork) on the part of the speaker and the addressee(s), even where they are not part of the speaker’s agenda. While the narrower view tends to see pragmatics as purely sociolinguistic and foregrounds persuasion, the wider view is more psycholinguistic, invites multiple cognitive perspectives and focuses on general context intervention.

Pragmatics can be distinguished from **metapragmatics** (cf. e.g. Mey 2001: 175 ff.), where the former analyses the use of language in social contexts, while the latter concentrates on the methodologies, and the metalanguage, used in pragmatics-oriented theorising.

2. Key topics in pragmatics

Pragmatics can be divided into a number of sub-areas which have developed into relatively independent fields over the years. The key pragmatic topics include: speech acts, conversational implicature, presupposition, deixis, politeness, and conversational analysis.

2.1. Speech Acts

Speech act theory is central to pragmatics as it looks at language in a functional perspective in which linguistic utterances are seen as actions with a function. It is natural that while using language people do different things: they promise, announce, invite, deny, appoint, order, etc. It is also natural that people who belong in the same culture can recognise what kind of act a speaker is performing, even though speech acts can be performed explicitly or implicitly, directly or indirectly.

The Anglo-American world recognises John L. Austin as the father of speech act theory. Austin (1962/1975) suggested a number of metalinguistic labels, which were to facilitate pragmatic analysis of natural language, and pointed out that most of natural linguistic utterances are not descriptive in nature, but rather actional so it should be irrelevant to judge them in terms of truth and falsity. This perspective may seem obvious nowadays, but was quite revolutionary in mid-20th century when doing linguistics mainly meant judgement of grammaticality and judgment of truth. J.L. Austin was the person to foreground the social, performative function of language.

According to Austin, it is practical to look at speech acts in three different perspectives recognising their internal architecture, i.e. three internal acts: 1) **locution**; 2) **illocution**; and 3) **perlocution**. Roughly, locution corresponds to the form of the utterance, which embraces its phonetic form and semantic (dictionary-like) meaning, illocution can be identified with its function in the social world, i.e. how it is to be taken in a particular context.

Finally, perlocution corresponds to the effects and consequences that the utterance produces, arching its uptake (i.e. the reception and the understanding of the utterance) with extralinguistic consequences such as physical actions stemming from the utterance. For instance, an utterance:

(3) “I’ll do it first time in the morning”.

whose locutionary content embraces the meaning of the words of which it is composed and the grammar form, is on the illocutionary level understood as a promise, and in a perlocutionary perspective can be used to reassure someone and possibly influence the addressee changing his or her cognitive state, including emotional aspects, i.e., e.g., make him or her happy, or sad, satisfied or prone to act in a way somehow related to the utterance. It is quite common that speech acts are identified with illocutionary acts, as utterances are naturally interpreted as social moves.

There are **direct** and **indirect speech acts**. Direct speech acts show agreement between their function and their grammatical form. In other words the real function of a direct speech act is identical with the conventional function of its grammar form. For instance,

(4) Can you swim?

is used as a question and has the interrogative structure, whose conventional function is that of questioning, but (4):

(5) Can you pass me the salt?

as used at a table is indirect as it uses the interrogative grammar form to issue a request (and not a real question). In this context answering “Yes” without passing the salt is not appropriate; the action is needed and the real function (that of a request) can often be marked with the adverb “please” added to the interrogative form, as in fact the function is that of a directive.

Austin (1962/1975) emphasised that speech acts are naturally masquerades; most of them appear to be descriptive of the world, while in reality they shape and change the world by naming the change that is being introduced by them. Interestingly, Austin’s first speech act-theoretic reflections presented in Oxford went hand in hand with a legal reflection and for some time Austin even co-lectured with a famous legal theorist H.L.A. Hart (cf. Witczak-Plisiecka 2013a; 2013b and the references within). Austin used legal examples of the kind:

(6) I sentence you to five years in prison.

or:

(7) How do you plead?

(8) I plead not guilty.

to illustrate how linguistic utterances mark and introduce extralinguistic changes in the world. H.L.A. Hart, in turn, emphasised the way in which language can be operative in the realm of law. Thus, from the very beginning of speech act theory, it has been shown as relevant for analysis of languages for special purposes, with legal language in focus.

Over the years, many researchers have proposed numerous classifications of speech acts. The best known typology was created by John Searle who started his career as Austin's student. Searle (1975) based his classification on **the direction of fit**, i.e. the relation between the (real) world and the utterer's words, and suggested five main categories:

1. Directives.
2. Commissives.
3. Representatives (or Assertives).
4. Expressives.
5. Declaratives.

Directive acts, for instance orders or requests, literally "direct" other people's behaviour telling people what to do or asking them to do something. Commissive acts, e.g. promises, threats, guarantees, "commit" the speaker to some kind of future action. In both cases the direction of fit is that the world needs to adjust to agree with the words, but for directives the addressee is to perform relevant action, and for commissives it is the speaker who is bound to act. Assertive acts state facts about the world, represent how the world is, as in, e.g. descriptions of reality so the words agree with the pre-existing reality. Expressive acts, e.g. thanking, apologising, represent the speaker's inner states. Finally, Declaratives are central for the theory of social action and in terms of the direction of fit simultaneously name the change that they produce in the world (there is double direction of fit: 'words to world' and 'world to words'). They embrace acts such as appointing, giving a verdict, opening or closing a meeting, naming, etc. Declaratives are usually true masquerades as they "look" descriptive, but are quite actional in reality.

Speech acts are not true or false, but they are "successful" or not successful. Austin chose to use the Latin word "felicity" to describe this aspect,

and thus we can talk about **felicity conditions**, which will render a particular act “felicitous” or “infelicitous”, if failed. For instance, for a successful promise one of the conditions will be to “promise” something good for the addressee, while in order to successfully open a meeting, or declare a war, a person needs to be the one authorised to do it.

Felicity conditions can be seen of prime importance in some context, which was demonstrated when it was announced that Barack Obama repeated his presidential oath after he had stumbled on a phrase rendering it non-perfect in 2009.

We can speak of speech acts and speech act verbs, the latter being lexical items which can name acts, or be explicitly used in performative utterances, in the first person singular, present tense, with the additional use of the adverb “hereby”, meaning “by this” and “now”, as in (9) below:

(9) I hereby announce you man and wife.

Some verbs, even if they serve as good labels for speech acts (e.g. “bribe”, “lie”) are never used in such a way because anti-social acts are never explicit in civilised societies. In fact trying to say:

(10) I hereby offend you.

would ruin the act of offending, as would be the case with bribing, threatening, etc.

There is a rich body of research on speech acts in an anthropological and intercultural perspective, including specialised languages, the link across the domains being that different cultures, including professional cultures and discourses, produce their own conventions, sometimes quite hermetic collections of pairings of form and function. There are also different expectations concerning the level of explicitness of speakers’ speech acts, and constraints related to power relations, etc. For instance, in the context of police interrogation, officers are authorised to define the structure of the “conversation”, while members of the public are expected to give explicit and transparent answers and accounts. In ritualised contexts, e.g. that of religious ceremonies, the utterances “allowed” can be even more dramatically constrained and predefined. Considering, for instance, legal discourse and language at large, it can be noticed that linguistic utterances can be treated differently, as many passages of legal discourse will involve the legal social structure and legal institutions, and as such, are interpreted in a more constrained way by the “insiders” of the legal culture.

Among the many developments in speech act-theoretical research, there is Jacob Mey's (e.g. 2001) proposal that speech acts are the matter discussed on a micro-pragmatic level, while in a wider macro-pragmatic perspective there are **pragmatic acts** that can be identified with speech actions. Pragmatic acts are functional "games" that people play (e.g. that of promising, apologising, etc.) and can be realised on a micro-level with the use of different patterns of behaviour, some of which are linguistic, while others do not include acts of speech. Mey emphasises the importance of **situatedness** of speech acts whose interpretation can often be less the matter of the exact words used, and more the matter of context in which the words are "situated".

2.2. Conversational Implicature

The word "implicature" was coined by Paul Grice, who wanted to mark the special nature of the phenomenon he analysed—meaning beyond words which arises in context, i.e. something not "said", but "implicated" (not to say "implied", which could suggest a formal logical connection).

Firstly, Grice distinguished two types of meaning: **natural meaning** and **non-natural meaning** (i.e. **meaning-*nn*** that can be identified with what the speaker means) and it is the latter that is of prime interest for the theory.

Let us consider a sample of discourse; on the surface there is no connection between utterances such as (1) and (2) below.

(11) Would you like a piece of cake?

(12) I'm on a diet.

However, in conversation people will naturally interpret (2) as "No". In pragmatic terms, "No" is implicated meaning, it is implicature which arises in context, it is meaning beyond words, in Gricean terminology, something not "said" and explicated, but "implicated".

It was not until Grice that such interpretations were shown to be systematic and accountable. In his attempt to save suggested meaning for logic and linguistic analysis, Grice created an outstanding theoretical model. Firstly, Grice (1975) suggested that people behave as if there was a general rule, which he called the **Cooperative Principle (CP)**:

(13) Make your contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged.

Secondly, Grice suggested **four groups of maxims** which people seem to recognise (but not necessarily follow) when they communicate:

(14) (a) **The maxim of Quality:** Try to make your contribution one that is true, i.e.:

- do not say what you believe to be false,
- do not say that for which you lack adequate evidence;

(b) **The maxim of Quantity:**

- make your contribution as informative as is required (for the current purposes of the exchange),
- do not make your contribution more informative than is required;

(c) **The maxim of Relevance** (at first dubbed: Relation): make your contribution relevant;

(d) **The maxim of Manner:**

- avoid obscurity,
- avoid ambiguity,
- be brief,
- be orderly.

It is important to see that Gricean maxims are not directive in nature; they are descriptive and designed to help understand the structure of human communication, and how human cognition works while interpreting linguistic utterances. It is also important to see that although conversational logic is different from mathematical logic, conversation is also systematic in its own way.

According to Grice, “I’m on a diet” can be interpreted as “no” with reference to the CP and the maxims. The hearer would calculate the meaning first seeing the superficial lack of connection between the two utterances, then recognising that there should be a connection because people naturally respect the CP, and finally finding relevant interpretation with the use of the world knowledge, e.g. remembering the scenario that people who want to lose weight avoid sugary food.

Let us consider the following exchange related to the maxim of quantity:

(15) A: Have you got cats?

B: I’ve got three.

In natural conversation the utterance will be interpreted as “three and not more”, which would not be the case in the language of mathematical logic, where stating that someone has three cats will contradict the fact that

they may have more (for instance whoever has five, they also at the same time have four, three, two, and one). However, the logic of conversation (also systematic!) does suggest that (conversationally) stating a value on a scale will always cancel all higher values. In the same way, saying:

(16) Martha drank some of the beer.

will suggest “not all” (cancelling all values higher on the scale than “some”, i.e. cancelling: “most” and “all”). Similarly, saying:

(17) Many of the senators opposed the new regulation.

implicates that there were others who did not oppose, but logically there is no contradiction in saying:

(18) Many of the senators opposed the new regulation, in fact all of them did. which shows that our understanding is logical not in a technical mathematical, but “conversational” way.

Grice demonstrated that natural language, especially conversational style, is logical in its own way. When people abide by the maxims they produce explicit utterances, but the most interesting application of Gricean framework is when people decide to openly flout the maxims, i.e. they do not abide by them, but do not hide it from their interlocutors. Hiding would mean being uncooperative (violation of the CP), i.e. cheating the other. When people flout the maxims they produce implicatures which can be, according to Gricean pragmatics, interpreted exactly thanks to the maxims. For instance irony or sarcasm arises when the maxim of relevance is flouted (openly not followed), in which case the Speaker’s words have meaning which is opposite to his or her actual message (e.g. “You are a real friend!” said as a reproach).

There is evidence for the “existence” and significance of the maxims in adverbial phrases (so-called **hedges**) present in languages through which speakers may **opt out**, making themselves more secure with regard to the quality, quantity, relevance, or the clarity of their linguistic contributions. For instance, using the hedges: “As far as I know...”, “I’m not sure if this is true, but...”, “I may be wrong there, but...”, speakers “refer” to the maxim of quality, using “As you probably already know...” they refer to the maxim of quantity, and saying “Oh, by the way, ...” they as if point to the maxim of relevance.

Implicature is cancellable, non-detachable, calculable and reinforceable, i.e. the speaker may always deny that implicated meaning is was he or she

meant, but such meaning is quite universally understood by the hearers, and on the other hand, it can be easily reinforced by the speaker should s/he choose to do so. Scalar implicature is a good example of a **generalised conversational implicature (GCI)**, which will arise in all contexts of use, while other examples (e.g. relevance-oriented) can be classified as **particularised conversational implicatures (PCIs)**, as for instance “I’m not on a diet” will not always be interpreted as “I don’t want the cake”. Grice also referred to **conventional implicature**, which in contrast to conversational implicature is quite independent of context and can be introduced by lexical items such as: “but”, “even”, “therefore”, “yet”, etc., where, e.g. “but” always introduces contrast.

Implicature is widely used in persuasive discourse and political discourse where people may want to suggest rather than say things. Implicature is meaning beyond words and as such the speaker who produces it “beyond” his or her utterance(s) can remain “safe” in a formal way as they never “said” what is attributed to them and cannot, for instance, be taken to court for the meaning suggested as the message was not technically “said”, as can be illustrated in the imaginary exchange below:

(19) A: Is the president wise and active?

B: He is active.

which gives rise that the speaker’s doubts, or simply contradicts the former quality (implicature related to the maxim of quantity arising when a value is not asserted).

It is noteworthy that Grice’s theory has given rise to numerous other models which are today recognised as neo-Gricean (modifications of the original framework, cf. e.g. Horn 1984) or post-Gricean (rejection of the original, but related to it, cf. **relevance theory** introduced by Sperber and Wilson 1986/1995).

Kent Bach (1994) suggested another category, named **impliciture**, related to unexpounded constituents in an utterance (e.g. “I haven’t had breakfast” which is normally saturated with “today”). All such theories recognise the importance of the ostensive aspects of communication that Grice emphasised in his study of communication, i.e. that linguistic utterances are produced to pass content, but at the same time carry information that they are intentional and meant to be noticed and interpreted.

2.3. Presupposition

Linguistic presupposition is another type of suggested meaning, usually received as background information.

In a classic example:

(20) Why did you stop beating your wife?

it is presupposed that the addressee has beaten his wife in the past. As the example demonstrates, presupposition is information given as “background”, as if it was part of **shared knowledge**, or **common ground**, something that is, and can be, taken for granted. Similarly, when a speaker says:

(21) We need to stop them damaging our country.

it is being presupposed that “they” have been causing damage.

Presupposition is something natural in language, but it can be used and abused as a rhetorical device, for instance in persuasive and political discourse, where it is more practical to “invisibly” suggest rather than “say”. In such contexts presupposition makes it possible to present something as background information, i.e. part of reality, even if it is not factual.

There are different types of presupposition discussed in literature and research programmes. One general type is **existential presupposition**, which arises in contexts when something is mentioned. For instance, the utterance:

(22) Your sister is beautiful.

presupposes that the addressee has a sister. Other presuppositions are “switched on” by **presupposition triggers**. Such triggers include, *inter alia*, verbs of change (as “stop” in examples (20) and (21)), adverbials, structural elements (e.g. cleft and pseudo-cleft structures). What they all have in common is that the suggested meaning, i.e. the presupposition, will **stay constant under negation**. For example both (5) and its negation:

(23) Why didn’t you stop beating your wife?

presuppose that the action happened in the past. Being constant under negation is a feature that distinguishes presupposition from other types of **suggested meaning** (what is communicated without explicit saying), such as implicature or entailment.

Like implicatures, presuppositions are widely used in persuasive discourse where what is presupposed is positioned as obvious and known, and not the main piece of information that the speaker is concentrated on.

2.4. Deixis

Deictic expressions are indexicals; they “point” to people, places, time, or metaphorical “locations” in discourse, as their label – the Greek term “deixis” meaning “to point, indicate” – suggests. Deictic expressions can be understood out of context only in very general **sense** (i.e. meaning). Items such as “he”, “yesterday”, “over there” can be understood in the sense of dictionary meaning, but their **reference** (i.e. what the expression “identifies”; what is the object to which it “refers”) in each case can only be grasped when the context of their use is accessible. In this way deixis provides a link between semantics and pragmatics. We can imagine a letter found in a bottle in the sea which reads:

(24) Meet me at that place in two weeks’ time.

We can understand what the sentence means, but we are not able to “point” who is going to meet whom, where and when exactly unless we can access the context, i.e. we can identify the sender of the message, the time when it was written, and the place which both the sender of the message and his or her addressee knew as “that place”.

Person (or **personal**) **deixis** includes items such as: *I, he, she, we, you, they, me, him, her, us, them, that girl, that person, this man, etc.*

Time (or **temporal**) **deixis** includes: *now, then, tomorrow, yesterday, the day after tomorrow, in a week, in three weeks’ time, earlier, later, etc.*

Place (or **spatial**) **deixis** includes: *here, there, near, near here, over there, etc.*

On a more metaphorical plane, we can consider deictic expressions referring to “place” in discourse, as when we say “in the next chapter”, “earlier in the book”, “in what follows”. Such **discourse deixis** can play an important role and be characteristic of particular discourses, which can be illustrated with the language of the law, which (at least in its traditional version) abounds in deictic expressions and rates high on a self-referentiality scale.

2.5. Conversational analysis

Although speech act theory looks at linguistic utterances as situated in context, it is usually a different label that we use to refer to analyses done on larger stretches of linguistic data, such as conversation or discourse (e.g. academic discourse, legal discourse, medical discourse, etc.). Over the years

conversational analysis (CA) has grown to form a consistent field of study. Its roots are partly independent of pragmatics and come from ethnomethodology as practiced in sociolinguistics by CA pioneers such as at first Erving Goffman and Harold Garfinkel, and then Harvey Sacks, Emanuel Schegloff and Gail Jefferson.

Here is a definition of conversation given by Levinson:

Conversation may be taken to be that familiar predominant kind of talk in which two or more participants freely alternate in speaking, which generally occurs outside specific institutional settings like religious services, law courts, classrooms and the like (Levinson 1983: 284).

The participants in a conversation take ‘**turns**,’ and during their turns each makes a conversational ‘**move**’ of some kind. Conversation analysts adopt the view that when people conduct a conversation it is an **interactionally managed** and **locally managed** phenomenon. In other words, people organize the construction of a conversation *together, cooperatively*, and they deal with the organization at a “local” level, producing *one utterance at a time*.

Exchanging utterances typically means producing actional units, people “do” something, not just “say”, i.e. using the terminology introduced above, they produce speech acts, but in CA the focus is on the integrated, concerted use of such acts as a part of a larger event, a speech **action**.

The key issues discussed in CA concern the **local organization** of a conversation, **floor management**, the role of ethnographic information in analysis of conversational data; they also pertain to issues related to ‘critical’ discourse analysis (i.e. considerations of power relations). The sociolinguistic tradition focused on **interaction** perceived as a type of an **orderly social organization**. In Goffman’s perspective the “interaction order” is seen as a form of a social institution with a complex structure, created and reinforced by the moral choices of the interacting individuals; the focus is on the quantitative value. The ‘shared methods of practical reasoning’ practiced in the activity are Garfinkelian ethno-methods that participants use to make sense of the interaction, i.e. to produce, reproduce, and recognize the interaction order.

In short, CA is a field of study concerned with the **norms, practices** and **competences underlying the organization of social interaction**, which

give insight into how people “conduct the ordinary, and perhaps the extraordinary, affairs of [... their] lives” (Drew, Heritage 2016: ii). It is also believed that human relationships with one another, the sense of who we are, our identity, is not only present, but generated, manifested, maintained and managed through our linguistic performance in conversation. In interaction, by warning, promising, apologising, etc., we are “doing” things, perform social acts which exert influence on the social world we live in. Thus, CA pays attention to speech acts, but concentrates on their interplay and on how they constitute the texture of social events, and social action.

Conversational analysis proper started with Harvey Sacks’ analyses of telephone calls in Suicide Prevention Centre, and were followed with pioneering research done by Emanuel Schegloff and Gail Jefferson which involved analyses of recorded conversations and led to the discovery of orderliness in everyday interaction and the primordial status of conversation as a form of social action. This discovery is of prime importance for any analysis of social institutions and social life, and civilization in general.

In the sociolinguistic pioneering research focused on conversation the primordial character of conversation is emphasised. Conversation is seen as a distinctive form of human behaviour, and a building block of society, which is created and managed through communication, and in its most basic form by conversation between physically co-present interlocutors. Conversation is thus a form of social organization which allows for management (and earlier creation) of institutions of social life such as the family, the polity, or the party. Schegloff (1996: 4) dubbed conversation (talk-in-interaction) a sociological bedrock.

CA has a rich potential for analysis of institutional interactions in different contexts and on two main planes: 1) the analysis of social institutions **of interaction** (i.e. what they are); and 2) the analysis of the management of social institutions **in interaction** (i.e. how they are managed). Among the potential research areas there are: patient-doctor interaction, courtroom interaction, police interrogation, academic contexts (e.g. class interaction), mass-media contexts, political discourse (e.g. political debates), “monologic” interactions (lecturing, speech-making), web-based multiparty communication. This variety invites an interdisciplinary per-

spective, where the research focus can be of linguistic, sociological, psychological, political, critical, etc. nature.

Naturally, there is much variety in CA research, but there is also a basic belief that the interaction in each of the contexts as listed above will exhibit systematic characteristics. The CA methodology focuses on showing how conversation is **locally managed** (and that it **is** locally managed). Unitary speech acts are presented in chunks as “speech exchange systems”, i.e. shared and structured practices for meaning-making and meaning-interpreting. While speech act theory has the tendency to focus on solitary acts, here interaction is approached as **an activity negotiated between the participants**. The analysis involves the recognition of **turn-taking** or organization.

Turn-taking presupposes that a conversation is not totally random and not totally preplanned. Instead it is managed by speakers who typically speak one at a time with smooth transitions between speaker turns, which happen with little or no gap or overlap. In this context we speak of **turn construction** and **turn allocation**. There may be different **turn-constructive units** (TCUs), which could be single or multiple. The main four TCUs identified for English are: lexical, phrasal, clausal, and sentential. There are also grammatical and intonational features indicating turn-taking structure, i.e. turn-taking can be marked either through using a specific grammatical structure, or a pattern of intonation.

The location where interlocutors feel they can take turn is called **transition relevant place** (TRP). **Turn design** reveals the local pragmatic contribution to the overall conversation seen as an action. For instance in one of the pioneering studies Deborah Tannen presented **conversational overlap** as a feature of New York conversational style. In CA we also discuss **sequence organization**, **preference organization**, **repairs**, and **asymmetries**.

The sequence organization concentrates on the so-called **adjacency pairs**, which have the form of a sequence of two utterances which are: 1) adjacent; 2) produced by different speakers; 3) ordered as a first pair part and a second pair part, and 4) type-related, so that a particular first pair part requires a particular second pair part (or sometimes a range of second parts). Table 1 below presents frequent adjacency pairs.

Table 1. Preferred and Dispreferred Second Parts to various First Parts

SECOND PARTS:	FIRST PARTS:				
	Request	Offer/Invite	Assessment	Question	Blame
Preferred:	acceptance	acceptance	agreement	expected answer	denial
Dispreferred:	refusal	refusal	disagreement	unexpected answer or non-answer	admission

Source: adapted from Levinson (1983: 336).

The table presents adjacency pairs with two different versions of the second part: the preferred and the dispreferred. The **preference organization** is descriptive of the normative, accountable and intersubjective aspect in conversation. For instance, greeting is naturally paired with a return greeting; a question with an answer; a request with a response, but the response is either an acceptance or a rejection. An acceptance is a “preferred” response, but “theoretical” preference in CA analysis reflects which second part is usually expected and realised. In a similar manner, a question will most often be paired with an answer (the preferred, i.e. the more frequent second part).

Dispreferred responses usually require explanations (which fact emphasises the social aspect of a conversation); the labels of “preferred” and “dispreferred” are not to be descriptive of some psychological reality; they are structural, refer to a structural relationship of sequence parts (cf. Schegloff 2007: 61).

Conversation often includes elements identified as **repairs** in interaction, which could take the form of either **self-repair** or **other-initiated repair**. These could be for example passages referring to problems in speaking, hearing and understanding, which are again organized in pairs: 1) repair initiation and 2) a repair outcome (i.e. a solution or abandonment of the problem).

Finally, epistemological **asymmetries** in conversation refer to the managing of asymmetries in knowledge present between interlocutors.

It is foregrounded that in a conversation there are linear and other **chains** (cf. Wardhaugh, Fuller 2015: 283 ff.). The pairing relationship provides the possibilities of both continuity and exchange, and also for a complex system of semantic interrelations. The chaining effect can be produced when a question

leads to an answer, the answer to a comment, the comment to an acknowledgment or a contradiction, etc. It may happen that an adjacency pair in a chain is “broken” with, e.g., an embedded pair, as in the example below:

(25) A: Would you like to go out tonight?

B: Would you?

A: That’d be nice.

B: Let’s go then.

In the mini-conversation above there are two adjacency pairs, both including a question and an answer, but the question in the first line has its second part in the fourth line, while the second and the third line form an insertion, an embedded adjacency pair.

Utterances can also function as **pre-sequences**, when they are to introduce further discourse by attracting attention or setting the ground (e.g. “Are you free tonight?”).

Other types of exchanges, e.g. a formal speech, are different in nature (e.g. pre-planned or ghost-written in advance, usually engaging only one speaker (sometimes some feedback, e.g. cheers, etc.). Non-conversations can also be analysed using CA (e.g. political speeches; cf. discussion of Aristotle’s triangle), but their structures are (at least to a certain degree) parasitic on the ‘normal’, typical conversation as defined above.

Pre-defined pseudo-conversational interactions, such as for instance classroom teacher-pupils interaction, can be analysed with the use of the **IRF model** (cf. Cutting 2008). The IRF model focuses on three categories: 1) initiation, 2) response, and 3) feedback. The model suggests the identification of a three-part exchange as a basic unit in conversational organization.

To reiterate, what CA analysts are focusing on is the identification and description of the expectations, procedures, forms that interlocutors use and experience while engaging in a conversation. CA also analyses interactional problems and their management. It is a functional approach, which aims to elucidate how things are done conversationally, which elements of conversation are conventional (thus taken as “normal”), and how departure from the expected is managed (e.g. by repairs).

In order to analyse a conversation, researchers produce transcriptions of the interaction in question and use a number of conventionalised markers to indicate selected features. Table 2 presents a selection of transcription conventions according to Gumperz and Berenz (1993).

Table 2. Transcription conventions

Transcription conventions	
=	overlapping speech
==	latching
(.) (..) (...)	pauses of different length
::	lengthened segments
?	rising or question intonation
–	word or utterance cut-off
CAPS	markedly louder
[]	non-lexical phenomena, both vocal and non-vocal
{[] text}	non-lexical phenomena, both vocal and non-vocal, that overlay the lexical stretch
()	unintelligible speech
(text)	a good guess at an unclear word
text	additional information
→	special attention should be paid to these utterances
[laugh], [giggle]	a laughter type
[hehe], [haha]	audible separate laughter particles

Source: according to Gumperz, Berenz (1993).

2.6. Politeness

Politeness theory is a model whose aim is to explain the strategies that people apply in communication. It builds on Erving Goffman's sociolinguistic considerations of the notion of "**face**", i.e. the positive social value that a person claims for her- or himself. Face has its "positive" and "negative" aspects, which correspond to a natural human need to be independent ("**negative face**") and a need to be part of society ("**positive face**"). It is suggested that all speech acts are potentially dangerous, in other words they are (at least potentially) **face-threatening acts** (FTAs). People can also produce **face-saving acts** when their utterance is meant to reduce the threat to the face. Face threatening acts involve imposition, while face-saving acts draw on solidarity (by lessening the imposition and indicating ground for the addressee's independence).

Figure 1 presents a classic model of politeness strategies as defined by Penelope Brown and Stephen Levinson in the 1970s and 1980s.

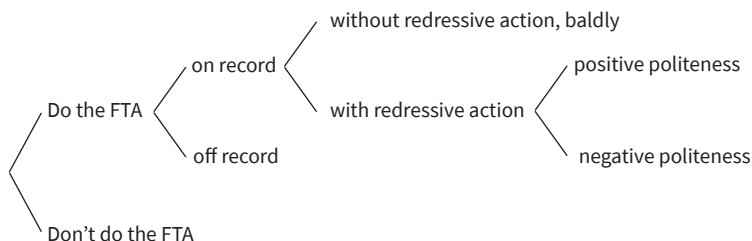

Figure 1. Strategies for doing FTAs

Source: according to Brown, Levinson (1987: 69).

The diagram represents the discursive choices that interlocutors may apply in interaction. Firstly, there is a choice between producing an FTA, or remaining silent, then a choice between going on record (producing an explicit utterance), or going off record (suggesting, implicating). Finally, going on record can be realised directly without redressive action, i.e. no “softening” of the message, or with redressive action, i.e. with the use of expressions addressing positive politeness or negative politeness. Redressive action means referring to aspects of negative or positive face, e.g. prefixing one’s request with “I don’t want to impose” means addressing the addressee’s negative face, while “we have been friends for so many years” will prepare the ground for an FTA by addressing the positive face.

In recent years there has been much research into politeness across different cultures and there emerged new models of politeness research, e.g. Leech’s (1983; 2014) maxims of politeness. A new fast developing area is interdisciplinary research on impoliteness (e.g. Culpeper 2011).

3. Pragmatic interfaces

With its focus on language use in a social context pragmatics is naturally interdisciplinary and cross-disciplinary. It integrates linguists with sociologists, philosophers, psychologists, neuroscientists, computational scientists,

media scientists, business researchers, anthropologists, to mention but a few fields. It also integrates theoretical and applied perspectives (cf. Haugh, Kádár, Terkourafi 2021).

Next to the sub-fields discussed above, fundamental issues in pragmatics include: conventionalisation, pragmatic genres and activity types, commitment and accountability, inference, diachronic analysis, social groups, relationships, and relational networks, such as, e.g., communities of practice. Pragmatics also embraces the problems related to analysing and performing identity, the interface of emotion and linguistic performance, humour, meaningful silence. This wide array of interests results in the emancipation of varied pragmatic subfields, *inter alia*: computational pragmatics, cross-cultural pragmatics, the pragmatics of translation, emancipatory pragmatics, historical (socio)pragmatics, cognitive pragmatics, political pragmatics, etc.

There are pragmatic sub-fields, such as **relevance theory (RT)** (Sperber, Wilson 1986/1995) that claim to be theories of all communication, not only linguistic communication. RT (mentioned above in section 2.2) is a post-Gricean cognitive pragmatic model which suggests “relevance” (understood in a metalinguistic way) as the main notion important for understanding communication. RT, accepting Gricean claim that communication is ostensive, focuses on the Recipient/Addressee of the message and claims that human cognition is naturally geared towards achieving maximal relevance in a communicative context. Relevance is understood as a function of **cognitive effect** and **processing effort**, where people are naturally predisposed to try and maximise the cognitive effect while reducing their processing effort. In simple words, people are predisposed to respond to stimuli they are exposed to; they try to make sense of them, but there is also a natural tendency not to spend too much energy on processing of such data. Once people find a “relevant” interpretation, they stop searching for other meanings.

There are many contexts in which pragmatic analysis proves particularly relevant. Its apparatus can be successfully applied in analysing professional varieties, various **LSPs (Languages for Specific Purposes)**, such as legal language, medical language, academic discourse, etc. Pragmatic apparatus provides tools for showing the actional dimension of language, specific pairing of forms and functions, i.e. the form of speech acts, their

situated specific values. In many contexts pragmatics allows to demonstrate diachronic developments of specific forms, for instance changes that appear in time in conventions in legal, political, or mediated discourses (cf. Fetzner, Witczak-Plisiecka 2021). In a diachronic perspective, pragmatic analysis can expose “the new normal”, novel conventions in public discourses.

Linguistic pragmatics may seem to be an extremely wide and diverse field, but it offers space and tools for systematic analysis of phenomena that could appear accidental and elusive. At the same time it concentrates on the fascinating dimension of language seen as a tool to shape the world. Pragmatics sees linguistic patterns of behaviour as actional, not simply referential or descriptive, and linguistic performance as conduct rather than representation.

More detailed information can be found in:

- Haugh M., Kádár D., Terkourafi M. (eds.), (2021), *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics* [Cambridge Handbooks in Language and Linguistics], Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781108954105>
- Huang Y. (2014), *Pragmatics*, 2nd ed., Oxford: Oxford University Press.
- Kalisz R. (1993), *Pragmatyka językowa*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Levinson S.C. (1983), *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mey J. (2001), *Pragmatics: An Introduction*, Oxford: Blackwell.

Study questions

1. What is the scope of pragmatics? Explain the main areas of sociopragmatic studies.
2. What are speech acts? How can we explain the function of utterances?
3. What kind of suggested meaning can be accounted for in pragmatics?
4. Which strategy: positive or negative politeness is being exploited in the examples below:
 - a) I don't want to tell you what to do, decide yourself.
 - b) We have been friends for so long, why not do it now?
 - c) I don't want to impose, but I would love going there.
5. Identify and classify the deictic expressions in the following pieces of language:
 - a) We read the book two years ago.
 - b) Don't go there all alone. Take him with you.
 - c) The explanation comes in the previous chapter and the appendix therein.
6. What are the possible pragmatic aspects of professional discourses?

Bibliography

- Austin J.L. (1962/1975), *How to Do Things with Words*, Oxford: Clarendon Press.
- Bach K. (1994), *Conversational implicature*, „Mind and Language”, vol. 9, pp. 124–162.
- Brown P., Levinson S.C. (1987), *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1525/ae.1988.15.4.02a00420>
- Culpeper J. (2011), *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*, Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511975752>
- Cutting J. (2008), *Pragmatics and Discourse: A Resource Book for Students*, 2nd ed., London: Routledge.
- Drew P., Heritage J. (2016), *Editors' introduction*, [in:] P. Drew, J. Heritage (eds.), *Conversation Analysis*, vol. 1, London: Sage, pp. xxi–xxxvii.
- Fetzer A., Witczak-Plisiecka I. (2021), *Argumentative, political and legal discourse*, [in:] M. Haugh, D. Kádár, M. Terkourafi (eds.), *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics* [Cambridge Handbooks in Language and Linguistics], Cambridge: Cambridge University Press, pp. 520–543, <https://doi.org/10.1017/9781108954105>
- Grice H.P. (1975), *Logic and conversation*, [in:] P. Cole, J.L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, vol. 3: *Speech Acts*, New York, NY: Academic Press, pp. 41–58, <https://doi.org/10.1017/s0022226700005296>
- Gumperz J.J., Berenz N. (1993), *Transcribing conversational exchanges*, [in:] J.A. Edwards, M.D. Lampert (eds.), *Talking Data: Transcription and Coding in Discourse Research*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 91–121.
- Haugh M., Kádár D., Terkourafi M. (eds.) (2021), *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics* [Cambridge Handbooks in Language and Linguistics], Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781108954105>
- Horn L.R. (1984), *Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature*, [in:] D. Schiffrin (ed.), *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, Washington: Georgetown University Press, pp. 11–42.
- Leech G.N. (1983), *Principles of Pragmatics*, New York, NY: Longman, <https://doi.org/10.1017/s0272263100005210>
- Leech G.N. (2014), *The Pragmatics of Politeness*, Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195341386.001.0001>
- Levinson S. (1983), *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mey J. (2001), *Pragmatics: An Introduction*, Oxford: Blackwell.
- Morris Ch. (1938), *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago: University of Chicago Press.

- Schegloff E.A. (1996), *Issues of relevance for discourse analysis: contingency in action, interaction and co-participant context*, [in:] E.H. Hovy, D. Scott (eds.), *Computational and Conversational Discourse: Burning Issues*, Heidelberg: Springer Verlag, pp. 3–35.
- Schegloff E.A. (2007), *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle J.R. (1975), *A Taxonomy of Illocutionary Acts*, Minneapolis: University of Minnesota Press. Retrieved from the University of Minnesota Digital Conservancy, <https://hdl.handle.net/11299/185220> [accessed: 11.01.2022].
- Sperber D., Wilson D. (1986/1995), *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell.
- Wardhaugh R., Fuller J.M. (2015), *Introduction to Sociolinguistics*, 7th ed., Chichester: Wiley & Sons, Inc.
- Witczak-Plisiecka I. (2013a), *Speech action in legal contexts*, [in:] M. Sbisà, K. Turner (eds.), *Pragmatics of Speech Actions [Handbook of Pragmatics; Part 2]*, Berlin–Boston: Mouton de Gruyter, pp. 613–658.
- Witczak-Plisiecka I. (2013b), *From Speech Acts to Speech Actions*, Łódź: Łódź University Press.

Stanisław Goźdz-Roszkowski

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej
<https://doi.org/10.18778/8220-840-5.06>

Rozdział 5

Legal English

1. The concept and scope of legal English.
2. Leading features of legal English.
3. Variation in legal language.
4. Legal genres.
5. Legal terminology and phraseology.
6. Research perspectives on law and language.

1. The concept and scope of legal English¹

English has become the common language in a globalized legal world, especially in various corporate and business law contexts. It is no exaggeration to argue that understanding how legal language works is essential for today's legal or business professionals. Law belongs to those highly specialised areas that cannot exist without language. Various legal provisions, such as legal rules and regulations are expressed in language. Legal concepts, processes and practices are accessible only through language.

Unlike the language of science (such as biology or physics), legal language hardly ever relies on truly universal concepts. Even the seemingly universal concepts of *justice* and *democracy* may be interpreted and applied differently in Western Europe, Russia or China. In addition, legal language is intimately bound up with a national legal system. Legal language is said to

¹ This chapter is a thoroughly revised, updated and expanded version of Biel, Goźdz-Roszkowski (2015).

be **system-bound**, which means that it is the product of the history, culture and, of course, the legal system of a given country. Each national law forms an independent legal system with its own terminology derived from unique conceptual structures, rules of classification, sources of law, methodological approaches and socioeconomic principles (Šarčević 1997: 13).

Unlike most technical languages, certain types of legal language may contain some ambiguity and vagueness. Consider, for instance, the use of the word *reasonable* in the sentence below, which comes from a fairly typical *Tenancy Agreement*:

The Tenant will permit the Landlord or the Landlor's agents at reasonable hours in the daytime to enter the Property to view the state and condition thereof.

Which hours should be considered acceptable to visit the premises may be a matter of some debate. In case of a dispute over the meaning of a given word or expression, courts may have to interpret it according to different rules. For example, the meaning of a disputed term could be determined in terms of the accepted usage of the trade or course of dealing (also known as *course of performance*), the latter referring to how the parties used the term in the course of their past transaction(s) (Tiersma 1999: 116). In addition, the meaning of legal terms, phrases, or even longer chunks of discourse is often examined and then determined by courts, legislatures, and government agencies (Goźdz-Roszkowski 2012). Consequently, it may differ from ordinary usage. The enormous impact of jurisdiction on the development of legal discourse has often resulted in issues concerning its **interpretation** and **comprehensibility**. When interpreting or, as the lawyers say, construing a term, there are certain rules that may be invoked, for example, the three **rules of statutory construction**, traditionally applied by English courts (the literal rule, also known as the plain meaning rule, the golden rule and the mischief rule). In addition, a certain amount of **vagueness** or **indeterminacy** in legal language could in fact be deliberate and strategic. For example, the expression *with all deliberate speed* used by the Supreme Court of the United States in reference to racial segregation in schools (e.g. *Brown v. Board of Education*, US. 294, 30, 1955) was employed deliberately in order to ensure greater flexibility when interpreting the law and to offer some leeway in the subsequent decision-making process (cf. Jopek-Bosiacka 2006: 56).

Legal English is by no means a single and uniform variety of language. What is typically referred to as ‘legal language’ should be understood as extremely complex type of discourse found in widely varied institutional spaces of different legal systems and cultures. Put differently, the expression ‘legal language’ is often used as a cover term referring to a wide range of very different texts, both written and spoken. Whether it makes sense to use the expression ‘legal language’ has been the subject of heated debate. For example, the interested reader should consult Klinck (1992: 133) for a detailed discussion of various perspectives on this issue. By and large, the opinions range from those who maintain that “there is such an identifiable phenomenon as ‘legal language’ and that it is meaningful to think in terms of such a category” and use the designation “law language” with reference to a “technical, idiosyncratic sublanguage system”, to scholars such as George Mounin (1974), who assert that it is not scientifically correct to speak of the language of law because legal language is only a specialized form of general language rather than an autonomous and independent linguistic phenomenon (see also Goźdz-Roszkowski 2012).

Certain derogatory terms often attributed to legal language include **legalese** and **argot** to reflect the impression that some uses of legal language are incomprehensible for the layperson due to a high frequency of terminology and stylistic clumsiness. Other terms, such as **legal slang** or **jargon** indicate that legal language is an insider variety employed by professionals in order to stop outsiders from understanding their communication. The notion of **style** has also been used in reference to legal English (e.g. Crystal, Davy 1969) but it has been rejected as too vague to be a useful descriptive category.

Finally, some scholars argue for studying legal language in terms of **sub-language**. This concept is associated with a computational approach to language analysis and it is characterised by the following features, all of which are shared by legal language (Pontrandolfo, Goźdz-Roszkowski 2014):

- limited subject matter;
- the presence of lexical, syntactic, and semantic restrictions;
- the occurrence of nonstandard, grammatical rules;
- and unusually frequent occurrence of certain grammatical constructions in comparison with general language; these include, for example, nominalization, the modal *shall*, passive forms, etc.

It should be also noted that the phrase **legal English** tends to be used a lot to refer to English for the legal workplace (Northcott 2013). This applies mainly to countries where English is not the language of the legal system. The interest in the applied aspect of how English is used in legal contexts reflects the growing impact of English as a **lingua franca** in commercial law and public international law (Durant, Leung 2016).

2. Leading features of legal English

While the term ‘legal language’ constructs a stereotype based on how people perceive statutes, contracts, courtroom scenes from movies, etc., there are certain core features likely to be found in most legal genres. Despite the internal variation of legal language and its dependency on a particular legal system, there have been many attempts to specify its main lexicogrammatical features (e.g. Mellinkoff 1963; Tiersma 1999; Alcaraz, Hughes 2002; Jopek-Bosiacka 2006). These may include various lexical and syntactic features as provided below:

- complex syntactic constructions resulting in unusually long sentences;
- frequent use of the passive voice as in the following example:

No person has been authorized to give any information or make any representation other than those contained or incorporated by reference in this joint proxy statement/prospectus, and, if given or made, such information or representation must not be relied upon as having been authorized.

- (multiple) negation;
- nominalization (e.g. *petition for parental right termination*);
- conditionals and hypothetical formulations;
- archaic adverbs (e.g. *hereinafter, therein, whereby*);
- complex prepositional phrases (e.g. *in the event of; for the purpose of*, etc.);
- binomial and trinomial expressions (also known as doublets and triplets) referring to quasi-synonymous sequences of words belonging to the same grammatical category (e.g. *false and untrue, last will and testament, give, devise and bequeath*);
- Latinisms (e.g. *bona fide, prima facie*);

- atypical anaphora (e.g. avoiding personal pronouns);
- terms of art (see section on legal terminology) unique to the domain of law (e.g. *estoppel*, *estovers*, *revocation*, *lien*, etc.).
- jargon as the vocabulary of a trade, occupation, or profession, unlike terminology, some items may not be included in official lexicons or law dictionaries (e.g. *judge-shopping*, *predecease*, etc.);
- semi-technical (mixed) terms. These are lexical items from the common stock which have acquired certain specialized meanings in the context of legal practices. Consider the word *issue* in the following examples:

*The testator died without **issue**.*

*The parties could not agree on the **issue**.*

*The passport was **issued** by the Liverpool office.*

*Parties must wait for process to **issue** from the court.*

Other examples include *action* (lawsuit), *brief* (a type of legal document; a written statement prepared by the counsel arguing a case in court), *cause* (legal proceedings) or *party* (someone who is part of a lawsuit).

It should be stressed that certain features have not been statistically substantiated and their actual occurrence may depend on a given text type or genre. The text excerpt (from *Indemnification Agreement*) provided below illustrates some of the features provided above and which are associated with **legalese**, i.e. type of legal writing in which such features tend to be particularly frequent making the text rather obscure:

Text 1

In the event the Indemnitee in his capacity as nominee for election to the Company's Board of Directors at the Annual Meeting was, is or becomes a party to or other participant in, or is threatened to be made a party to or other participant in, a Claim by reason of (or arising or allegedly arising in any manner out of or relating to in whole or in part) an Indemnifiable Event or Indemnitee's being a nominee for election to the Company's Board of Directors at the Annual Meeting, UtiliCorp to the fullest extent permitted by applicable law shall indemnify and hold harmless the Indemnitee from and against any and all Losses suffered, incurred or sustained by the Indemnitee or to which the Indemnitee becomes subject, resulting from, arising out of or relating to such Claim (it being understood that except as

provided in SECTION 3(c) with respect to Expenses, reimbursements of any such Losses shall be made as soon as practicable but in any event no later than 15 days after written request (a “CLAIM NOTICE”) is made to UtiliCorp accompanied by supporting documentation).

This excerpt contains one very long and complex sentence which consists of as many as 185 words. Worth noting is the frequent occurrence of conjoined phrases and lists of words (usually nouns) marked by an exceptionally dense use of technical vocabulary (e.g. *Indemnitee, Company’s Board of Directors, indemnify*), the use of *shall*, avoidance of personal pronouns, etc. The sheer length of the text is partly due to the extremely frequent use of phrasal and verbal coordination and past participle forms placed in post-nominal positions, as in *was, is or becomes, [losses] suffered, incurred or sustained*. While this text is fairly representative of contractual provisions, there are legal genres which could differ radically in terms of their lexico-grammatic features, phraseology, macrostructure, production circumstances, etc. (Goźdz-Roszkowski 2011). By way of comparison, below is a different excerpt which comes from a letter written by a solicitor to his client:

Text 2

Dear Mr Johnson

I am grateful for the e-mail message which you sent to my Secretary Elaine last week and confirm that the letters are now being sent out to the beneficiaries in Poland. I also confirm that the letters are being sent in English but with a copy of the Polish translation enclosed. [...]

Turning to the question of the Probate Court requirements, they are not disputing the English translation of the Will as such, but require an affidavit from a Polish lawyer (in English) to confirm the validity of the Will under Polish law and who is beneficially entitled. I enclose a precedent of the necessary document together with some notes provided by the Probate Court, and I am wondering whether your co-executor in Poland has the necessary qualifications to deal with this. If not, presumably she will be able to contact a suitable person who is conversant with both the Polish law and the English language.

The language of the letter appears ‘normal’ in that it is written in standard formal English. It uses a moderate number of legal terms. Importantly,

there are hardly any features attributed to legalese as shown in Text 1. These two text extracts were sampled from different legal genres characteristic of different levels of specialist communication and different transactive goals. Linguistic characteristics highlighted above reflect those differences. For example, the frequent use of coordination and the determiner *any* in Text 1 is intended to allow for different possible scenarios in contractual provisions.

3. Variation in legal language

As already noted, the term ‘legal language’ refers to specific classes of texts (genres) created and used by professionals operating in various legal contexts. Legal genres span legislation enacted at different levels (supranational, international, national, state, federal, etc.), judicial decisions (judgments, decrees, or orders), law reports, briefs, contracts, wills, powers of attorney, etc.), academic writing (e.g. journals, textbooks), through oral genres such as, for example, witness examination, jury summation, judge’s summing-up, and so forth, to various media representations of legal issues (e.g. a newspaper article reporting a crime).

Thus, legal language may be used broadly to refer to language of the law, language about law, and language used in legal communicative situations. In the case of English, legal language shows enormous variation in many different respects. The system of **common law** originating in Great Britain has spread to many other countries around the world, notably to the United States, Canada, Australia, New Zealand, South Africa, and to India and other countries where English was recognized as one of the official languages. Despite sharing certain basic characteristics, the language and legal institutions in the respective countries have come to differ greatly from one another (Williams 2005). Legal language also differs in terms of the level of formality, mode (spoken or written), and the use of individual genres by different professional groups (e.g. judges, attorneys, paralegals).

In addition, the complexity of legal language could be, to some extent, explained by its long historical development, which often ran parallel and independently of ordinary and non-specialised language. Legal English was greatly influenced by Anglo-Saxon, Latin, and French. Interested readers

should consult Mellinkoff (1963) for one of the most detailed descriptions of legal English including its history (see also Mattila 2013). Legal English is characterised by **continuity** due to the uninterrupted development of its legal system. England has not been conquered since 1066. Legal provisions, such as acts of Parliament and case law do not become inoperative due to old age. For example, the *Treason Act 1351* was considered in a legal case of *Joyce v. DPP* dating back to 1946.

There have been many attempts to classify legal language. For example, Tiersma (1999) provides a division of legal texts into three major categories of **operative legal documents** (those that create or modify legal relations such petitions, statutes, contracts, wills, etc.), **expository documents** (e.g. judicial opinions which analyse objectively legal points) and **persuasive documents** (e.g. briefs or memoranda). Gibbons (2003: 15) revisits some fundamental and classic distinctions of legal language by including the written vs. spoken mode. This means there are written texts of legislation and other legal documents and the spoken, more interactive and dynamic texts found in a variety of law-related processes, such as courtroom interaction, police investigations, prisons and consultations between lawyers and clients.

In Poland, legal language has been traditionally conceptualized in terms of the classic dichotomy: language of the law (**język prawny**) and its metalanguage (**język prawniczy**) (Wróblewski 1948). The former includes the language of the legislator used to create legal norms and the latter encompasses the language employed by lawyers to talk or write about the law (e.g. judicial decisions, pleadings).

It appears that the term 'legal language' has been often overused as a convenient label for a generalized functional variety disregarding considerable variability within legal language. More recent research suggests that the complexity and intertextuality found in legal language should be understood in terms of domain-specific hierarchical system disciplinary genres (e.g. Bhatia 2004; Kjaer 2000). Thus, the expression 'legal language' refers effectively to a genre system connected with different professional activities and intertextually linked to large **primary genres** such as legislation or judgments. In the course of professional activities, legal professionals need to refer to, interpret, and exploit such larger generic constructs in order to achieve their professional objectives.

4. Legal genres

One way of understanding variation in legal English is to refer to the concept of genre, which was usefully applied in the context of English for specific purposes, including legal English (see Swales 1990; Bhatia 1993). Genre can be defined as “each of the specific classes of texts characteristic of a given scientific community or professional group and distinguished by certain features of vocabulary, form and style, which are wholly function-specific and conventional in nature” (Alcaraz, Hughes 2002: 101). It is important to bear in mind that legal genres do not need to be written (as are *contracts*, or *statutes*, for example) but they can also be oral (e.g. *witness testimony* given in court). Texts can be assigned to a given genre by considering several stylistic and formal features (Alcaraz, Hughes 2002: 102):

- A shared communicative function expressed by the same performative verb(s);
- A similar macrostructure, i.e. format or organizational outline;
- A similar discursive mode of developing the macrostructure (narrative, descriptive, imperative, etc.);
- A common lexical and syntactic arrangement of the material and common set of functional units and formal features;
- Common socio-pragmatic conventions.

Consider the document known as **power of attorney** which entitles an individual (**attorney**) to act on behalf of another individual (**principal** or **donor**) has a relatively simple macrostructure consisting of clearly recognizable parts which fulfil specific functions: *commencement* and *performative act*, the *operative part*, *final provisions* and *concluding clause* (cf. Alcaraz, Hughes 2002; Berezowski 2015). In the commencement and performative act, the legal relationship between the principal and the attorney is activated using the performative verb *appoint*:

NOW, THEREFORE, I Barry Samuel Sanderson, in the capacity of a director or officer or both a director and officer of the Company, as the case may be, hereby **appoint** Fith Leigh Orrman, Joshua Meade and Vivien Penelope Megan Selkirk, and each of them severally, **my attorney** (s) with power to execute any of the following: (Berezowski 2015).

The operative part is developed using a sequence of verbs to determine the scope of the attorney's rights and duties:

Without prejudice to the foregoing my Attorney shall have the set powers set out in the following clauses:

To offer for sale, negotiate the price of, sell... (Berezowski 2015).

If a power of attorney is executed in the form of a notarial deed, it may contain a highly formulaic and conventional expression such as:

IN WITNESS whereof, I have hereunto set my hand this 16th day of April...

It seems clear that an in-depth knowledge of different genres is regarded as extremely important for any user of legal genres in order to be aware of how legal texts are constructed and used within a given professional community. This means that LSP users who possess generic competence are aware of a repertoire of text genres typically employed in the course of a given professional practice and they know how to use them in order for the whole process to go in a smooth and timely manner. Legal texts should be created in a way that makes them easily recognizable by members of a specific professional community, e.g. lawyers as belonging to a particular genre (Goźdz-Roszkowski 2016).

5. Legal terminology and phraseology

One of the fundamental properties of legal terms is their system-bound nature. This can be illustrated by differences between terminology in English-speaking jurisdictions. For example, the UK equivalent of *spółka (kapitałowa)* is *company* while its US equivalent is *corporation*. In civil procedure, the parties are known as a *claimant* (*powód*) and a *defendant* (*pozwany*) in England, a *pursuer* and a *defender* in Scotland, and a *plaintiff* (sometimes also *complainant*) and a *defendant* in the United States. These examples show that legal terms are **system-specific** rather than **language-specific**, which has some important implications for translators attempting to translate texts into English. It is critical to identify the recipient of

a translation in the first place in order to consistently apply terminology from the target legal system. It is not so infrequent to find translations with mixed terms coming from different legal systems, in particular the UK and the US systems, which might be confusing to the TT recipient.

Thus, legal terms are unique to a legal system and do not easily transcend its boundaries. In consequence they show incongruity (or partial congruity) between legal systems. Each legal system standardises legal concepts according to its own needs and in keeping with its legal tradition. The boundaries of legal concepts are often artificially fixed, in particular by definitions, to extend or narrow down their meaning as necessary. Take, for example, the broad definition of the noun *street* in the UK Street Offences Act 1959 with reference to the offence known as *loitering or soliciting for purposes of prostitution*:

(1) *It shall be an offence for a common prostitute to loiter or solicit in a street or public place for the purpose of prostitution.*

[...]

(4) *For the purposes of this section “street” includes any bridge, road, lane, foot-way, subway, square, court, alley or passage, whether a thoroughfare or not, which is for the time being open to the public; and the doorways and entrances of premises abutting on a street (as hereinbefore defined), and any ground adjoining and open to a street, shall be treated as forming part of the street.*

It should be borne in mind that incongruity of terminology goes beyond single concepts and often concerns higher-level structures known as **concept systems** (or concept schemes), that is, complex interrelated networks that structure the knowledge of a given branch of law. **Terminology** may be defined, after Wright and Budin, as “a structured set of concepts and their representation in a specific subject field” (Wright, Budin 1997: 325). Thus, terms provide points of access to legal knowledge. They synthesise legal knowledge and are used for its representation and transfer. Many areas of law are organized differently in each legal system, and in particular: the civil procedure, the criminal procedure, the court system,² typologies

² For more information on court systems in each EU Member State in each EU official language, go to the European E-Justice Portal: <https://e-justice.europa.eu> [accessed: 24.05.2022].

of offences, types of partnerships and companies, etc. For example, the term *spółka* covers two distinct terms in UK law: a *partnership* (*spółka osobowa*) and a *company* (*spółka kapitałowa*). While Polish law distinguishes only two types of companies, *spółka z ograniczoną odpowiedzialnością* and *spółka akcyjna*, UK law provides for an *unlimited company*, *private company limited by shares*, *private company limited by guarantee* and *public company limited by shares*. The typologies are far more complex in US law, which regulates company law (corporate law in the US terminology) at the state level; hence, company (US: corporation) types differ from state to state to some extent. The differences make it difficult, if not impossible, to find functional equivalents for such terms.

Let us now go on to discuss other functional and structural properties of legal terms. Some legal terms are restricted to legal language, for example *estoppel* or *termin zawity*; they are referred to by Alcaraz and Hughes (2002: 16–17) as **purely technical terms**. A considerable number of terms are **semi-technical or mixed terms**, that is polysemous terms which are known in everyday language but also have additional legal senses, e.g. *consideration*, *powód*. Legal texts also contain **everyday vocabulary**, e.g. *paragraf*, *subject matter*, as well as terms which are related to the thematic field of regulation. Consider, for example, the Polish statute *Prawo budowlane* (*Construction Law*), which contains many terms related to civil engineering such as *budynek mieszkalny jednorodzinny*, *budowla*, *obiekt małej architektury*, *budowa*, *remont*, *teren zamknięty*. These examples demonstrate that one needs to be conversant with legal terminology, as well as have a thorough knowledge of specialized terminology related to the area of regulation.

Legal terms may have a simple single-word form, e.g. *contract*, *company*, *share*, *reasonable*, *to rescind*, but they often combine with other words to create more complex sequences, the so-called **multi-word terms**: *the Companies Act*, *Companies House*, *the Registrar of Companies*, *private company limited by shares*, *non-voting shares*. Terms are embedded in text by **collocations**, in particular verbs and adjectives, which are standardized and more restricted in legal language. Therefore, in order to be able to imitate the language of legal professionals and TL generic conventions in their translations, translators should pay close attention not only to terms but also to the linguistic company they keep. Table 1 below shows the direct collocational environment of the Polish term *uchwała* and its English equivalent *resolution*.

Table 1. The immediate collocational environment of *uchwała* and *resolution* in Polish and UK law

UCHWAŁA	RESOLUTION
source: collocations based on <i>Kodeks spółek handlowych</i>	source: collocations based on <i>the Companies Act 2006</i>
<i>podjąć, powziąć, protokołować, uchylić, zaskarżyć uchwałę; zgłosić sprzeciw do uchwały</i>	<i>cancel, confirm, forward, move, propose, register, revoke, sign, pass, circulate, vote on the resolution</i>
<i>uchwały zapadają...</i>	<i>the resolution has/takes effect, expires, states, specifies; has been carried/lost unanimously, is put to the vote; ~ is decided on a show of hands</i>
<i>uchwała wspólników, zgromadzenia wspólników, zarządu, likwidatorów; uchwała jednomyślna, uchwała ważna/nieważna, stwierdzenie nieważności uchwały</i>	<i>resolution intended to be moved at a general meeting, ineffective ~, resolution at a general meeting, resolution of the company, resolution of members or of the class of members ordinary, extraordinary, special resolution; written resolution</i>
<i>uchwała o rozwiązaniu spółki, o podziale zysku, o podwyższeniu/obniżeniu kapitału zakładowego, o umorzeniu akcji, o dalszym istnieniu spółki; uchwała w sprawie nieobjętej porządkiem obrad; uchwała podjęta w trybie pisemnym/korespondencyjnym, z wykorzystaniem środka porozumiewania się na odległość</i>	<i>a resolution amending the company's articles, approving a payment/transaction/directors' report, authorising payment/off-market purchase; conferring, varying, revoking or renewing authority; disapplying pre-emption rights, resolution for reregistration as a private company/for reducing share capital, resolution to remove a director</i>
<i>projekt uchwały, dzień powzięcia uchwały, sprzeciw dotyczący powzięcia uchwały, wpis do rejestru wzmianki o uchwale</i>	<i>copy of resolution, records of resolution, registration of resolution, notice of resolution, text of the resolution, the date of the resolution, validity of a resolution, agreement to the resolution</i>

Source: Biel, Goźdz-Roszkowski (2015: 259–260).

Collocations of terms are sanctioned in legislation, which is the **primary legal genre**. They are expected to be replicated in legal genres of a lower status, such as contracts or judgments, in order to ensure the stability of meaning. It is worth stressing that legal terms may have colloquial or **non-legal variants**, for example: *korporacja, firma* → *spółka*, *wyjąć za kaucją* → *wyjąć za poręczeniem majątkowym*, *adopcja* → *przysposobienie*, and it is important to distinguish and select an appropriate variant whenever necessary.

6. Research perspectives on law and language

Language and law is a fine example of an interdisciplinary field. After Durant and Leung (2016), it is possible to distinguish at least four (sometimes overlapping) broad areas within the current research into law and language:

- The language of the law;
- Law as language;
- Language subject to law;
- Interrelationship between law, language and wider society.

Under the **language of the law**, language use is examined in a range of public law sources such as statutes, international treaties, regulations, etc. and private law documents (e.g. contracts, power of attorney, statements of claim). Legal uses of language, i.e. legal language, can be investigated in terms of how distinctive features, i.e. lexical, grammatical and structural patterns are employed in those texts to achieve legal effects. Here, one can also analyse the extent to which legal practices and processes rely on **conventionalised language** to achieve professional goals.

The **law as language** perspective looks at how legal systems are brought into being through language by referring to legal professional practices and standards. This perspective recognizes the central role of language in:

- ordering and transforming social relations, ownership and behaviour (**performative dimension**);
- creating entities and relations through linguistically formulated rules (**constitutive dimension**).

Durant and Leung (2016) point to **bilingual** and **multilingual jurisdictions** where the choice of official languages could impact on how legal systems are structured and how law is written.

Legal analysis could also concern language used as evidence in a court of law within the **language subject to law** area. In other words, general, ‘non-legal’ uses of language are under legal scrutiny as, for example, in the case of expert forensic linguistic opinions regarding disputed authorship of incriminated texts (e.g. threats, blackmail, suicide notes), speaker identification, plagiarism, etc. This area of inquiry may also include language use subject to legal regulation in the case of certain ‘**language crimes**’, such as perjury, solicitation, threatening behaviour, defamation, etc. (see Durant, Leung 2016).

The fourth area is concerned with the **interrelationship between law, language and society**. The following topics can be listed by way of example (based on Durant, Leung 2016: vii):

- language rights – claims that some specified use of language (e.g. as a medium of instruction) is a civil or human right (such claims can be particularly contentious among linguistic minorities);
- legal systems and societal multilingualism;
- the penetration of politics and cultural values into law through specific uses of language;
- representations of law in popular media.

Apart from these four broad types of intersection between language and law, researched can be carried out within the more traditional areas of legal translation, legal terminology, legal argumentation, contrastive/comparable studies of legal text genres, etc.

It is **legal linguistics**, also known as **jurilinguistics** or **legilinguistics** that has emerged as a trans-discipline of law and linguistics which examines the relationship between law and language. Vogel et al. (2018: 99) defines “legal linguistics” as “a branch of the discipline of language and legal science, with the linguistically-communicative ‘constitution’ of the societal institution of law”. The International Language and Law Association (ILLA) which holds a biannual general conference has focused recently on the following themes, most of which correspond to the four areas provided above:

- Language as the mirror of human rights issues in law and legal discourse.
- Inequality, discrimination and violence in language and law.
- Experimental approaches to language, law and human rights.
- The migrant’s language rights.
- Legal interpretation.
- Pragmatics of legal discourse.
- Free speech in the arts.
- Discourse analytic approaches to power and justice in language and law.
- Historical perspectives on legal pragmatics.

In addition, **forensic linguistics** has become a discipline of its own covering other areas where law and language intersect (adapted from the website of the International Association for Forensic and Legal Linguistics³):

³ <https://www.iafl.org/forensic-linguistics/> [accessed: 24.05.2022].

– Language in the Legal Process

This area deals with linguistic aspects of conducting interviews with the so-called vulnerable witnesses, i.e. children, rape victims, in the context of communicative challenges they may pose. Other aspects concern police interviews, investigative interviewing, language testing of asylum seekers, bilingual courtrooms and second-language issues, courtroom interpreting; courtroom interaction, courtroom translating, courtroom language, police language, prison language, language addressed to judge and jury in common and civil law courtrooms.

– Language as Evidence

Language can be used as evidence in cases of authorship analysis and attribution, plagiarism, speaker identification and voice comparison, examining confessions and suicide notes. A related area concerns language as evidence in civil cases (trademark, contract disputes, defamation, product liability, deceptive trade practices, copyright infringement).

– Research/Teaching

Research and teaching carried out from the perspective of Forensic Linguistics may involve practice and ethics of expert testimony, the presentation of linguistic evidence, linguists as expert witnesses, language education for law professionals.

Core readings

Berezowski Ł. (2015), *Jak czytać i rozumieć angielskie dokumenty notarialne, testamenty i pełnomocnictwa?*, Warszawa: Beck.

Coulthard M., Johnson A., Wright D. (2017), *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*, London: Routledge.

Durant A., Leung J. (2016), *Language and Law: A Resource Book for Students*, London: Routledge.

Tiersma P. (1999), *Legal Language*, Chicago: Chicago University Press.

Study questions

1. What makes legal language different from other specialised languages? Can you think of any factors accounting for the unique nature of legal language?
2. Provide leading linguistic features of legal English? Are they found in all types of legal texts?

3. How can legal texts be divided? What are major legal text genres?
4. Explain why legal terms are system-bound? Provide examples.
5. Explain the concept of 'genre' and explain how it contributes to our understanding of legal texts.
6. Consider the many complex relations between language and law. Outline ways in which language can be researched in legal contexts.

Bibliography

- Alcaraz E., Hughes B. (2002), *Legal Translation Explained*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Berezowski Ł. (2015), *Jak czytać i rozumieć angielskie dokumenty notarialne, testament i pełnomocnictwa?*, Warszawa: Beck.
- Bhatia V. (1993), *Analysing Genre – Language Use in Professional Settings*, London: Longman.
- Bhatia V. (2004), *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View*, London: Continuum.
- Biel Ł., Goźdz-Roszkowski S. (2015), *Legal translation*, [in:] Ł. Bogucki, S. Goźdz-Roszkowski, P. Stalmaszczyk (eds.), *Ways to Translation*, Łódź–Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, pp. 249–274.
- Crystal D., Davy D. (1969), *Investigating English Style*, London: Longman.
- Durant A., Leung J. (2016), *Language and Law: A Resource Book for Students*, London: Routledge.
- Gibbons J. (2003), *Forensic Linguistics. An Introduction to Language in the Justice System*, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Goźdz-Roszkowski S. (2011), *Patterns of Linguistic Variation in American Legal English: A Corpus-Based Study*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Goźdz-Roszkowski S. (2016), *The role of generic competence and professional expertise in legal translation. The case of English and Polish probate documents*, "Studies in Logic, Grammar and Rhetoric", vol. 45, no. 1, pp. 51–67, <https://doi.org/10.1515/slgr-2016-0015>
- Jopek-Bosiacka A. (2006), *Przekład prawny i sądowy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kjaer A. (2000), *On the structure of legal knowledge. The importance of knowing legal rules for understanding legal texts*, [in:] *Language, Text and Knowledge*, Berlin–New York: Walter de Gruyter, pp. 127–162.
- Klinck D.R. (1992), *The Word of the Law*, Ottawa, Canada: Carleton University Press.
- Mattila H. (2013), *Comparative Legal Linguistics*, London and New York: Routledge.
- Mellinkoff D. (1963), *Language of the Law*, Boston, MA: Little, Brown.
- Mounin G. (1974), *La linguistique comme science auxiliaire dans les disciplines juridiques*, "Archives de philosophie du droit", vol. 19, pp. 7–17.
- Northcott J. (2013), *Legal English*, [in:] B. Paltridge, S. Starfield (eds.), *The Handbook of English for Specific Purposes*, Oxford: Blackwell, pp. 213–226.

- Pontrandolfo G., Goźdz-Roszkowski S. (2014), *Exploring the local grammar of evaluation: The case of adjectival patterns in American and Italian judicial discourse*, "Research in Language", vol. 12(1), pp. 71–91.
- Swales J. (1990), *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Šarčević S. (1997), *New Approach to Legal Translation*, The Hague: Kluwer Law International.
- Tiersma P. (1999), *Legal Language*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Vogel F., Hamann H., Gauer I. (2018), *Computer-assisted legal linguistics: Corpus analysis as a new tool for legal studies*, "Law & Social Inquiry", vol. 43(4), pp. 1340–1363.
- Williams Ch. (2005), *Tradition and Change in Legal English*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Wright S.E., Budin G. (eds.) (1997), *Handbook of Terminology Management*, vol. 1: *Basic Aspects of Terminology Management*, Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Wróblewski B. (1948), *Język prawny i prawniczy*, Prace Komisji Prawniczej, nr 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Netography

- European E-Justice Portal, <https://e-justice.europa.eu> [accessed: 24.05.2022].
- Goźdz-Roszkowski S. (2012), *Legal language*, [in:] *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, Wiley, <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0678>.
- International Association for Forensic and Legal Linguistics, <https://www.iafl.org/forensic-linguistics/> [accessed: 24.05.2022].

Stanisław Goźdz-Roszkowski

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej
<https://doi.org/10.18778/8220-840-5.07>

Rozdział 6

Corporate Discourse

1. Introduction.
2. What is 'corporate discourse'?
3. The notions of 'corporate identity' and 'corporate image'.
4. Corporate culture and its values.
5. Internal corporate communication (job advertisements, job interviews, testimonies).
6. Communicating with investors (Annual Report, the CEO letter).
7. External corporate communication: advertising discourses and corporate websites.
8. Researching corporate discourse.

1. Introduction

From banking services through on-line shopping to the ubiquity of advertising: whether we like it or not, corporate discourse has become part of our daily existence. Contrary to the common perception that corporate talk is dry and purely transactional, more recent research has shown that corporate discourse can vary considerably across a wide range of different genres. In addition, the many ways in which global corporations communicate tend to depend on particular audiences. This means that companies may adopt different strategies depending on whether they communicate with their employees, a group of investors, or perhaps the general public. At the same time, the use of language in corporate contexts is by no means accidental. In fact, global corporations are beginning to understand and appreciate the importance of language and intercultural communication in corporate life. A fluent knowledge of at least two languages combined with an understanding

of intercultural nuances and strong communication skills represent assets much sought after by HR departments. This chapter introduces the crucial concept of corporate discourse and it attempts to describe its complexity in terms of different levels of communication between the corporation and its stakeholders.

2. What is ‘corporate discourse’?

In order to understand what corporate discourse can mean, it is necessary to shed more light on the concept of discourse. There is obviously very extensive literature on the subject. However, for the purpose of this chapter, we assume that discourse simply means language in action, as distinct from language perceived as a system or structure. Further, discourse is viewed as social practice emphasizing the link between language use and society. The underlying assumption is that discourse organizes important aspects of our social lives. Accordingly, corporate discourse can be understood as a set of social practices. Breeze (2013: 19) defines corporate discourse as “[the] set of messages that a corporation chooses to send to the world at large, and to its target markets or existing customers”. Such messages correspond to a wide range of written and spoken genres that are found in corporate discourse. What seems to be common to all the different genres are the following characteristics provided in (Breeze 2013: 31):

- Corporate discourse is primarily conducted in English. Yet, intercultural differences are considered very important and are taken into account when communication strategies are developed in various business contexts;
- The major goal of corporate discourse is to present the company and its perspective in positive terms;
- Corporate discourse reflects corporate professional practices and processes. This means that corporate practices are also discursive practices;
- Corporate discourse is dialogic. It constructs and projects specific categories of readers or recipients. It tries to attract their attention, win their support and, if necessary, prevent their criticisms or negative reactions;

- Corporate discourse occurs at different levels of communication between a company and a range of different audiences (e.g. employees, investors), also known as ‘stakeholders’, due to their interest in the company’s operations. Thus, stakeholders may range from employees, unions or suppliers through customers who buy from the company to persons and entities linked to the company through some legal or normative relationship (shareholders, regulatory agencies) and, finally, to the general public and the media.

It turns out that corporate discourse should be associated with the overall communicative activity of the company on a variety of levels. It comprises a range of spoken and written genres with certain distinct functions, such as promotional, informative or legitimatory.

3. The notions of ‘corporate identity’ and ‘corporate image’

The concept of corporate identity is somewhat problematic. While it is relatively easy to acknowledge that a town, a city or a region has a certain identity based on their culture, history or geographical location, it may be difficult to accept that a corporation may also have an identity. According to the revised version of the original Strathclyde Statement¹: “Every organisation has an identity. It articulates the corporate ethos, aims and values and presents a sense of individuality that can help to differentiate the organisation within its competitive environment”.

Corporate identity is now commonly understood as “a multidimensional and dynamic construct that is realized in and through discursive practices of members of business and disciplinary cultures” (Bhatia, Lung 2006: 266). This means that corporate identity is created and then manifested through discourse. Unlike other types of identity (e.g. national or regional), it is constructed deliberately rather than spontaneously. It tends to be controlled by the company itself which aims to establish and maintain favourable reputations with their stakeholders. Worth stressing is that corporate identity is developed over time and it is largely composed of words.

¹ <https://www.icig.org.uk/the-strathclyde-statement> [accessed: 24.05.2022].

Corporate identity should be distinguished from **corporate image**. While the former is perceived in terms of self-understanding or self-reflection (Malavasi 2010: 213), the latter is understood as the outward projection of a company and the way it is perceived by the outside world. Effectively, corporate image refers to the impressions or beliefs that people in general have about a company (Balmer 1998) and to the representation of the company, its actions and products, that is transmitted to internal and external audiences (Topalian 2003). In consequence, this means that the participation of other, external actors in the way the company is represented to the public should be recognised by corporations. For example, it is the journalists that may shape corporate image by writing about a company's successes or failures. Finally, yet another distinction can be made between **image** and **reputation**. While reputation concerns the degree of trust that the company inspires in its stakeholders, an image should be understood as the firm's portrait in the mind of a consumer (Nguyen, Leblanc 2001).

4. Corporate culture and its values

Corporate or organizational culture can be understood as the entirety of shared assumptions, meanings and values which tend to be manifested in the behaviour and discourse of both the corporation and its members. According to Driskill and Brenton (2011), the elements of culture include **symbolic elements** and **interactive elements**. The former consists of stories (narratives at workplace that have cultural or symbolic importance), symbols (physical objects that represent the organization, such as a logo), metaphors (e.g. company viewed as a machine or a jungle), shared linguistic resources (e.g. specialist vocabulary, jargon). The latter is associated with rituals (instances of social interaction), informal rules and organizational communication (preferred channels and modes communication). The symbolic elements are the material or textual manifestations of corporate culture that "offer an insight into the deeper layers of assumptions, values and beliefs" (Darics, Koller 2018: 278). The interactive elements of culture can be found in various interactions between a corporation and its members.

Noteworthy is that a **value** in business contexts is defined as "an enduring belief that one mode of conduct or end-state of existence is preferable to an

opposing mode of conduct or end-state of existence” Rokeach (1973: 5). Although corporate values may vary from sector to sector, managers typically try to define and inculcate a series of values that will underpin the activities of the corporation and its employees. If this proves successful, the corporate culture will be reinforced and the employees will experience a greater sense of identification with the company and its activities.

There are several factors which contribute to the unique nature of corporate culture. First of all, a corporation is not a ‘natural’ community. Rather, its members’ integration is temporary. In addition, the company and its culture are usually controlled top-down. As we noted earlier, the expression of corporate identity remains under tight management control and the same may apply to certain other aspects of corporate culture.

5. Internal corporate communication

Communication between a company and its employees can be regarded as an instance of internal corporate communication. The major text genres which are found at this level of communication include: job advertisements, recruitment processes, induction seminars and guides or videos for new employees, as well as in-house newsletters.

Job advertisements are said to provide the first point of contact for young people with the world of business and employment. According to Breeze (2013), job advertisements in the English-speaking world are clearly marked for two major features: **transactionality** and **impression management**. The former refers to the primary purpose of attracting the most suitable candidates, while the latter means promoting the company’s image in a general way and pursuing a more general public relations goal. These two are obviously closely related. In other words, job adverts or recruitment materials often contain promotional concerns not only informing job applicants about the position advertised but also indicating selected positive attributes of the company. In consequence, the discourse employed in such materials is both informative and it enhances the corporate image. Job adverts may also target more experienced professionals. In this case, they will need to provide a rationale as to why the prospective candidate should change company in mid-career. Still, both types of ads may serve the extra

purpose of bringing the company to the attention of a wide audience. In sum, the discourse of job ads has a dual function: the need to recruit and the need to pursue general public relations objectives.

One very important aspect which occurs at the level of internal corporate communication concerns **building a relationship**. This is usually achieved through the use of specific discursive resources belonging to the categories of **engagement** and **self-mention** to construct the relationship between the corporation and the job applicant. The relationship is constructed around such themes as 'helpfulness', the welcoming 'us' and 'generous offer'.

For example, one corporate website expresses its concern for the employees in the following way:

We are committed to making our employees career goals achievable, and actively promote their development through continuous training and education. As well as providing a wide range of resources that enable our employees to realize their career goals, we also provide a generous rewards package that includes bonus and incentive programs.²

Worth noting is that corporations usually use 'we' to refer to itself: *we are committed, we also provide*. In this case, the corporation makes a promise of 'helpfulness' to the new recruit. Another characteristic of such discourse is a high degree of personalization marked through the frequent use of personal pronouns, as shown in another example below:

Shape **your** world with flexibility, so **you** can enjoy a healthy work life balance. Shape ours by working **your** way to deliver customer focused solutions.³

Finally, it should be noted that discourse found in such employee-oriented material can provide yet another opportunity to enhance the corporate image.

The job interview is regarded as an important corporate genre because it provides a context for the meeting of two discourses: the personal lay language of the candidate and the professional discourse of the company's representatives, i.e. interviewers. This type of interactions is best examined

² <https://www.fujitsu.com/global/about/careers/> [accessed: 24.05.2022].

³ Ibidem.

using the concepts and tools of pragmatics (see chapter 4 on pragmatics). For example, Grice's conversational maxims can be used to identify characteristic features of the language of job interviews. Breeze (2013: 63) shows how Gricean maxim of quantity and Leech's modesty maxim (1983) can cause difficulties for candidates to engage in interactions in English if their linguistic and cultural backgrounds are different from the interviewer being a native speaker from the UK or the USA. It turns out that candidate tend to 'underperform' by being too vague, by saying too little or saying irrelevant things. These issues are usually attributed to insecurity and a misunderstanding of the discursive role they should adopt combined with cultural issues. For example, candidates from non-Anglo-American backgrounds may experience difficulty in engaging in 'ritual boasting', a practice of talking about one's achievements in a suitable way. They tend to be somehow shy about their own achievements.

The testimony is yet another instance of internal communication aimed at new employees. It is said to represent a 'human face' of a future employer, i.e. someone that a potential candidate could relate to. Breeze (2013: 71) argues that testimonies should be viewed as a separate genre as they are characterised by certain genre-specific features. Testimonies are effectively (1) first-person accounts of life within the company which focus on (2) description of day-to-day activities. They provide (3) positive evaluation of in-house training schemes for new employees combined with a (4) description of a project that the writer has completed for the company. Testimonies should also include (5) expressions of satisfaction and personal fulfilment. Below are two examples of testimonials given by employees of Infosys Poland:

Infosys Poland employees possess an in-depth understanding of tax regulations and technology. I feel privileged to be part of projects that help clients to navigate to a digitalized tax world – Krystian Stasiak, Consultant in Tax Centre of Excellence, Infosys Poland

I love working with my colleagues at Infosys Poland. It has helped me to grow professionally. It is a fantastic feeling to observe, learn and be close to experts in your field. I won't change it for anything – Katarzyna Soborowska, Pricing & Customer Assistant Manager for EMEA NA and LA, Infosys Poland

The register is markedly more informal and rather personal mostly due to the use of the first-person singular and some positively-charged lexis (e.g. *I feel privileged, I love working, a fantastic feeling*).

What seems to be common to all the various manifestations of corporate internal communication is an intention to create and maintain a community. Two concepts central to this trend are **employer branding** and **employee branding**. These concepts are of great interest to managers, PR consultants and human resources specialists who look into the connection between the company brand and the company's employees. While employer branding concerns the way that the company itself is seen by its employees, employee branding aims to ensure that employees reflect or embody company values or the company image. It is not surprising that activities related to employer branding revolve around its perception by current or future employees. These two types of branding share an interest in organizational values. It turns out that employees newly recruited tend to work harder for a company whose values they accept. In sum, branding of either employer or employee indicates a clear emphasis on internal public relations (Breeze 2013: 77) which aims to encourage employees to identify with the company. This can only be possible if the company has a strong identity with strong recognizable values (Ashforth, Saks 1996). Ideally, the employees should have the same 'branded experience' through all their dealings with the organization.

6. Communicating with investors

6.1. Annual Reports

Another level of corporate communication involves communicating with investors. This overview (based on Breeze 2013) starts with **Annual Report** as the principal document used by most public companies to disclose corporate information to their shareholders. It has become generally accepted that public limited companies are required to publish and make easily available an Annual Report which includes some basic information about the company, its directors and the audited accounts:

According to the UK's Companies Act of 2006: "A quoted company must ensure that its annual accounts and reports are made available on a website [...] that is maintained by or on behalf of the company and identifies the company in question" (430, 1, 2);

In fact, far more information is usually expected to be released. In the UK, the law specifies that a public limited company listed on the London Stock Exchange must provide the following information:

- 1) main trends and factors which could affect the future development, performance and position of the company;
- 2) information on environmental matters, employees and social issues;
- 3) information on contractual and other arrangements essential to the company's business (Breeze 2013: 84).

The above clearly shows that an Annual Report is legally required to inform shareholders about the company's financial performance, its overall situation, current activities. In other words, annual reports should help the investor to make an informed decision when attending and voting at the Annual General Meeting (AGM).

Interestingly, apart from the informative role, Annual Reports are increasingly viewed as an opportunity to engage in wider corporate communication by shaping company's financial public relations. It should be noticed that their audiences range from shareholders and potential investors to financial experts, employees or anyone else who might have an interest in a company. In keeping with the general principles of corporate communication mentioned so far, annual reports aim to contribute to a strong corporate culture and corporate identity. The underlying goal is to spread a positive image to the many different audiences.

Annual Reports have undergone a substantial change transforming from a relatively short, highly informative document to a long, complex and colourful publication with clear public relations concerns. Thus, Annual Reports have become a hybrid genre where information is combined with persuasion.

In terms of its internal structure, Annual Reports contain sections that fall into two categories: (1) review of the year and (2) the operating and financial review. There is a stark difference between the two parts in terms of

the language used. The first part, which tends to be composed more freely is written in positive light and it includes financial highlights, the Chairperson's letter or statement, the CEO's letter or statement reports about corporate governance, it may contain a section on corporate social responsibility.

The second part relies on more objective and technical language as the operating and financial review consists of balance sheet, income statement, cash flow statement, notes to the financial statement, etc. These may be accompanied by a verbatim statement from the auditors. The former performs a more optimistic, public relations function and it seeks to encourage shareholders to maintain and increase their investments. The latter aims to provide a true picture of the company's performance and general financial situation over the previous year. The public relations purpose can be carried out by relying on colours and visual information. The second, more informative part uses dense text with technical-sounding headings, tables with numbers, etc. Breeze (2013: 89–91) lists several multimodal strategies employed in annual reports: metaphor, iconicity, faces or things, magazine design, highlighting key information, displaying numbers, and photographs of board members.

6.2. The CEO letter

The 'letter to shareholders' issued by a chairperson or CEO (chief executive office) is usually placed near the beginning of the Annual Report. Its main structural characteristics are as follows (based on Bhatia 2004: 16):

- the opening address (e.g. *Dear Shareholder*);
- the body of the letter;
- the closing.

The communicative purpose of this genre is to "inform the readers, who are the stakeholders in the company, about the performance of the company in the past year" (Bhatia 2004: 16). Increasingly, these messages, often referred to as 'statements' are accompanied with visual information, e.g. text boxes with highlights from the text and a photograph of the writer. Hyland (1998) shows how the CEO letters tend to rely on three major strategies drawn from the classical rhetoric:

- *logos* (rational appeal to the reader supported by textual organizers to make the argument clearer and more coherent);
- *ethos* (projecting the writer as credible and convincing);

- pathos (involving and making a positive effect upon the reader through the expression of positive feelings).

The use of these rhetorical strategies has led to some analysts posing questions about the level of objectivity and balance in the letter to shareholders. The dilemma boils down to the fundamental question whether such letters should aim for information or promotion. On the one hand, it is only natural that a company wants to depict itself in positive light but on the other hand, there might be a risk of manipulating the reader and affecting their decision-making.

Another important aspect concerns the extent to which letters to shareholder may address negative issues related to the company. Corporate discourse often employs **legitimation strategies** to justify the existence and operations of a company. This may become a particularly burning issue in case there is a crisis in public opinion, caused, for example, by the exposure of corporate scandals or the occurrence of serious accidents polluting the environment, etc. In such cases, there is an urgent need to save the company's reputation.

Letter to shareholders can be one way of explaining what happened and demonstrating what has been done to compensate the damage and the victims. Due to their personal character, letters to shareholders are said to display a degree of sincerity and authenticity. In addition, it is the CEO that could be held responsible for a corporate disaster. Accordingly, there is a range of justificatory discursive strategies that could be adopted. They result from a need to legitimate itself on a massive scale to the media, to public opinion, and to a range of other stakeholders (current or potential shareholders). This means that legitimation is a complex discursive practice involving a variety of strategies and a combination of different but interrelated discourse. Companies use different channels of communication to present a cleaner image to the public eye. They demonstrate that they have introduced improved safety measures and they stress the companies' positive contribution to their physical and social environment. Breeze (2013: 110–111) lists other examples of self-justificatory activities: press releases, corporate publications, brochures, etc. They are intended to generate a positive evaluation and enhance the public image. As already noted, the language used may combine classic promotional elements (self-praise, positive connotations) with aspects of explanation and self-defence to pre-empt or defuse criticism.

7. External corporate communication

7.1. Advertising discourses

This section (based on Breeze 2013) focuses on **advertising** as “the most emblematic expression of the company’s discursive endeavour towards its markets” (Breeze 2013: 115). Clearly, reaching out to present and future customers remains a priority with most, if not all companies. Advertisements are probably best defined by referring to their function, i.e. persuading a target audience to buy a product or service. More broadly, advertisements may also be used to convince their audiences to support a particular cause (e.g. helping the poor, fight against social injustice) or adopt a type of behaviour (e.g. get vaccinated, reduce meat consumption).

Characteristically, advertising in its various discursive manifestations can have also different discourse functions. Adverts can inform, worry, amuse, flatter, tell stories, raise questions, provide answers, etc. Their actual material form is highly varied and it can be expressed using image, image and word(s) or text, music, voices and video. Advertisements are unique since they can be combined with other artefacts. Consider promotional packaging used for selling commercial products or the ubiquity of advertisements when watching a TV programme, a YouTube film, reading an online newspaper, etc. More importantly, advertisements may imitate discursive conventions from other genres and adapt them in a way suitable for their promotional purposes. One way of examining advertisements is to look at what is advertised. For example, advertising discourse may vary depending on a given product, i.e. whether the advert targets for example cars or perfumes. The former may include more technically-oriented discourse specifying the unique technological features in some detail. However, it is equally possible that a car ad may rely on associations that will appeal to the potential buyer for non-technical reasons. In this case, an advertisement could be designed to promote a particular image – a lifestyle or values that the potential buyer could identify with. The current trend seems to shift from providing information towards creating associations by influencing human emotions. Such association could include family fun, humour, warmth, spending free time together, etc.

Advertising strategies can be radically different in case of products that are intangible, such as perfumes. In this case, positive associations are evoked through metaphor and analogy. Advertising material will focus on associations which the manufacturer believes will make the perfume attractive to its target purchasers. The underlying assumption is that the buyer will want the glamour or other qualities with which the advertisement endows it. Examples include images evoking oriental culture to awaken associations of exotic beauty, dark mystery, ancient wisdom, or mysticism. A different strategy is to show how other people react to the user of perfume and the effect that the perfume will have on other people. Such discourse is inevitably multi-modal as it operates at many levels using association and connotation. What makes advertising particularly entertaining are several possible interpretations of its message. In sum, the main function of a **commercial advertisement** is to send the audience a culturally encoded message about the merits of a product. In order to achieve that goal, it relies on several different **rhetorical devices** such as repetition – alliteration, rhyme, doubling, etc. In addition, it uses figures of amplification, figures of omission, appellation – direct address rhetorical questions, exclamations, etc. The discourse of advertising is characterised by efficiency (nothing is redundant), the need to draw attention to itself and making use of rhetorical devices, as already mentioned.

A major issue related to advertising concerns its geographical and cultural scope. It boils down to the fundamental question whether it is possible to reach out to consumers in different geographical and cultural locations using the same advertising message. In other words, is **global advertising** (understood as connecting with an audience or market as broad as possible to save money and maximize the benefits) feasible? It appears that advertising works best if it is customized to reflect local culture (e.g. de Mooij 2010). This means that it should reflect local habits, lifestyles and economic conditions if it is meant to be effective. Even if people are becoming similar in consumer terms (they expect similar living standards, similar products, such as smartphones or computers), it turns out that there are numerous differences regarding consumer habits, e.g. eating habits, television watching, using smartphones. If an advertisement is intended to cross cultural borders, its elements should have a particular significance in a particular culture. According to Dahl (2000), an advertisement can be effectively decoded in the

culture in which it was coded because decoding is done using the schemata of one's own culture. It should be noted that it is not only the product that is culturally defined but almost any resources used to create the ad may be culturally embedded.

Another feature of advertising discourse is that it engages values by trying to establish links with the **value system** of the target market. Defined as "learned organization of principles and rules to help one choose between alternatives, resolve conflicts, and make decisions" (Rokeach 1973: 5), value systems vary from country to country. Hofstede (2001) identified five factors to account for people's attitudes and assumptions across cultures. These include (1) uncertainty avoidance, (2) masculinity/femininity, (3) power distance, (4) individualism/collectivism, (5) short-term/long-term orientation. This framework can be useful to study communication between advertisers and markets and to analyse how advertising discourse functions.

Advocacy advertising is another form of advertisement which has been envisaged to change the way people think rather than to sell them a product or service. Used mainly by non-profit organizations, it focuses on economic, social, environmental, or political issues. For example, Amnesty International has been well known for using marketing to support a particular message or cause related to human rights (e.g. protecting women against violence) and to alter people's perceptions.

In addition, companies often resort to advocacy advertising if public perception or government policies could negatively impact their ability to operate their business. For example, companies from the oil industry (such as Shell or BP) could use advertising to project a cleaner and environment-friendly image. This type of advertising is also known as **corporate advocacy**. Generally, the aim of such activities is to evoke, among the general public, positive associations with a company that has received negative media attention. Corporate advertising belongs to **discourses of corporate legitimization** which attempt to affect the people's perception of a company by bringing particular aspects of their company and its activities to the public notice.

Advertising discourse includes hybrid genres, such as **advertorial**. It is a type of covert advertisement which uses the space and certain generic features typically associated with informative genres to gain a certain degree of objectivity and an 'independent voice'.

Recently, the concept of **brand** has been gaining in popularity in corporate promotional strategies. Brands can be defined as a network of association in the mind of a consumer, a map of positive or negative associations or a symbolic language (de Mooij 2010: 24). It turns out that there is a connection between certain products and makes and communities of consumers who use them, which could be used to persuade and communicate. In that sense, it is possible to talk about **discourses of branding**. At this stage, it is useful to mention the concept of **communities of consumption**, communities whose members identify themselves by reference to brands or consumption activities. In other words, consumption communities are groups of consumers created and preserved by what they consume.

7.2. Corporate websites

This level of communication does not concern any specific audience. Rather, it aims at anyone interested in receiving some information about a given corporation and its operations. The information sought could be more general than in the case of the other stakeholders already mentioned in the previous sections. At the same time, it could be more varied and specific. For example, some people could be interested in how a company is dealing with environmental issues or they would like to find the nearest shoe shop of a particular brand. Not surprisingly, it is the **corporate websites** that have become a first 'point of contact'. These websites contain both more general parts such as 'about us' section, as well as more specific sections highlighting various aspects of the company's activities. Breeze (2013) points out that the obvious goal of corporate websites is to present the company visually. This is very important since people interested in a company are likely to form their first impressions on the basis of the design and organization of the website. Consequently, such sites must be user-friendly and well-organized, the information should be credible and presented in an attractive manner. It is useful to recall the concept of 'impression management', which is carried out globally using online media. Corporate websites represent an effective tool to coordinate and manage the public impressions of an entire organization.

It should be pointed out that there are other goals envisaged for corporate websites apart from providing and building the corporate image.

They are used to encourage people to use the website to make purchases through it as online sales have become very important in the retail trade. This means that corporate websites are also characterised by both information and interaction.

The positive result can only be achieved if a corporate website is adequately tagged and indexed to facilitate internet searches. Based on Heinze and Hu (2006) eight different features of corporate websites can be distinguished: (1) product advertisement, (2) product information, (3) career opportunities, (4) investor information, (5) online sales, (6) online account access, (7) support contact and (8) customer support.

The underlying goal is to ensure that websites become interactive allowing customers to do things with them. While there is some debate about the precise understanding of the concept of **interactivity**, the prevailing opinion is that interactivity in websites can be identified in six aspects (cf. Breeze 2013: 149): (1) user control, (2) personalisation, (3) responsiveness, (4) connectedness, (5) real-time interaction and (6) playfulness. The presence or absence of these features varies from website to website. Usually, only some of them are found in a given corporate website. There seems also to be a correlation between different types of resource and different types of culture (see Hofstede indices). For example, countries leaning towards more collective culture have been found to prefer customer to customer communication, while more individualistic cultures show preference for consumer-company interactions. Other important aspects of corporate websites revolve around the issues of how information is organized in order to facilitate **user orientation**. The **organization of information** concerns the relations between design and information.

Companies usually use **'about us' sections** to present themselves to the general public. Despite some considerable variation, most companies share the following themes in their sections (adapted from Breeze 2013: 155): company history, company's current status, mission statements, information about senior management, references to corporate social responsibility issues. These sections can also be used to respond to potential criticisms, especially in the case of business sectors whose products or practices have been questioned in the context of climate change. For example Rio Tinto, the third biggest mining company announces in its 'about us' section:

Our materials are essential for the low-carbon transition.

Aluminium for lightweight cars. Copper to help things work more efficiently – from renewables to the power in your home. Iron ore for the steel in our electricity infrastructure. Lithium for electric vehicles and battery storage. And many of the materials we produce are essential for the things in everyday life too: Borates that help crops grow, titanium for paint – and diamonds that celebrate the best things in life.⁴

This text has a clear legitimatory function justifying the company's operations and its usefulness for the society. It also contains strong environmental concerns.

Corporate mission statements are yet another element frequently found on corporate websites. Defined as a “short encapsulation of the company's *raison d'être*”, they usually contain “references to its achievements and aspirations, but also to more abstract entities such as its spirit and values” (Breeze 2013: 162). They are regarded as very important in developing team spirit, corporate identity, and influencing the image of a company. Corporate mission statements are effectively a statement to customers with the company's agenda clearly expressed. They also convey a message to other stakeholders, such as investors, the media and the general public. Swales and Rogers (1995) perceive statements as ‘carriers of ideology’ whose role is persuasive. They are also understood as having legitimatory functions, i.e. justifying the company's actions in the eyes of the world (Mazza 1999). In linguistic terms, corporate mission statements are marked by brevity, i.e. they are brief as writers do not want to waste words. They are designed to be universal, which results in some statements sounding abstract (e.g. *Unlocking the power of food to enhance quality of life for everyone, today and for generations to come*⁵).

Corporate social responsibility reports (CSRs) have evolved from a mere environmental report to a rather complex document demonstrating to the general public how the company's operations meet ethical standards and are beneficial for society as a whole. At present, most major corporations make their reports freely available and the scope and type of information included vary. Typically, corporate social responsibility reports address

⁴ <https://www.riotinto.com/about> [accessed: 24.05.2022].

⁵ <https://www.nestle.com/aboutus> [accessed: 24.05.2022].

issues such as human rights (e.g. equality, diversity and inclusivity), labour standards, bioethical issues and issues related to corporate accountability and transparency. Other major themes include care for the environment, social and community issues, efficiency and sustainability. There is a general consensus that CSRs are gaining in importance as emphasis may be shifted to different issues. For example, the reports are likely to stress what the company is doing to reduce negative impact on climate change by cutting down on the use of non-renewable energy sources such as coal, natural gas or crude oil.

Sponsorship can also be treated as a form of corporate communication designed to project a positive image to a wide range of audiences. It can be defined as “an investment, in cash or kind, in an activity, in return for access to the exploitable commercial potential associated with this activity” (Meenaghan 1991: 238). Breeze (2013: 172) stresses that sponsorship should not be viewed as a form of philanthropy but “a form of giving which brings returns for the giver”. It aims at promoting a company’s image (including its brands) by forging a link between them and “a specific and meaningfully related event, organization or charitable cause” (Erdogan, Kitchen 1998: 370). This link should result in creating positive associations among potential clients. This will be possible if there are values shared between the company or brand and an organization, activity or event and target consumers. Sponsorship is said to exist between the area of public relations and marketing but it is clearly related to both.

8. Researching corporate discourse

Finally, this section looks at some perspectives on doing research into corporate discourse. A purely linguistic approach could initially focus on analysing surface features of text (e.g. personal pronouns; value-laden words), their distribution across different corporate genres or texts and their use and function. This type of analysis could address the issue of **stance** – writer’s textually constructed voice (e.g. I, we) and/or **engagement** – items directed at the reader: (e.g. you, use of imperatives: see, consider, etc.). This type of analysis could combine quantitative, **corpus-based methods** with more qualitative, **discourse analytical approach** to study frequently-

-occurring (and therefore significant) linguistics features in the context of actual texts. The use of **Discourse Analysis** and **Pragmatics** methodologies could be useful to study the roles texts perform in a range of social contexts (e.g. training employees, job interviews). The underlying premise is that discourse both shapes and is shaped by the specific contexts and by the whole society in which it is used. Discourse Analysis in particular aims to identify the ways in which linguistic and other semiotic resources are used, to understand better the patterns that emerge in different contexts, to explore ways in which language is used to serve ideological ends and to trace changes over time.

Potential **research directions** could then proceed from how speech and writing function in different corporate situations to a much wider analysis of the patterns of thought and communication that define different corporate contexts and practices. Text-oriented analyses would inevitably start with a detailed analysis of text to demonstrate how meaning is conventionally made. When analysing specific texts, attention should be paid to the object of analysis, i.e. what is text? Should paralinguistic materials (gesture and facial expression, typefaces, etc.) be also taken into account? Then the choice and organization of language in specific contexts could be investigated.

In this chapter, we encourage taking a **multimodal approach** including visual images, music, interactive elements (such as interactive maps, questionnaires, online purchasing), etc. This type of analysis should explain and interpret the features that are identified and offer in-depth descriptions of texts. **Genre Analysis** which examines types or classes of text used in given situations could also provide useful insights. It has been shown that professional life is organized around recurring situations and typical communicative needs. These recurrent situations give rise to conventional written and spoken forms: business correspondence, annual, reports, memoranda, contracts, job interviews, etc. some of which (e.g. corporate websites) can be interactive and multi-modal. Some aspects of corporate communication lend themselves to analyses from the perspective of **Classical Rhetoric** and the way arguments are constructed (logos), the credibility of the author (ethos), and the effect on the reader (pathos).

Critical Discourse Analysis (CDA) offers yet another approach to focus on power relations that exist in society and the way that discourse operates ideologically to underpin these invisible power structures (Wodak 2011).

Corporate discourse could be then seen as a “medium of domination and social force” (Habermas 1967: 259) leading to questions addressing the issue of how dominance is legitimated through language.

Core readings

Bargiela-Chiappini F. (2009), *The Handbook of Business Discourse*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Breeze R. (2013), *Corporate Discourse*, London: Bloomsbury.

Darics E., Koller V. (2018), *Language in Business, Language at Work*, London: Palgrave.

Mautner G., Rainer F. (eds.) (2017), *The Handbook of Business Communication. Linguistic Approaches*, Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.

Study questions:

1. Provide major characteristics of corporate discourse.
2. Compare the notions of ‘corporate identity’ and ‘corporate image’.
3. Provide examples of major corporate genres at different communicative levels.
4. Discuss the relations between ‘transactionality’ and ‘impression management’ in job advertisements.
5. Discuss the concept of corporate culture. What major elements does it consist of?
6. Explain the difference between ‘employee branding’ and ‘employer branding’.
7. Discuss the characteristics and the role of Annual Reports in communicating with investors.
8. How can advertising discourse be defined? Discuss different types of advertising.
9. Discuss the ways in which corporate websites can be used to communicate with the world.

Bibliography

Ashforth B., Saks A. (1996), *Socialization tactics: longitudinal effects on newcomer adjustment*, “Academy of Management Journal”, vol. 39, pp. 149–178.

Balmer J. (1998), *Corporate identity and the advent of corporate marketing*, “Journal of Marketing Management”, vol. 14(8), pp. 963–996.

Bhatia V.K. (2004), *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View*, London: Continuum.

Bhatia V.K., Lung J. (2006), *Corporate identity and generic integrity in business discourse*, [in:] J.C. Palmer-Silveira, M.F. Ruiz-Garrido, I. Fortanet-Gomez (eds.), *Intercultural and International Business Communication*, Bern: Peter Lang, pp. 265–285.

Breeze R. (2013), *Corporate Discourse*, Bloomsbury.

- Dahl S. (2000), *Cultural values in beer advertising in the UK, the Netherlands and Germany*. Paper presented at Intercultural Discourse Research Day, Luton, <http://dahl.at/> [accessed: 24.05.2022].
- De Mooij M. (2010), *Global Marketing and Advertising: Understanding Cultural Paradoxes*, London: Sage.
- Driskill G., Brenton A. (2011), *Organizational Culture in Action: A Cultural Analysis Workbook*, Thousand Oaks: Sage.
- Erdogan Z.B., Kitchen P.J. (1998), *Managerial mindsets and the symbiotic relationship between sponsorship and advertising*, "Marketing Intelligence and Planning", vol. 16(6), pp. 369–374.
- Habermas J. (1967), *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heinze N., Hu Q. (2006), *The evolution of corporate web presence: a longitudinal study of large American companies*, "International Journal of Information Management", vol. 26, pp. 313–325.
- Hofstede G. (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations*, Thousand Oaks: Sage.
- Hyland K. (1998), *Exploring corporate rhetoric: metadiscourse in the CEO's letter*, "Journal of Business Communication", vol. 35, pp. 224–245.
- Leech G.N. (1983), *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Malavasi D. (2010), *The multifaceted nature of banks annual reports as informative, promotional and corporate communication practices*, [in:] P. Evangelisti Allori, G. Garzone (eds.), *Discourse, Identities and Genres in Corporate Communication*, Bern: Peter Lang, pp. 211–233.
- Mazza C. (1999), *Claim, Intent and Persuasion. Organizational Legitimacy and the Rhetoric of Corporate Mission Statements*, Norwell: Kluwer.
- Meenaghan J. (1991), *The role of sponsorship in the marketing communication mix*, "International Journal of Advertising", vol. 10(1), pp. 35–47.
- Nguyen N., Leblanc G. (2001), *Corporate image and corporate reputation in customers' retention decisions in services*, "Journal of Retailing and Consumer Services", vol. 8(4), pp. 227–236.
- Rokeach M. (1973), *The Nature of Human Values*, New York: Free Press.
- Swales J., Rogers P. (1995), *Discourse and the projection of corporate culture: the mission statement*, "Discourse and Society", vol. 6(2), pp. 223–242.
- Topalian A. (2003), *Experienced reality: The development of corporate identity in the digital era*, "European Journal of Marketing", vol. 37(7–8), pp. 1119–1132.
- Wodak R. (2011), *Critical linguistics and critical discourse analysis*, [in:] J. Zienkowski, J.O. Östman, J. Verschueren (eds.), *Discursive Pragmatics*, Amsterdam: John Benjamins, pp. 50–70.

Netography

Fujitsu company website, <https://www.fujitsu.com/global/about/careers/> [accessed: 24.05.2022].

The website of International Corporate Identity Group, <https://www.icig.org.uk/the-strathclyde-statement> [accessed: 24.05.2022].

Nestle company website, <https://www.nestle.com/aboutus> [accessed: 24.05.2022].

Riotino company website, <https://www.riotinto.com/about> [accessed: 24.05.2022].

Aleksandra Beata Makowska

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej
<https://doi.org/10.18778/8220-840-5.08>

Rozdział 7

Przekład naukowy

1. Ogólnie o przekładzie.
2. Przekład naukowy a techniczny.
3. Charakterystyka przekładu naukowego.
4. Terminologia naukowa w przekładzie.
5. Kompetencje tłumacza tekstów naukowych.

Wstęp

Niniejszy rozdział poświęcony jest problematyce związanej z przekładem naukowym. Otwierają go rozważania na temat przekładu tekstów na języki obce i jego rodzajów, by skupić się na przekładzie specjalistycznym, przeanalizować różnice między pojęciami przekład naukowy i techniczny oraz spróbować ustalić ich pozycję w typologii tłumaczeń. Następnie omawiane są cechy przekładu tekstów naukowych. Rozważania zaczynają się od krótkiej charakterystyki tych tekstów, zawartej w nich terminologii i jej specyfiki oraz tłumaczenia elementów nieprzetłumaczalnych, obejmują także kwestie dopasowania tłumaczonego tekstu do wymogów kultury docelowej z uwzględnieniem toku rozumowania autorów publikacji, konwencji pisarskich w kulturze docelowej, funkcjonalności tekstu, poruszają też kwestie kreatywności w procesie tłumaczenia i odpowiedzialności ciążyącej na tłumaczach. Dalej przedstawiono kwestie związane z przekładem terminologii naukowej – jej cechy charakterystyczne i strategie, jakie może przyjąć tłumacz w procesie tłumaczenia, oraz błędy, jakich należy unikać. Ostatnia sekcja rozdziału

poświęcona jest kompetencjom tłumacza tekstów naukowych, w której pokazane są różne modele kompetencji – od minimalistycznej do wielokomponentowych.

1. Ogólnie o przekładzie

Tłumaczenia sięgają tak daleko wstecz, jak teksty pisane, jednakże ich standardy zostały ustanowione wraz z wynalezieniem druku (Byrne 2012). **Przekład tekstów** między językami polega na odzwierciedleniu znaczenia tekstu w języku źródłowym w innym języku (docelowym) i jest jednym z czynników wpływających na rozwój ludzkości poprzez szerzenie wiedzy, pomysłów, wartości czy informacji w innych kulturach (Newmark 1988; Munday 2016: 8). Najogólniejszymi kryteriami podziału tłumaczeń jest podział na teksty ustne i pisane (Pieńkos 2003). Przekład można również podzielić na rodzaje na podstawie typu tekstu lub jego funkcji: literacki, specjalistyczny i użytkowy, literacki i nieliteracki czy wreszcie kreatywny i oficjalny, jednak żadna z tych kategoryzacji nie jest wolna od niedoskonałości (Kopczyńska 2015; Pieńkos 2003; Kozłowska 2007). W polskiej literaturze przedmiotu przekład nieliteracki nazywany jest specjalistycznym, użytkowym, pragmatycznym czy informacyjnym, mimo że tłumaczenia specjalistyczne są skierowane do profesjonalistów, natomiast pragmatyczny „odnosi się do praktycznego zastosowania języka w rzeczywistych sytuacjach komunikacyjnych” (Kozłowska 2007). **Przekład specjalistyczny (użytkowy)** to bardzo ogólne pojęcie i odnosi się do tłumaczenia różnorodnych tekstów użytkowych. Ze względu na funkcje, jakie pełnią przekładane teksty, można wyodrębnić **tłumaczenia instytucjonalne** w takich dziedzinach, jak prawo, biznes, religia, polityka, finanse itp. (Newmark 1988; Kopczyńska 2015; Postolea 2016). W rezultacie otrzymujemy podział na przekład literacki, naukowy oraz utylitarny, z którego można wyodrębnić przekład sądowy, dydaktyczny, medyczny, konferencyjny, handlowy czy turystyczny (Kozłowska 2007). Tłumaczenia można także podzielić ze względu na funkcjonalny styl tekstów, w wyniku którego powstaje dość szczegółowa klasyfikacja przedstawiona w tabeli 1:

Tabela 1. Podział tekstów ze względu na ich styl funkcjonalny wraz z przykładami

Rodzaje tekstów	Przykłady
teksty ściśle naukowe	publikacje akademickie, rozprawy naukowe, teksty encyklopedyczne
teksty techniczne i przemysłowe	dokumentacje techniczne, opisy procesów technologicznych, organizacji produkcji i sposobów eksploatacji urządzeń, opisy patentowe
teksty prawne i prawnicze	publikacje prawne (teksty ustaw, rozporządzeń, innych aktów normatywnych, orzeczeń sądowych), publikacje prawnicze (monografie naukowe, artykuły i rozprawy o prawie)
teksty z zakresu korespondencji służbowej	
teksty naukowo-publicystyczne	
teksty naukowo-informacyjne	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pieńkos (2003: 99).

Kategoryzacja tekstów może również dotyczyć poruszanej tematyki. Wówczas wyróżnia się:

- 1) teksty z zakresu nauk ścisłych;
- 2) teksty z zakresu nauk przyrodniczych;
- 3) teksty z zakresu nauk społecznych i humanistycznych (Pieńkos 2003: 99).

Podsumowując, istnieje kilka rodzajów tłumaczeń, których kategorie zależą od rodzaju tłumaczonych tekstów i ich funkcji. Każdy tekst posiada swoje cechy charakterystyczne, które wpływają na proces tłumaczenia, oraz wymaga odpowiednich kompetencji tłumacza, o czym będzie mowa w kolejnych sekcjach rozdziału.

2. Przekład naukowy i techniczny

Tłumaczenia specjalistyczne są często pomijane w badaniach nad przekładem, a zdefiniowanie zagadnienia utrudnia duża różnorodność tekstów, które są uważane za specjalistyczne, oraz sposób ich definiowania w odniesieniu do definicji języka specjalistycznego (Kopczyńska 2015). Dlatego też

traktowanie ich jako tłumaczeń tekstów specjalistycznych zawierających terminologię jest znacznym uproszczeniem, ponieważ niezbędna jest znajomość danej dyscypliny, problematyki, a także „liczą się również rodzaj i funkcja tekstu, cel przekładu i normy kultury języka docelowego” (Kopczyńska 2015: 114). Ponadto pojęcia przekład specjalistyczny, techniczny i naukowy nie mają jasno określonej granicy i pozycji względem siebie. Często tłumaczenia specjalistyczne i techniczne traktowane są jako synonimy, przy czym ten drugi rodzaj jest często zrównywany z innymi kategoriami, takimi jak przekład medyczny, prawniczy czy naukowy, co może powodować pewne zamieszanie i sugerować, że te kategorie nie należą do tłumaczeń specjalistycznych czy technicznych (Postolea 2016; Kopczyńska 2015). Tłumaczenia naukowe i techniczne są też często klasyfikowane razem jako jeden rodzaj przekładu, chociaż są między nimi znaczne różnice (Byrne 2006; Olohan 2011). W polskiej literaturze przedmiotu **przekład naukowo-techniczny** jest jedną kategorią i według Kozłowskiej:

jest specjalnym typem działalności przekładowej człowieka. Jest to związane ze szczególnym charakterem tekstów naukowych. Ich głównym celem jest nie tylko przekazanie informacji (jak w notatkach prasowych, dokumentach itd.), nie tylko przekazanie pewnej ilości wiedzy na jakiś temat (jak w tekstach popularnonaukowych), lecz także zachowanie obrazu świata w ujęciu autora, sposobu objaśnienia zjawisk, struktury myśli, toku wywodu, sposobu widzenia itd. (Kozłowska 2007: 55–56).

Jednak, jak podkreśla Byrne (2006), mimo że granica między tymi rodzajami tłumaczeń jest rozmyta, traktowanie ich jak „rodzeństwo” lub nawet jak „bliźnięta syjamskie” jest znacznym uproszczeniem lub podstawowym błędem. **Przekład naukowy** odnosi się bowiem do tłumaczenia artykułów naukowych, które zapewniają poszerzenie lub zdobywanie wiedzy przez obserwację lub badania empiryczne. Teksty naukowe stanowią bowiem raport z przeprowadzonych badań i są pisane w celu wyjaśnienia albo uzasadnienia pojęć, wywołania dyskusji, zaimponowania wynikami badań lub nawet zapewnienia rozrywki (Byrne 2006). Dlatego też język naukowy, w którym są napisane, zawiera środki stylistyczne mające na celu zainteresowanie odbiorcy tekstu (przede wszystkim w tekstach anglojęzycznych). Ponadto poruszana tematyka jest abstrakcyjna i bardzo złożona, a teksty są naszpikowane ustandaryzowaną terminologią. Dodatkowo ze względu

na ograniczoną objętość artykułów narzuconą przez wydawcę naukowcy starają się w nich w sposób skompresowany przekazać wyczerpujące informacje, przedłożyć nowe teorie, ocenić zastosowane metody, by wszcząć dyskusję z czytelnikami. Dlatego też, wbrew twierdzeniu Kozłowskiej (2007), że teksty naukowe zawierają jednoznaczne zdania, autorzy używają swojego indywidualnego stylu pisarskiego, kreatywności czy metafor charakterystycznych dla danej kultury (Byrne 2012). Pomimo obowiązku zachowania obiektywności, teksty naukowe mają za zadanie wzbudzić zainteresowanie badaniami czy przekonać o słuszności postawionych hipotez (Pieńkos 2003; Byrne 2006). Żeby przedstawić treści w sposób jasny i klarowny, naukowcy używają więc internacjonalizmów, zapożyczeń, neologizmów, a unikają synonimów, archaizmów czy dialektyzmów.

Z kolei **przekład techniczny** dotyczy tekstów technicznych, poruszających sprawy techniczne, czyli praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy, oraz mających zapewnić wsparcie techniczne (Byrne 2006). Informacje przedstawione są w nich w sposób prosty i przejrzysty, są pisane mniej formalnym językiem i zawierają mniejszą gęstość informacji w porównaniu z tekstami naukowymi. Dlatego też stosowane struktury gramatyczne są takie same, jak w innych odmianach języka specjalistycznego, natomiast wyznacznikiem stylu technicznego może być użyta terminologia, która stanowi 5–10% objętości tekstu (Newmark 1988). Tłumaczenia techniczne mają za zadanie **adaptację** tekstów technicznych (przystosowanie tekstu do kultury docelowej), takich jak specyfikacje produktów, instrukcje obsługi, broszury, powiadomienia, przewodniki użytkownika czy oprogramowania.

Przekład naukowy i techniczny w istotny sposób przyczyniają się do rozwoju języka docelowego i kultury docelowej. Prace naukowo-badawcze są często prowadzone w kooperacji z przedsiębiorstwami, ich wyniki są potem produkowane na masową skalę, a terminologia naukowa migruje do języka ogólnego. Granice między przekładem naukowym a technicznym są jednak trudne do wytyczenia. *Stricte* teoretyczne prace naukowe publikowane obecnie mogą się bowiem stać technologią przyszłości produkowaną na masową skalę. Te dwa rodzaje tłumaczeń różnią się więc w zakresie przedmiotu, rodzaju języka czy celu. Ponadto można zauważyć istotną różnicę między polską a angielską literaturą przedmiotu, ponieważ anglojęzyczni autorzy podkreślają różnice między tymi dwiema kategoriami tłumaczeń, natomiast polscy badacze traktują je jako jedność.

3. Charakterystyka przekładu naukowego

Artykuły naukowe są uznawane za najbardziej prestiżowy gatunek tekstów specjalistycznych (Olohan 2016). Stanowią bowiem permanentny pisemny raport z przeprowadzonych badań, który jest jednocześnie traktowany jako jeden z etapów badań naukowych (Branson 2004). Ma on za zadanie poinformować o aktualnym stanie prowadzonych analiz czy badań, a także przekonać o zasadności przeprowadzonych eksperymentów lub słuszności rozwiązań i metod badawczych (Byrne 2012). Dlatego też tłumaczenie takich tekstów stanowi nie lada wyzwanie, a na tłumaczu ciąży odpowiedzialność ze względu na nowatorskie rozwiązania poruszanych w nich problemów, złożoność użytej terminologii, abstrakcyjny charakter opisywanych kwestii oraz wpływ tych tekstów na rozwój nauki w kulturze docelowej (Pieńkos 2003; Vieira 1997).

Tłumaczenie tekstów naukowych powinno się więc skupiać na dokładnym i jednoznacznym przekazaniu głównego sensu w nich zawartego z zachowaniem funkcjonalności gatunku i jego charakterystyki, adaptacji do odmienności treści czy metodologii w docelowej kulturze naukowej i technicznej, a także profilu docelowego odbiorcy (Kozłowska 2007). Teksty naukowe pisane są przede wszystkim w celach informacyjnych, więc powinny być proste i przejrzyste, by ułatwić ich odbiorcom **czytanie selektywne** (skupianie się na wybranych elementach tekstu, a nie na całości). Z jednej strony tekst docelowy powinien przekazywać informacje zawarte w tekście, pewną ilość wiedzy z danej dziedziny a także wiernie oddać tok rozumowania autorów. Z drugiej zaś strony powinien być dopasowany do konwencji pisarskich tekstów naukowych w języku i kulturze docelowej w zakresie struktury tekstu, przekazywanych treści czy poziomu interakcji z czytelnikiem. Artykuły naukowe w języku polskim pisane są w **stylu teutońskim**, natomiast angielskie teksty naukowe tworzone są w **stylu saksońskim** (Duszak 1998). Oba style przedstawiają informacje w odmienny sposób: pierwszy jest bardziej konfrontacyjny, monologowy czy kontemplacyjny, natomiast drugi przyjmuje formułę bardziej dialogową i jest oparty „na zasadzie wyważonej negocjacji”, a jego budowa jest ściśle ustrukturyzowana, treści uporządkowane i jednoznaczne (Duszak 1998: 280–283). Te różnice w sposobie przedstawiania informacji mają wpływ na wybór strategii tłumaczeniowych, by tekst docelowy był w pełni funkcjonalny w kulturze docelowej.

Budowa artykułów naukowych jest ustrukturyzowana, by ułatwić odbiorcy zrozumienie opisanych prac badawczych. Istnieją dwa podstawowe rodzaje artykułów: **teoretyczny** i **empiryczny**, jednakże oba odzwierciedlają poszczególne etapy badań naukowych (Gross, Harmon, Reidy 2002). Artykuły z dziedzin empirycznych zbudowane są według schematu **IMRAD** (Introduction – Methods – Results – Discussion), czyli wprowadzenie, metody, wyniki i dyskusja, który pozwala odbiorcy śledzić proces prowadzenia badań (Branson 2004). Wprowadzenia do artykułu naukowego pisane są według **modelu CARS Swalesa** (1990), a więc autorzy znajdują lukę w aktualnym stanie wiedzy, którą zapełniają swoimi badaniami, czym uwierzytelniają potrzebę ich przeprowadzenia. Tłumacz tekstów naukowych musi znać istniejące konwencje pisarskie, by wiernie oddać tekst źródłowy w języku docelowym.

Najważniejszym wyznacznikiem tekstów naukowych jest użyta w nich **terminologia**, która osiąga najwyższy stopień **akademicki** w skali Newmarka (1988). Ze względu na nowatorski charakter tych tekstów oraz ich wysoki poziom abstrakcyjności tłumacz podejmujący się ich przełożenia na inny język powinien posiadać odpowiedni poziom wiedzy z danej dziedziny (Pieńkos 2003; Kozłowska 2007). Trudność w tłumaczeniu terminologii naukowej polega na tym, że jest ona podobna w wielu dziedzinach nauko-wo-technicznych, co prowadzi do quasi-konformizmu (Byrne 2006). Co więcej, ujednolicenie w tworzeniu terminów w dziedzinach nauk komputerowych wynika z dominującej pozycji języka angielskiego. Należy pamiętać, że w wielu przypadkach tłumacz nie jest **ekspertem dziedzinowym**, a jedynie „udaje, że ma wiedzę w danej dyscyplinie”, dlatego powinien posiadać zdolność szybkiego uczenia się oraz konsultować się z ekspertami w przypadku wątpliwości (Maia 2003; Pieńkos 2003; Kozłowska 2007; Byrne 2006; Montero-Martínez, Faber Benítez 2009). Ponadto tłumacz powinien zaznajomić się z indywidualnym stylem danego naukowca, by zrozumieć jego tok rozumowania (Kozłowska 2007; Byrne 2006).

Teksty naukowe, podobnie jak inne teksty specjalistyczne, powinny być tłumaczone zgodnie z obowiązującymi **standardami**, np. norma ISO 17100:2015 dotycząca usług tłumaczeniowych¹ i definiująca

¹ <http://www.stp.org.pl/norma-iso-pn-en-iso-171002015-06-dotyczaca-uslug-tlumaczeniowych/> [dostęp: 10.09.2021].

podstawowe pojęcia z zakresu przekładu, jednak kreatywny charakter artykułów naukowych daje tłumaczom pewną dowolność. Paradoksalnie to właśnie ograniczenia terminologiczne, strukturalne i konieczność wiernego przekazania komunikatu w języku docelowym pozwalają na użycie kreatywnych i nowatorskich środków językowych (Byrne 2006). Dużym wyzwaniem dla tłumaczy są fragmenty tekstów naukowych, które są **nieprzetłumaczalne**, co wynika z wielu czynników. Naukowcy pracują w międzynarodowych, interdyscyplinarnych zespołach badawczych, często w połączeniu ze środowiskiem biznesowo-przemysłowym. W rezultacie tworzą unikalną **społeczność językową** i **społeczność praktyków** oraz przestrzeń językową, w której posługują się mieszaną lub hybrydą językową, która językowo najlepiej oddaje procesy kognitywne, doświadczenie czy perspektywę w ich umysłach, oraz tworzą słownictwo specyficzne dla danego projektu (Wenger 1998; Swales 1990; Pelikan, Roelcke 2015; Karlsson et al. 2019). Jest to zjawisko zwane **translanguaging**, typowe dla społeczności wielojęzycznych, w których dochodzi do wymieszania i scalenia różnych języków, odmian i dyskursów, by pełniej opisać otaczający świat (Karlsson et al. 2019). Ponadto nieprzetłumaczalność jest wynikiem nierówności w poziomie rozwoju danej dziedziny w języku docelowym (mniejszościowym), braku odpowiednich środków językowych czy podjętego tematu charakterystycznego dla danej kultury (Kozłowska 2007). W takich przypadkach Kozłowska (2007) zaleca zachowanie tego fragmentu w języku źródłowym, ale opatrzenie go komentarzem tłumacza lub odstępianie od tłumaczenia w ogóle.

Artykuł naukowy w języku docelowym jest kompromisem pomiędzy poprawnością językową a wiernym tłumaczeniem tekstu (Kozłowska 2007; Pieńkos 2003). Co więcej, tekst docelowy powinien spełniać kryteria tekstu źródłowego w zakresie funkcjonalności w kulturze docelowej oraz wierności tekstu źródłowego. Powinien się skupiać na toku rozumowania i intencjach autorów, czyli oddawać niuanse znaczenia oraz zachować logiczny porządek tekstu źródłowego. Zmiany w tekście docelowym są jednak niezbędne w celu jego **adaptacji** do kultury docelowej (Kozłowska 2007; Olohan 2016). Często tłumacz decyduje się na zmiany w formach językowych, zawartości tekstu, informacjach czy strukturze, by dopasować tekst do potrzeb odbiorcy docelowego, ponieważ modyfikacje te są

niezbędne do zachowania funkcjonalności tekstu w kulturze docelowej. Zatem **przesunięcia w przekładzie** (*translation shifts*) zaproponowane przez Catforda (1965), które polegają na naniesieniu zmian w tekście docelowym na poziomie gramatycznym, leksykalnym lub strukturalnym, nie są uznawane za zmiany w tekście (Kozłowska 2007). Dotyczą one strategii **dodawania/uzupełniania** (dodanie w tekście docelowym nieistniejącego elementu w tekście źródłowym), **opuszczenia** (pomijania pewnych elementów z tekstu źródłowego w tekście docelowym) i **substytucji** (zastępowania jednych elementów w tekście źródłowym innymi w tekście docelowym) (Lipiński 2000). Przetłumaczony tekst naukowy można więc traktować jako **rekonceptualizację**, mentalny konstrukt tłumacza, wierną rekonstrukcję tekstu źródłowego z jego subiektywnym wyborem środków językowych, uwzględniający tok rozumowania autora, komunikacyjną funkcję tekstu, rejestr, poziom techniczności oraz odbiorców docelowych (Lewandowska-Tomaszczyk 2010; Krüger 2015). W wyniku procesu tłumaczenia powstaje **hybryda** na wielu poziomach: zarówno językowym – z powodu zapożyczeń z języka źródłowego – jak i strukturalnym – z powodu konieczności adaptacji tekstu do kultury docelowej.

Przekład naukowy z jednej strony obwarowany jest zatem ograniczeniami, ale z drugiej – daje pewną dowolność tłumaczom. Cięży jednak na nich duża odpowiedzialność, ponieważ tłumaczenia naukowe mają za zadanie ułatwić współpracę między ośrodkami badawczymi, często również ze środowiskiem biznesowym oraz przyczynić się do rozwoju naukowego (Pieńkos 2003).

4. Terminologia naukowa w przekładzie

Terminologia jest jedną z kluczowych cech charakterystycznych dla tekstów specjalistycznych, w tym naukowych, ponieważ funkcjonuje jako pośrednik w przekazywaniu wiedzy specjalistycznej (Bielsa 2012; Byrne 2006; Kozłowska 2007). Początkowo sądzono, że tłumaczenie jej jest stosunkowo proste ze względu na standaryzację (Postolea 2016). Jednakże terminy wykazują pewną dynamikę w zachowaniu, a zjawiska językowe, takie jak polisemia i synonimia, są również obecne w komunikacji specjalistycznej (Pearson 1998; Pieńkos 2003). Ponadto kontakt języków

mniejszościowych z większościami powoduje zapożyczenia oraz powstawanie hybryd terminologicznych.

Systemy terminologiczne w parze języków są często niekompatybilne, a poszczególni autorzy mogą używać terminów w sposób idiosynkratyczny albo metaforycznie poszerzać istniejące znaczenie terminów do oznaczania nowych pojęć (Byrne 2006; Kozłowska 2007). Dlatego też **tłumaczenie dosłowne**, czyli słowo po słowie, w którym tekst docelowy niekoniecznie będzie miał sens, nie zawsze jest możliwe, a tłumacz powinien szukać właściwych **odpowiedników (ekwiwalentów)** w języku docelowym. Może to wynikać z **asymetrii** terminologicznej, czyli nierównej liczby terminów w parze języków, braku odpowiedników lub większej ilości ekwiwalentów dla danego terminu, albo z sytuacji, gdy terminy wyrażone są w inny sposób, np. za pomocą symboli. Dostępne zasoby terminologiczne mogą również nie zaspokajać potrzeb tłumacza, ponieważ są one retrospektywne i nie zawierają wszystkich terminów z danej dziedziny lub w ogóle nie obejmują całego systemu terminologicznego (Postolea 2016). Z powodu braków w materiałach referencyjnych tłumacze powinni szukać odpowiedników w tekstach równoległych z danej dziedziny, korpusach specjalistycznych lub używać takich strategii tłumaczeniowych, jak zapożyczenia, kalki, transliteracja, lub tworzyć własne ekwiwalenty (Kozłowska 2007). Jednak tworzenie neologizmów może okazać się zawodną strategią, ponieważ może prowadzić do tworzenia pseudoterminów (Pieńkos 2003).

Wybór właściwego odpowiednika terminologicznego przez tłumacza jest uzależniony od sześciu czynników, takich jak:

- 1) ogólne nastawienie tłumacza do terminów rodzimych i obcych;
- 2) względy słowotwórcze;
- 3) względy praktyczno-techniczne;
- 4) chęć uniknięcia niejednoznaczności;
- 5) względy stylistyczne;
- 6) względy składniowe (Kozłowska 2007: 142–143).

W tłumaczeniu terminologii tłumacze mogą więc przyjąć różne strategie. Kozłowska (2007) proponuje cztery rozwiązania:

1. Terminy w tekstach naukowych powinny być przede wszystkim zastępowane terminami rodzimymi, jeżeli takie istnieją.
2. Termin obcy jest dodawany w nawiasie po przetłumaczonym odpowiedniku w sytuacji, gdy termin nie ma odpowiednika w języku doce-

lowym lub, gdy tłumacz decyduje się na rozwiązanie terminologiczne inne niż powszechnie przyjęte.

3. Termin obcy stanowi część tekstu, odpowiednik jest dodany w nawiasie, w przypadku gdy jest to tłumaczenie dosłowne, a jego użycie jest niezbędne dla rozumienia tekstu.
4. Termin obcy jest stosowany zamiast odpowiednika w przypadku, gdy obcy termin jest powszechnie stosowany w danym języku.

Innym wyzwaniem dla tłumaczy są **neologizmy**, czyli nowe wyrazy czy wyrażenia powstałe w języku², których liczba w tekstach naukowych jest znaczna z powodu postępu nauki i technologii (Lehrer 2010). W zależności od typu tekstu i jego funkcji przyjmuje się różne strategie ich tłumaczenia (Falahati Quadimi Fumami, Abdollahpour 2017). Jedną z nich jest znalezienie właściwego odpowiednika w języku docelowym na nowo powstały leksem w języku źródłowym (Newmark 1988). Neologizmy powinny więc być lokalizowane za pomocą **transferencji**, strategii tłumaczeniowej polegającej na przeniesieniu wyrazu z języka źródłowego do tekstu w języku docelowym lub na **tłumaczeniu dosłownym**, by uzyskać wierność z oryginałem, jeżeli dany leksem jest niezbędny do zachowania znaczenia tekstu źródłowego. Poza tym w tłumaczeniach neologizmów w tekstach naukowych stosowane są trzy strategie: **zapóżyczenia** (wprowadzenie obcych terminów do języka docelowego), **kalki językowej** (czyli dosłownego tłumaczenia poszczególnych elementów wyrażenia w języku źródłowym) oraz **uogólnienia** (znalezienia ogólnego odpowiednika w języku docelowym, który w sposób ogólny odda sens wieloznacznego leksemu lub frazy) (Górnicz 2019: 234; Falahati Quadimi Fumami, Abdollahpour 2017; Belczyk 2014; Jasińska-Grabowska 2018). Tłumacz powinien wykazać się odpowiednią wiedzą z zakresu danej dziedziny, by przełożyć neologizmy na język docelowy w sposób ekonomiczny, funkcjonalny oraz używając właściwych odpowiedników (Newmark 1988).

Na strategię tłumaczenia terminologii niejednokrotnie wpływają same wydawnictwa zajmujące się publikacją tekstów naukowych (Liao 2010). Z jednej strony dominuje trend tłumaczenia terminów na język docelowy w celu uniknięcia niejednoznaczności, ale z drugiej – terminy w języku angielskim zostają zachowane w tekście docelowym z powodu braku

² <https://sjp.pwn.pl/slowniki/neologizm.html> [dostęp: 20.09.2021].

zaufania wydawcy do jakości ich przekładu. Dlatego też zapożyczenia nie tylko wypełniają lukę terminologiczną w języku biorcy (mniejszościowym), ale również dodają egzotyki w tekście docelowym i oddają tę szczególną aurę, atmosferę kultury źródłowej (Byrne 2012). Mogą jednak powodować problemy komunikacyjne, ponieważ ich użycie może wywoływać chaos (Liao 2010).

Stosowanie terminów zapożyczonych w tłumaczonych tekstach naukowych prowadzi do **asymilacji** słownictwa specjalistycznego w języku docelowym, mniejszościowym (Warchał 2009). Może się ono przejawiać za pomocą **importacji**, w przypadku transferu obcych form bez wprowadzania zmian, oraz **substytucji**, jeżeli forma obca jest zastąpiona rodzimą, zaś sam proces zapożyczenia odbywa się na trzech poziomach: fonologicznym, morfologicznym i semantycznym. Najczęstsze są zapożyczenia leksykalne, które można podzielić na **internacjonalizmy**, czyli dodanie „elementów językowych o międzynarodowym zasięgu”, które ułatwiają zrozumienie terminologii przez osoby władające językami obcymi, oraz zapożyczenia leksykalne będące zapożyczeniami bezpośrednimi z języka angielskiego (Warchał 2009: 89–90). Omawiając internacjonalizmy, należy też wspomnieć o **aproksymatach**, czyli leksemach, które mają podobne brzmienie, ale odmienne znaczenie w języku docelowym. Mogą one powodować błędy w tekście docelowym, dlatego istotny jest odpowiedni poziom wiedzy tłumaczy naukowych na temat konkretnej dziedziny.

Tłumaczenie terminologii w tekstach naukowych może być utrudnione z powodu różnej budowy strukturalnej (Sanchez-Stockhammer 2012). Zwłaszcza w językach mniejszościowych terminy mogą składać się z elementów różnej etymologii, tworząc hybrydę, która może się przejawiać na różnych poziomach: morfologicznym, frazeologicznym, terminologicznym czy tekstowym. W kwestii morfologii zestawienie morfemów, które są niekompozycyjne, prowadzi bowiem do modyfikacji znaczenia. Na poziomie kolokacji elementy wchodzące w jej skład mają różną etymologię i stanowią jednocześnie wielowyrazową terminologię dziedziczną. Terminy mogą się składać ze skrótowców czy symboli, a teksty zawierać wzory oraz słownictwo subtechniczne (Remache 2013). Ponadto artykuły naukowe to hybrydy, ponieważ informacje są w nich przekazywane za pomocą **intersemiotycznych środków językowych** (użycie

obrazów, symboli, gestów, dźwięków zamiast słów do komunikacji), np. tabele, wykresy, grafy, równania. Sam proces tłumaczeniowy oraz tłumaczenie jako produkt można również uznać za hybrydy, ponieważ są efektem pracy tłumaczy, dwujęzycznych „hybryd”, stojących na granicy dwóch kultur i dyskursów (Pym 2001). Tekst docelowy ulega natomiast procesowi **dehybrydyzacji**, ponieważ jest bardziej jednojęzyczny niż hybrydowy tekst źródłowy.

Tłumaczenie terminologii naukowej stanowi wyzwanie, ponieważ tekst docelowy musi się wpasować do rejestru naukowego oraz gatunku, by zachować komunikacyjną funkcję tekstu (Postolea 2016). Dlatego najlepszą strategią tłumaczeniową jest **podejście funkcjonalne (Skopos)** w adaptacji tekstów naukowych, by dopasować je do norm językowych w kulturze docelowej (Vermeer 1989/2000; Olohan 2016).

5. Kompetencje tłumacza tekstów naukowych

Tłumaczenia naukowe odgrywają istotną rolę, ponieważ przyczyniają się do rozwoju naukowo-technicznego na całym świecie (Montgomery 2000; Olohan 2011; Byrne 2012). Dlatego w erze globalizacji wzrasta popyt na tłumaczy działających jako mediatorzy między kulturami (Pietrzak 2015; Shiyab 2006). Tłumaczenia naukowe narzucają na tłumaczy dodatkowe wymagania w postaci wiedzy dziedzinowej, bowiem teksty naukowe przepełnione są specjalistyczną terminologią, która musi być użyta właściwie we właściwych kontekstach, biorąc pod uwagę dynamikę zmian, jakie zachodzą w nauce (Montero-Martínez, Faber Benítez 2009). Tłumacze muszą się więc nieustannie dokształcać, by nadążać za szybkimi zmianami w nauce i aby być w stanie stworzyć w pełni funkcjonalny tekst docelowy.

Tłumacz naukowy powinien posiadać odpowiednią **kompetencję przekładową**, która jest trudna do zdefiniowania, ponieważ sama biegłość językowa nie jest wystarczająca, by z powodzeniem tłumaczyć teksty na inne języki (Pietrzak 2015). Kompetencja przekładowa stanowi bowiem kombinację takich umiejętności, jak: wiedza specjalistyczna i ogłód sytuacji w różnych dziedzinach, umiejętności lingwistyczne, kulturowe oraz wiedza w zakresie określonej dziedziny. Składa się ona z czterech głównych elementów:

znajomości terminologii, teorii przekładu, kultury językowej i technologii tłumaczenia oraz wielu dodatkowych umiejętności. Ponadto niezbędna jest biegłość w samym tłumaczeniu, którą nabywa się z czasem i poprzez doświadczenie.

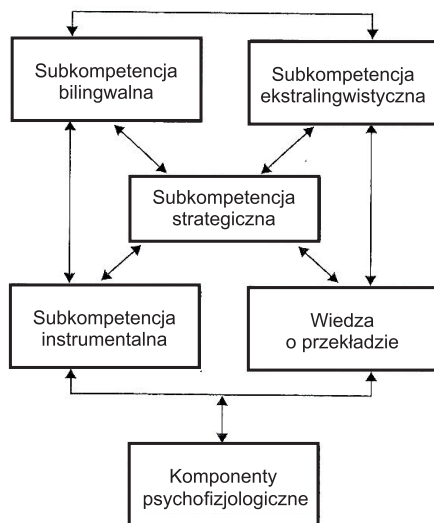
Istnieje kilka **modeli kompetencji przekładowej**, jednak podstawę do dalszych rozważań na ten temat stanowi **model PACTE** zaproponowany przez grupę PACTE (Beeby et al. 2008). Składa się on z pięciu subkompetencji:

- 1) **subkompetencji bilingwalnej**, która obejmuje wiedzę pragmatyczną, socjolingwistyczną, tekstualną, gramatyczną i leksykalną pary języków;
- 2) **subkompetencji ekstralingwistycznej**, obejmującej wiedzę na temat danej dziedziny oraz ogólną wiedzę o świecie;
- 3) **wiedzy o przekładzie**, która obejmuje wiedzę na temat procesu i praktyk tłumaczeniowych, tzn. metod, procedur, problemów, rynku tłumaczeniowego, odbiorcy docelowego itp.;
- 4) **subkompetencji instrumentalnej**, która odnosi się do wszelkiego rodzaju materiałów referencyjnych, takich jak encyklopedie, korpusy, teksty równoległe itd.;
- 5) **subkompetencji strategicznej**, która pozwala na zaplanowanie całego procesu tłumaczeniowego.

Do tego modelu należy również dołączyć **komponenty psychofizjologiczne**, które obejmują:

komponenty kognitywne, takie jak pamięć, postrzeganie, uwaga i emocje, aspekty dotyczące postawy, tj. ciekawość intelektualna, wytrwałość, dyscyplina, duch krytyczny, świadomość i pewność dotycząca własnych umiejętności, umiejętność mierzenia swoich umiejętności, motywacja etc., a także kreatywność, logiczne rozumowanie, analiza i synteza (Beeby et al. 2008: 107) [tłum. autora].

Powyższe subkompetencje, należące do modelu PACTE, są ze sobą powiązane (rysunek 1), natomiast subkompetencja strategiczna jest nadrzędna i pozwala na nadzór nad procesem tłumaczeniowym, nawet gdy jedna z pozostałych nie została rozwinięta w dostateczny sposób (Beeby et al. 2008).

Rysunek 1. Model kompetencji przekładowej PACTE

Źródło: Beeby et al. (2008: 107).

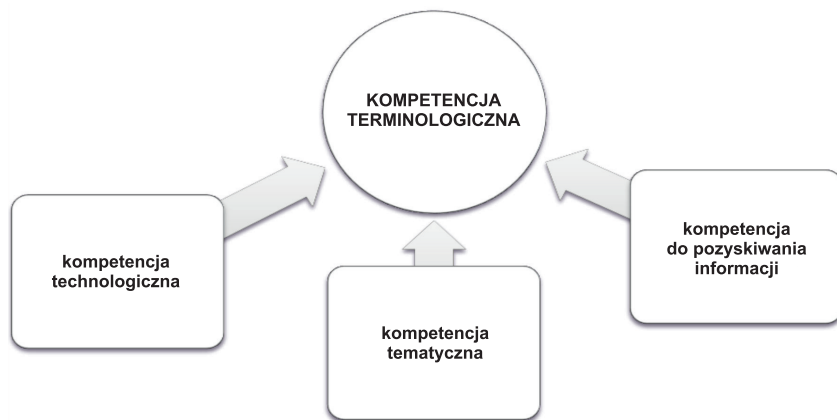
Te rozbieżności w poziomie rozwinięcia kompetencji tłumacza można porównać do językowej **kompetencji** i **performancji** zaproponowanych przez Chomsky'ego, z których pierwsza odnosi się do idealnych możliwości językowych tłumacza, natomiast druga – do rzeczywistego poziomu posługiwania się językiem w tłumaczeniach (Pietrzak 2015).

Natomiast Pym (2003) jest zwolennikiem minimalistycznego podejścia do kompetencji tłumacza i podkreśla potrzebę posiadania dwóch podstawowych umiejętności, takich jak:

- 1) umiejętność do przeniesienia treści z tekstu źródłowego do więcej niż jednego funkcjonalnego tekstu docelowego;
- 2) umiejętność do wyodrębnienia tego jednego tekstu docelowego z zaproponowanych alternatyw niezwłocznie i z pełnym przekonaniem (Pym 2003: 489).

Jednak niezależnie od modelu, wieloelementowego czy minimalistycznego, zawsze jest tendencja do tworzenia się jednej makrostrategii, kompetencji strategicznej albo superkompetencji, nadrzędnej kompetencji, która jest kluczowa w procesie tłumaczeniowym (Göpperich 2009).

Tłumaczenia naukowe stanowią nie lada wyzwanie dla tłumaczy z powodu wysokiego stopnia złożoności terminologii oraz różnych konwencji pisarskich w poszczególnych kulturach (Olohan 2016). Brak odpowiednich kompetencji tłumacza i niezrozumienie tekstu źródłowego mogą zatem prowadzić do niedokładnego przekładu tekstu (Mayoral-Asensio 2003). Tłumacz powinien więc posiadać umiejętność szybkiego nabywania wiedzy dziedzinowej (Sikora 2014). Kompetencja ta jest rozumiana jako kombinacja umiejętności, tzn. **kompetencji terminologicznej**, na którą składa się **kompetencja technologiczna**, **tematyczna** i **kompetencja do pozyskiwania informacji** (rysunek 2). Kompetencja terminologiczna jest niezbędna do zdobycia kompetencji tłumaczeniowej, ponieważ pozwala na nabycie wiedzy dziedzinowej i jej zrozumienie. Kompetencja technologiczna z kolei obejmuje umiejętności z zakresu obsługi dostępnych narzędzi w pracy tłumacza. Kompetencja tematyczna odnosi się do umiejętności uczenia się i zdobywania wiedzy, by lepiej zrozumieć daną dziedzinę. Kompetencja do pozyskiwania informacji to rozwijanie strategii prowadzenia poszukiwań terminologicznych czy dziedzinowych oraz wiedza, w jaki sposób wyodrębnić niezbędne informacje do przeprowadzenia zadania tłumaczeniowego.

Rysunek 2. Triada kompetencji prowadzących do wykształcenia kompetencji terminologicznej

Źródło: Sikora (2014: 9).

Kombinacja tych umiejętności jest kluczowa dla tłumaczy tekstów specjalistycznych, a w tym również naukowych. Dlatego szkolenie tłumaczy powinno być wszechstronne, odzwierciedlać potrzeby rynku oraz wykorzystywać teksty autentyczne, np. teksty równoległe lub korpusy, by w swojej praktyce mogli odtworzyć funkcje tekstu źródłowego w języku docelowym, spełnić wymagania kulturowe czy dostosować tłumaczony tekst do konwencji pisarskich w kulturze docelowej (Pym 2012; Kopczyńska 2015; Olohan 2016). Tłumacz bowiem jest nie tylko twórcą tekstu docelowego w języku docelowym, lecz także pełni dodatkowe funkcje: mediatora czy konsultanta międzykulturowego, terminologa, terminografa, managera terminologii, edytora tekstów, twórcy tekstów technicznych czy specjalisty DTP (Byrne 2006; Pietrzak 2015; Montero-Martínez, Faber Benítez 2009; Olohan 2016).

Podsumowanie

Teksty naukowe stanowią wyzwanie dla tłumaczy ze względu na swój abstrakcyjny charakter, opisy nowatorskich rozwiązań, konieczność dostosowania tekstu do konwencji pisarskich w języku docelowym, a jednocześnie wymóg zachowania toku myślowego autorów. Pomimo rygoru odpowiedniego przekładu terminologii, pozwalają one na pewną kreatywność w zastosowaniu środków językowych. Najważniejszym kryterium jest wierne oddanie tekstu w języku docelowym i dostosowanie go do kultury docelowej, ponieważ teksty naukowe przyczyniają się do wymiany informacji między ośrodkami badawczymi z różnych krajów i popularyzowania wiedzy. Dlatego tłumacze zajmujący się tymi tekstami powinni posiadać odpowiednie kompetencje, by móc świadomie i właściwie oddać tłumaczone treści odbiorcom docelowym. Na nich bowiem ciąży odpowiedzialność za tworzenie terminów na nowo powstałe pojęcia w języku mniejszościowym. Powinni oni znać wymagania i cechy przekładu tekstów naukowych oraz strategie tłumaczenia terminologii naukowej, by przyczyniać się do rozwoju naukowego i szerzenia wiedzy naukowej. Przekład naukowy przyczynia się bowiem do rozwoju gospodarczego państw, ponieważ zespoły naukowo-badawcze pracują w kooperacji ze środowiskiem biznesowym, a opracowane rozwiązania są później masowo produkowane dla odbiorców

indywidualnych. Słownictwo specjalistyczne, które początkowo jest używane tylko przez zespół projektowy, zostaje wprowadzone do leksykonu ogólnego i wpływa na rozwój danego języka.

Więcej na ten temat dowiesz się z:

Byrne J. (2012), *Scientific and Technical Translation Explained: A Nut and Bolts Guide for Beginners*, London–New York: Routledge.

Kozłowska Z. (2007), *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)*, wyd. 2, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Olohan M. (2016), *Scientific and Technical Translation*, Oxon–New York: Routledge.

Pieńkos J. (2003), *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.

Pytania kontrolne

1. Wyjaśnij różnice między pojęciami: przekład specjalistyczny, przekład techniczny i przekład naukowy.
2. Jakie są cechy przekładu naukowego?
3. Jakie są strategie tłumaczenia terminologii naukowej?
4. Jakie kompetencje powinien posiadać tłumacz tekstów naukowych?

Bibliografia

Beeby A., Fernández M., Fox O., Hurtado Albir A., Kozlova I., Kuznik A., Neunzig W., Rodríguez P., Romero L. (PACTE Group) (2008), *First results of a translation competence experiment: 'Knowledge of translation' and 'Efficacy of the translation process'*, [w:] J. Kearns (ed.), *Translator and Interpreter Training. Issues, Methods and Debates*, New York: Continuum International Publishing Group, s. 104–126.

Belczyk A. (2014), *Poradnik tłumacza*, wyd. 3, Bielsko-Biała: Wydawnictwo dla Szkoły.

Bielsa E. (2012), *Beyond hybridity and authenticity: Globalisation, translation and the cosmopolitan turn in the social sciences*, „Synthesis”, vol. 4. s. 17–35.

Branson R.D. (2004), *Anatomy of a research paper*, „Respiratory Care”, vol. 49, no. 10, s. 1222–1228.

Byrne J. (2006), *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*, Dordrecht: Springer.

Byrne J. (2012), *Scientific and Technical Translation Explained: A Nut and Bolts Guide for Beginners*, London–New York: Routledge.

Catford J.C. (1965), *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*, Oxford: Oxford University Press.

- Duszak A. (1998), *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Falahati Qadimi Fumani M.R., Abdollahpour S. (2017), *Translation of neologisms in fishery-engineering based on Kurki's (2012) framework: a strategy-based analysis*, „International Journal of English Language & Translation Studies”, vol. 5, issue 2, s. 43–52.
- Göpferich S. (2009), *Towards a model of translation competence and its acquisition: the longitudinal study TransComp*, [w:] S. Göpferich, A.L. Jakobsen, I.M. Mees (eds.), *Behind the Mind. Methods, Models and Results in Translation Process Research*, Copenhagen Studies in Language 37, Frederiksberg: Samfundslitteratur Press, s. 11–38.
- Górnicz M. (2019), *Wewnątrzjęzykowe uwarunkowania zapożyczeń technolektalnych w języku polskim*, [w:] *Studi@ Naukowe pod redakcją naukową Sambora Gruczy*, Warszawa: Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej, Uniwersytet Warszawski.
- Gross A.G., Harmon J.E., Reidy M.S. (2002), *Communicating Science. The Scientific Article from the 17th Century to the Present*, Oxford: Oxford University Press.
- Jasińska-Grabowska E. (2018), *Techniki tłumaczeniowe terminologii weterynaryjnej w rosyjsko-polskim przekładzie specjalistycznym*, „Linguodidactica”, t. 22, s. 65–83.
- Karlsson A., Larsson P.N., Jakobsson A. (2019), *Multilingual students' use of translanguaging in science classrooms*, „International Journal of Science Education”, vol. 41, issue 15, s. 2049–2069.
- Kopczyńska M. (2015), *Przekład tekstów specjalistycznych – oczekiwania i wyzwania a praktyka*, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, t. 10, s. 113–126.
- Kozłowska Z. (2007), *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)*, wyd. 2, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Krüger R. (2015), *The Interface between Scientific and Technical Translation Studies and Cognitive Linguistics*, Berlin: Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur.
- Lehrer A. (2010), *Problems in the translation of creative neologisms*, [w:] B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen (eds.), *Meaning in Translation*, Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 293–303.
- Lewandowska-Tomaszczyk B. (2010), *Re-conceptualization and the emergence of discourse meaning as a theory of translation*, [w:] B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen (eds.), *Meaning in Translation*, Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 105–148.
- Liao M.H. (2010), *Translating science into Chinese: an interactive perspective*, „The Journal of Specialised Translation”, issue 13, s. 44–60.
- Lipiński K. (2000), *Vademecum tłumacza*, Kraków: Wydawnictwo Idea.
- Maia B. (2003), *Using Corpora for Terminology Extraction. Pedagogical and computational approaches*, <http://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/14010/2/usingcorpora000072829.pdf> [dostęp: 10.05.2021].

- Mayoral-Asensio R. (2003), *Translating Official Documents*, Manchester–Northampton: St Jerome Publishing.
- Montero-Martínez S., Faber Benítez P. (2009), *Terminological competence in translation*, „Terminology”, vol. 15, no. 1, s. 88–104.
- Montgomery S.L. (2000), *Science in Translation: Movements of Knowledge through Cultures and Time*, Chicago: University of Chicago Press.
- Munday J. (2016), *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, Routledge: London–New York.
- Newmark P. (1988), *A Textbook of Translation*, Hempstead: Prentice Hall.
- Olohan M. (2011), *Scientific and technical translation*, [w:] M. Baker, G. Saldanha (eds.), *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies*, 2nd ed., London–New York: Routledge Taylor & Francis Group, s. 246–249.
- Olohan M. (2016), *Scientific and Technical Translation*, Oxon–New York: Routledge.
- Pearson J. (1998), *Terms in Context*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Pelikan K., Roelcke T. (2015), *Is there a project-specific terminology? Considerations focusing a public health project*, „Fachsprache”, vol. 1–2, s. 62–82.
- Pieńkos J. (2003), *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Pietrzak P. (2015), *Translation competence*, [w:] Ł. Bogucki, S. Góźdz-Roszkowski, P. Stalmaszczyk P. (eds.) *Ways to Translation*, Łódź–Kraków: Łódź University Press, Jagiellonian University Press, s. 317–338.
- Postolea S. (2016), *Translating in specialised context: Challenges and risks*, „Bulletin of the Polytechnic Institute of Iasi. Section Social Sciences”, vol. LXII(LXVI), f. 6, s. 51–66.
- Pym A. (2001), *Against praise of hybridity*, „Across Languages and Cultures”, vol. 2, issue 2, s. 195–206.
- Pym A. (2003), *Redefining translation competence in an electronic age: In defence of a minimalist approach*, „Meta: Journal des traducteurs”, vol. 48, no. 4, s. 481–497.
- Pym A. (2012), *Training translators*, [w:] K. Malmkjær, K. Windle (eds.), *The Oxford Handbook of Translation Studies*, Oxford: Oxford University Press, s. 313–321.
- Remache A. (2013), *The universality of scientific discourse*, „International Journal of English Language Teaching”, vol. 1, issue 2, s. 37–52.
- Sanchez-Stockhammer C. (2012), *Hybridization in language*, [w:] P.W. Stockhammer (ed.), *Conceptualizing Cultural Hybridization: A Transdisciplinary Approach*, Heidelberg: Springer, s. 43–58.
- Shiyab S.M. (2006), *A Textbook of Translation. Theoretical and Practical Implications*, Antwerp–Apeldoorn: Garant.

- Sikora I. (2014), *Developing terminological competence in a specialized translation classroom – problems, resources, and tools*, [w:] G. Budin, V. Lušicky (eds.), *Languages for Special Purposes in a Multilingual, Transcultural World. Proceedings of the 19th European Symposium on Languages for Special Purposes*, Vienna: Centre for Translation Studies, s. 500–508.
- Swales J.M. (1990), *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vermeer H.J. (1989/2000), *Skopos and commission in translational action*, tłum. A. Chesterman, [w:] L. Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*, London–New York: Routledge, s. 221–232.
- Warchał M. (2009), *Proces adaptacji zapożyczeń językowych czynniki socjo- i psycholingwistyczne wobec zróżnicowania anglicyzmów w wybranych językach słowiańskich*, „Slavia Centralis”, t. 2(1), s. 85–94.
- Wenger E. (1998), *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*, New York: Cambridge University Press.

Netografia

- <http://www.stp.org.pl/norma-iso-pn-en-iso-171002015-06-dotyczaca-uslug-tlumaczeniowych/> [dostęp: 10.09.2021].
- Vieira R.J. (1997), *The Translation of Technical-Scientific Texts – a Brief Analysis*, https://www.researchgate.net/publication/307659345_The_Translation_of_Technical-Scientific_Texts_-_a_Brief_Analysis [dostęp: 20.03.2020].

Joanna Kozłowska

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej
<https://doi.org/10.18778/8220-840-5.09>

Rozdział 8

European Union Institutions

1. Introduction.
2. The European Council.
3. The European Parliament.
4. The European Commission.
5. The Council of the European Union.
6. The Court of Justice of the European Union.

1. Introduction

The provision which lays down the institutional framework of the EU is included in Article 13 of the TEU.¹ The catalogue of EU institutions is **complete** and **closed** – other bodies are parts of the institutional framework but they have no formal status of institution (for instance, the European Ombudsman, European Economic and Social Committee).

Article 13 TEU

1. The Union shall have an institutional framework which shall aim to promote its values, advance its objectives, serve its interests, those of its citizens and those of the Member States, and ensure the consistency, effectiveness and continuity of its policies and actions.

¹ The Treaty on European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex-%3A12012M%2FTXT> [accessed: 29.11.2021].

The Union's institutions shall be:

- the European Parliament,
 - the European Council,
 - the Council,
 - the European Commission (hereinafter referred to as “the Commission”),
 - the Court of Justice of the European Union,
 - the European Central Bank,
 - the Court of Auditors.
2. Each institution shall act within the limits of the powers conferred on it in the Treaties, and in conformity with the procedures, conditions and objectives set out in them. The institutions shall practice mutual sincere cooperation.
 3. The provisions relating to the European Central Bank and the Court of Auditors and detailed provisions on the other institutions are set out in the Treaty on the Functioning of the European Union.
 4. The European Parliament, the Council and the Commission shall be assisted by an Economic and Social Committee and a Committee of the Regions acting in an advisory capacity.

In this institutional set-up, each of these institutions has its own role which is determined by the powers vested under Treaties and is obligated to fulfill its tasks in accordance with all conditions, procedures and objectives provided by primary EU law (Treaties establishing the EU).

The European Council consists of the leaders of all Member States and is formed in order to set broad priorities of the European Union. The European Parliament represents the citizens of each EU state and is a co-legislator together with the Council. It is the European Commission that represents the common interests of the European Union as a whole and is an executive organ of the European Union. On the other hand the national interests of each EU state are defended by the Council of the European Union. The institution responsible for supervision over financing of the EU's activities is the European Court of Auditors. Additionally the control of European monetary policy, stability of prices in the euro area and safety of European banking system belongs to European Central Bank's activities. Finally the Court of Justice upholds the rule of law of EU, giving rulings on the interpretation and validity of EU law.

2. The European Council

The European Council has existed since 1974 and at the beginning it was only a forum for discussion between the heads of state and government of the Member States. Subsequently it was given a reduced formal role in the EU by the Single European Act 1986. Under the Treaty of Lisbon the European Council became an official EU institution.

2.1. Composition

Article 15 of the TEU provides that:

The European Council shall consist of the **Heads of State or Government of the Member States, together with its President** and the **President of the Commission. The High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy** shall take part in its work.

Generally speaking, the European Council consists of heads of state (the President in other words) or Head of Government (in other words Prime Minister), together with the President of European Council and the President of the Commission. It is noteworthy that the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy is entitled to take part in the works of the European Council. However he or she is not a member of the European Council and therefore he or she is not vested with a right to vote.

It follows that the composition of European Council always depends on the actual holding of position of Head of Government or State – and only the President of the European Council is elected for a determined term.

2.2. The President of the European Council

The President chairs The European Council and he is chosen by a qualified majority by the European Council. He is elected for a term of two and a half year and can be elected for that position again only once more. What is more the President of the European Council shall not hold a national office in that moment. The first President of the European Council was Herman Van Rompuy. His successor – Donald Tusk, a Polish politician, became a President and served for the period from 2014 to 2019. Since December 2019 Charles Michel has been elected for that position.

The role of the President of the European Council is set out in Article 15(6) TEU. Generally the President of the European Council is responsible for:

- 1) chairing European Council meetings and driving forward its work;
- 2) ensuring the **preparation** of European Council meetings and the **continuity of their work**, in cooperation with the President of the Commission, and on the basis of the work of the General Affairs Council configuration;
- 3) helping to facilitate **cohesion and consensus** within the European Council;
- 4) presenting a report to the European Parliament after each European Council meeting;
- 5) the President of the European Council also ensures the external representation of the EU at the level of heads of state or government:
 - on **issues related to the EU Common Foreign and Security Policy (CFSP)**, alongside the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy who helps put into effect the CFSP and ensure its unity, consistency and effectiveness,
 - at **international summits**, usually alongside the President of the European Commission.

2.3. Organisation of the European Council's work

Under TEU the European Council meets twice every six months in Brussels and these meetings are called European summits. However, the meetings of the European Council are not public. After the meetings, the representatives of Member States usually have press conferences to reveal discussed issues. A summit usually lasts 2 days but it can be prolonged, if needed. All decisions made by the European Council are signed by the President of the European Council and the Secretary General, whose role is to manage the overall organisation of the GSC (the General Secretariat of Council).

In terms of voting, we can read in Article 6.1 of the Rules of Procedures of the Council “except where the Treaties provide otherwise, decisions of the European Council shall be taken **by consensus**”. It follows that this institution endeavours to reach unanimity. However the provisions may provide the circumstances in which, for example, the simple majority or qualified majority is required. Article 6.5 of the Rules of Procedure of the Council states that “Procedural decisions adopted by the European Council by vir-

tue of these Rules of Procedure shall be adopted by a simple majority”. On the other hand, Articles 23 or 24 specify the situations when qualified majority is required.

2.4. Functions and powers

Article 15(1) of the TEU specifies that: “The European Council shall provide the Union with the necessary impetus for its development and shall define the general political directions and priorities thereof. It shall not exercise legislative functions”.

It follows that the European Council lacks the legislative power, therefore this institution does not negotiate and is not entitled to adopt EU law. The European Council decides on overall political direction and priorities relating to the development of EU. Decisions are taken in the form of “CONCLUSIONS”. In the framework of the external actions and common foreign policy, we can also define its powers to identify the strategic interests and objectives of the EU relating to the common foreign and security policy, the appointment of the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and creating the common defence of all Member States.

3. The European Parliament

European Parliament was initially known as the Common Assembly of the European Coal and Steel Community (ECSC). At that time the Assembly lacked legislative power, it was just a forum for consultation and discussion. In 1958 the Assembly expanded to include 142 members and was renamed as the European Parliamentary Assembly and in 1962 as **European Parliament**, which was confirmed by the provisions of the Single European Act in 1986. In 1970 the European Parliament was vested with some Community Budget powers, and five years later the Parliament was granted powers over the entire budget.

The competences, rules of functioning and the status of Members are regulated by the Article 14 TEU and Articles 223–234 TFUE² and Rules of Procedure.

² Treaty on Functioning of European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> [accessed: 20.05.2022].

3.1. The Members of the European Parliament

The European Parliament has its official home in Strasbourg and its administrative offices in Luxembourg, however some sessions and committee meetings take place in Brussels.

Members of the European Parliament are representatives of countries belonging to the EU. They are directly elected for a term of five years by European citizens in the Member States. The first election took place in 1979. Formerly, the Members of European Parliament were the delegates of national parliaments. Currently, the members of EP are not allowed to be simultaneously members of European Parliament and of national parliaments.

The European Parliament comprises 705 Members – before the UK's withdrawal it was 751 – under the Treaty of Lisbon the number of Members of the European Parliament was fixed at a maximum of 750 plus the President. It is the European Council with the Parliament's consent that determines the number of Members of European Parliament and seats to allocate on the basis of population size and 'digressive proportionality' (Berry et al. 2019: 55).

3.2. The President

From the Rule 22 of Rules of Procedure of the European Parliament it is implied that the President presides over the proceedings of Parliament, he is elected for a renewable term of two and a half year. The President oversees the work of the Parliament and its constituent bodies. He is also responsible for representing the European Parliament in external relations and with the other EU institutions. What is more his task is to control and ensure that the Parliament follows the Rules of Procedure. At the beginning of every European Council meeting, the President of the European Parliament is also entitled to set out Parliament's point of view and its concerns as regards the items on the agenda and other subjects.

3.3. The Bureau and Questors

The Bureau is the body that lays down internal rules for Parliament. It consists of the President, 14 Vice-Presidents of Parliament and 5 questors. All of them are elected for 2,5 years term. The Bureau is responsible for carrying out the duties which are determined under the Rules of Procedure, duties connected with the financial, administrative and organisational work, conduct of sitting. This body also draws up Parliament's preliminary draft budget.

There are also questors – they have administrative and financial tasks concerning Members of the European Parliament.

3.4. Conference of Presidents

This body consists of the President of Parliament and Chairs of the political groups and is responsible for determining the organisation of Parliament's work and all issues connected with the legislative programme, it draws up the draft agenda of Parliament's part-sessions, makes proposals to Parliament concerning the composition and competence of committees, submits to the Bureau proposals on administrative and budgetary matters concerning the political groups.

3.5. Political groups

The Members of the European Parliament sit in political groups which consist of representatives from all Member States with similar political affinities. Currently there are 7 political groups in the EU. In order to form a political group, 25 Members of the European Parliament must join and it is required that one-quarter of Member States must be represented. The Members of the European Parliament that do not join any of the political groups are called “non-attached” members. Each of the political group has its own chair, bureau and a secretariat.

3.6. Committees

The work of European Parliament takes place in the committees. Under the Rules of Procedure we can enumerate:

- **standing committees** – their task is to draw up, adopt or amend legislative proposals and own reports, they are divided into 20 different areas, ex. AFET – foreign affairs, SEDE – Security and Defence, BUDG – Budget). These committees consist of 25–81 Members of the European Parliament and the makeup of the committees reflects that of the plenary assembly;
- **special committees** – the Parliament is entitled to set up these committees handing over detailed tasks, determined on the basis on the Conference of Presidents' proposal;
- **committees of inquiry** – in order to investigate the breach of EU law or maladministration of the EU institutions.

3.7. The Powers of the European Parliament

3.7.1. Legislative power

Formerly the European Parliament's role in the legislative procedure was advisory and consultative. Under amending treaties, the Parliament's legislative power has changed and became wider. In order to analyse legislative procedures we should focus on Article 289 TFEU which states:

1. The **ordinary legislative** procedure shall consist in **the joint adoption by the European Parliament and the Council of a regulation, directive or decision on a proposal from the Commission**. This procedure is defined in Article 294.
2. In **the specific cases** provided for by the Treaties, the adoption of a regulation, directive or decision by the European Parliament with the participation of the Council, or by the latter with the participation of the European Parliament, shall constitute a **special legislative procedure**.
3. **Legal acts adopted by legislative procedure shall constitute legislative acts.**
4. In the specific cases provided for by the Treaties, legislative acts may be adopted on the initiative of a group of Member States or of the European Parliament, on a recommendation from the European Central Bank or at the request of the Court of Justice or the European Investment Bank.

In order to pass EU legislation 2 legislative procedures are provided under TFEU. TFEU differentiates between **Ordinary Legislative Procedure** (also called co-decision procedure) and this procedure applies to the majority of activities that fall within the competence of the EU. It follows that the European Parliament, together with the Council is entitled to pass legislative acts. These institutions legislate “**on an equal footing**”. As a “co-author” the European Parliament may modify, amend or even reject that proposal.

On the other hand, **Special Legislative Procedure** is provided for specific issues, in more sensitive policy areas. However in that case TFEU does not provide the precise “instructions” for the legislative procedure, but as we can read on the official website of the European Union “these are therefore defined on a case-by-case basis by the treaty articles that

lay down the conditions for their implementation”.³ It is also crucial to mention that the European Parliament’s participation in this procedure is limited to **consultation** or **consent**.

3.7.2. Budgetary role

Similarly as in the case of legislative power, originally the European Parliament’s role in the EU budget was only consultative. Under the Treaty of Lisbon the European Parliament was vested with an equal right alongside the Council to adopt the EU budget. Article 314 TFEU provides the special legislative procedure required for the Union’s annual budget.

3.7.3. Supervisory power

Regarding its supervisory power, the European Parliament exercises control over the executive, for example the European Parliament’s prior approval is required for appointments to the position of President of the Commission. In addition, the entire Commission needs the European Parliament’s approval. Article 17 TUE (7) states that

Taking into account the elections to the European Parliament and after having held the appropriate consultations, the European Council, acting by a qualified majority, shall **propose to the European Parliament a candidate for President of the Commission**. This candidate shall be **elected by the European Parliament** by a majority of its component members. If he does not obtain the required majority, the European Council, acting by a qualified majority, shall within one month **propose a new candidate who shall be elected by the European Parliament** following the same procedure.

Indeed, with reference to the supervisory power over the executive, the Parliament has also the power:

- to require the whole Commission to resign from office (an exceptional situation),
- to question the Commission and the Council under Article 230 TFEU,
- to request the Commission to submit such legislative proposals as the European Parliament considers necessary (Berry et al. 2019: 59).

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aai0016> [accessed: 20.05.2022].

4. The European Commission

It was the official body of the High Authority that undertook the supranational executive role for the European Coal and Steel Community in 1951. Subsequently in the 1957 appeared a need to form new executives for the European Economic Community and European Atomic Energy Community – two “Commissions” were created. They were disbanded under the Merger Treaty 1965 and combined into one joint executive institution – the Commission of the European Communities.

Some lawyers believe that the European Commission, sometimes called the Commission, is the most European and least nationalistic of the principal institutions – it represents the interest of the EU. What is more the Commissioners, the members of the European Commission, shall be independent especially from the national governments.

4.1. Commissioners

After UK's withdrawal we have 27 commissioners, mostly senior politicians, who must have certain qualities – they are expected to have general competence and they must be independent. As commissioners they must act not as representatives of their national states but independently, showing the interests of the EU during their term of office. A commissioner is not allowed to take instructions from any bodies or their national governments, he or she should also avoid activities that will interfere with their duties.

Court of Justice in Case 5/85 *AKZO Chemie v Commission* stressed that the Commissioners' participation in the Commission is based on the principle of collegiality. The starting point here is the fact that the Commissioners are equals and they work as a collective on an discussed matter. Therefore their responsibility for Commission's decision is joint and collective.

The work and structural organisation of the Commission is regulated in the Treaties and under internal Rules of Procedure of the European Commission. The Commission is appointed for a five-year period of office. The main office is in Brussels and some of their bodies (units) are located in Luxembourg.

4.2. President

The powers of the President are detailed in Article 16(6) TEU. The President leads the cabinet of Commissioners, sets out the policy guidelines for the

Commission, represents the Commission, decides on its internal organisation and assigns special responsibilities (“portfolios”) to Commissioners on particular policy (such as trade, competition, environment and fisheries) and can also reshuffle the portfolios during the Commission’s term of office.

The President is assisted by the Commission’s secretary-general (a secretary general is responsible for preparing and conducting meetings of Commission). He or she appoints vice-presidents, other than the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy.

4.3. Cabinets and Directorate-General

It is also noteworthy that each Commissioner has own cabinet – the role of that cabinet is to assist him or her in completing the tasks and preparing for making decisions. The cabinet acts also as a bridge between the Commissioner and the Directorate-General of the Commissioner’s policy area, providing all needed information to ensure that the commissioner is familiar with all the current issues.

The Directorates-General, administrative departments, are responsible for preparing and implementing the Commission’s tasks, they put the policy priorities and guidelines set out by the president into action. These Directorates-General are divided into the departments. The Directorates-General differ depending on the delegated responsibilities (CLIMA – activities connected with climate, ENER – energy, ENV – environment, COMM – social communication, EAC – education and culture, BUDG – budget).

4.4. Internal decision making process

There are 4 possible ways to take internal decisions under the Article 4 of the Rules of Procedure of the Commission.

The first one, **the oral procedure** – usually takes place at meetings once a week, it concern the most controversial issues (mainly political and economic).

The second one, called **the written procedure** provides that the project in the written form is made available to all Commissioners for consideration during an agreed time period and all of them have to express their opinion on the project or amendment.

The next one, **empowerment procedure** is provided for the circumstances when one or more commissioners is empowered to take decisions (to take

management or administrative measures on the Commission's behalf), on condition that the principle of collective responsibility is respected.

The last one procedure is called **delegation procedure**. In that situation, the Commission delegates to directors-general or heads of departments to take some decisions on the Commission's behalf, on the condition that the principle of collective responsibility is respected.

4.5. The functions

The Article 17 TEU sets forth the Commission's main role – “**to promote the general interest of the Union**”. In the process of fulfilling this task, the Commission has various functions, set out as follows in Article 17 TEU. Generally the functions of the Commission can be analysed from the perspective of the Commission's role as a guardian of the Treaties, as a policy initiator, as an institution with legislative and executive powers.

4.5.1. Guardian of the Treaties

The Commission is called **the guardian of the treaties** as its supervisory competences involve ensuring the correct implementation of EU law by Member States and taking enforcement proceedings when needed. For instance, Article 258 TFEU provides Commission's enforcement action against a Member State which had not transposed an EU Directive. Another example can be found in the Commission's power under Article 263 TFEU to bring appropriate proceedings against the other EU institution under Article 263 if it do not comply with EU law. In addition, the supervisory power is not limited to a Member State and the EU institutions. It applies also to business entities and individuals, especially in case of breach of the competition provisions under the Treaty (for example Article 101 TFEU).

4.5.2. Legislative Power

The Commission's participation in the legislative process is also noticeable as the Commission is vested with almost a sole **right to initiate draft legislation**. However there are many policy areas which are excluded, where the Treaty specifically requires the Council or Parliament to start the special legislative procedure, for example in the area of police and judicial cooperation on criminal and on civil matters and taxation.

In addition, since 1 April 2012, each citizen of the European Union has had the right to have direct influence on the development of EU policy and this results in the right of petitioning the Commission for legislative proposal. This is called the European citizens' initiative and is stipulated in Article 11(4) TEU:

Not less than one million citizens who are nationals of a significant number of Member States may take the initiative of inviting the European Commission, within the framework of its powers, to submit any appropriate proposal on matters where citizens consider that a legal act of the Union is required for the purpose of implementing the Treaties.

4.5.3. Policy Initiator

The Commission has also its role in the process of the EU policy formation and development. It can be found in the Commission's right to initiate legislation and submit proposals, the Commission also formulates an annual work programme that leads to the development of EU policy in general.

4.5.4. Executive Power

The European Commission is responsible for the EU budget and this is found in the revenue collection and expenditure of the budget. The Commission draws up an annual report which includes details how the budget is to be implemented.

5. The Council of the European Union

This institution is not only known as Council of the European Union. Earlier, it was called the Council of Ministers – when three different Council of Ministers for each community existed. In 1967 these three councils were combined into one Council of Ministers for all communities. Under TEU (1992), it was given official name the Council of the European Union, but in fact it is “the Council”. The Council of the European Union is regarded as not as “European” as other institutions of EU because it is the Council in which national interests play crucial role.

5.1. General overview – national institution

Generally speaking, the Council is the main, next to the European Council, intergovernmental institution of EU. Article 16(2) of TEU sets forth that “the Council shall consist of a representative of each Member State at ministerial level, who may commit the government of the Member State in question and cast its vote”. It follows that the Council comprises ministers of the Member States. However there is no one permanent composition of the Council. Rather, it changes according to the matter that is discussed. For example if agricultural matters are discussed, the Council includes ministers of agriculture from each Member State. There are 10 different configurations. It is the General Affairs Council that is responsible for ensuring consistency in the work of said configurations.

The Council’s internal structure is not complex. The Council is chaired by President who is at the same time the representative of the Member State that currently holds the presidency.

5.2. Presidency

The Presidency of the Council is held by each Member State in rotation for six months formed in a group of three Member States. This group decides about long term goals that are deemed to be of pivotal nature and is responsible for preparing a common agenda assigning major issues that will be given priority over an 18-months period of the Presidency. In fact, the Presidency provides an opportunity to have influence and impact the direction of European Union’s policy – each of the three Member States sets out its own programme for its Presidency.

5.3. COREPER

The Committee of Permanent Representatives (COREPER) comprises the permanent representatives from each Member State and is responsible for preparing the Council’s work, namely for: setting the agenda for meetings of the Council and analysing proposals for legislation drafted by the Commission. The Committee’s role is to identify and categorise the matters to be discussed into “category B” or into “category A” that do not require further formal discussion before being adopted.

5.4. Voting

There are 3 options of voting in the Council: **by unanimity, simple majority and qualified majority**. In fact, the requirement of unanimity implies the lack of objection. However, each Member State has the power of veto and in such situation it may lead to difficulties to put forward the legislation. That may explain why the amending treaties have continued to extent qualified majority voting to more areas of EU activity. However under the Treaty of Lisbon requirement of unanimity is still provided for such areas as: common foreign, security and defence policy, taxation and social security.

5.5. Legislative power

Until 1993, the Council was vested with the exclusive right to adopt binding legal acts such as regulations, directives and decisions. Now the Council has final power of decision on the adoption of secondary legislation jointly with the European Parliament in cases when the treaty provides ordinary legislative procedure. The Council has an indirect right of legislative initiative as it can demand from the Commission the carrying out all analysis that in the Council's opinion are crucial to achieve joint goals (Barcz, Górka, Wyrozumska 2017: 162).

5.6. Other powers

The Council has also supervisory power in some sensitive policy areas, for instance when a Member State infringes the rule of freedom, democracy and human rights. The Council may decide about the risk of a serious breach by a Member State of said values and is entitled to suspend certain of the rights deriving from the application of the Treaties to the breaching Member State. The Council is also entitled to enter into international agreements with international organisations and states not belonging to the European Union on behalf of European Union.

6. The Court of Justice of the European Union

Under Article 19(2) TEU The Court of Justice of the European Union (sometimes called simply European Court of Justice) includes the Court of Justice, the General Court and specialised courts.

The Court of Justice of the EU is the judicial institution of the European Union. The general task of the Court of Justice is to secure the rule of law, to verify if **in the interpretation and application of the Treaties the law is observed** and to rule in case of the EU law infringement. In other words its role is to examine the legality of EU measures and ensure the uniform interpretation and application of EU law.

6.1. Composition of Court of Justice of European Union

Article 19(1) TUE specifies that:

The Court of Justice of the European Union shall include the **Court of Justice, the General Court and specialised courts**. It shall ensure that in the interpretation and application of the Treaties the law is observed.

It follows that the Court of Justice of European Union is divided into Court of Justice, the General Court and specialised courts.

The Court of Justice is composed of 27 judges and 11 Advocates General. They are appointed by common accord of the governments of each Member State – firstly the choice is consulted with a panel which role is to give an opinion if a candidate can suit for that position. They are appointed for a term of office of six years and it is required by the Rules of Procedure that the candidates must be independent, they must have the qualifications that are required for the judicial position in their national countries and their competences are widely recognised.

President and a Vice-President are elected by the judges amongst themselves for a renewable term of three years. The President is responsible for directing the work of the Court and presiding at hearings and deliberations of the full Court or the Grand Chamber. The Vice-President's role is to assist the President in the exercise of his duties and takes his place when necessary.⁴

6.2. Advocates General

At the Court of Justice there are also 11 assisting advocates-general. Their duty is to present “an opinion” on a case which is supposed to be impartial and independent. In fact, these opinions are solution presented by the

⁴ https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/en/#composition [accessed: 20.05.2022].

Advocate General to that case, they cover the circumstances of the case in the context of the EU law especially case law. The opinions of Advocates General are not binding therefore the judges are not obliged to follow that solution however they often take it into account issuing the judgment. The present Polish Advocate General is Maciej Szpunar.

The Court of Justice usually sits in the chamber of 5 and 3 judges, but it may also sit as a full court (in cases of exceptional importance and when the Statute of the Court requires, for instance proceedings to dismiss the European Ombudsman), in a Grand Chamber of 15 Judges – when a Member State or an institution which is a party to the proceedings so requests, and in cases which are particularly complex.

The General Court was formed under Single European Act 1986 in order to diminish the workload of the Court of Justice. Since then, the competences of the General Court have been changing. Currently, it decides on more direct actions (for example annulment actions, actions for failure to act, and damages actions) and deals mainly with competition law, State aid, trade, agriculture, trademarks. The General Court comprises two judges from each Member State and, unlike Court of Justice, does not have permanent Advocates General. The judges sit in chambers of five or three Judges or, as a single Judge. It may also sit as a Grand Chamber (composed of fifteen judges) when the importance and complexity of the case so requires.

6.3. Procedure

The procedure in the Court of Justice is similar to the procedure used in General Court and specialised courts as it consists of two “steps”. The first one is **written procedure**, which is regulated in Articles 53–75 Rules of Procedure – the parties lodge all required pleadings. Finally, **during the oral procedure**, the Court hears the interested parties and witnesses, the Court also hears the opinion of the Advocate General.

6.4. Preliminary rulings

One of the most crucial CJ’s judicial competences is issuing judgments in preliminary proceedings. It should be noted that national courts apply EU law independently in each country – in fact this could lead to different interpretations of provisions in each Member State. However, since EU law is supreme across all Member States, the EU law must have a uniform meaning.

For that reason, the TFEU provides the procedure, which can be started by preliminary reference – a question submitted by the national courts or tribunal on particular issues concerning EU law. These questions are answered by the Court of Justice in the form of preliminary rulings. It is important to stress that this procedure takes place prior to final judgment being given in particular case in the court of the Member State by the national court.

Article 267 is a fundamental provision regulating the preliminary proceedings. It states forth:

Article 267 (ex Article 234 TEC)

The Court of Justice of the European Union shall have jurisdiction to give preliminary rulings concerning:

- (a) the **interpretation of the Treaties**;
- (b) the **validity and interpretation of acts of the institutions, bodies, offices or agencies of the Union**;

Where such a question is raised before any court or tribunal of a Member State, that court or tribunal **may**, if it considers that a decision on the question is necessary to enable it to give judgment, request the Court to give a ruling thereon.

Where any such question is raised in a case pending **before a court or tribunal of a Member State against whose decisions there is no judicial remedy under national law**, that court or tribunal **shall** bring the matter before the Court.

If such a question is raised in a case pending before a court or tribunal of a Member State with regard to a person in custody, the Court of Justice of the European Union shall act with the minimum of delay.

As it follows, under Article 267, the Court of Justice has jurisdiction to give rulings on following issues:

- the **interpretation of the EU Treaties and secondary legislation**,
- the **validity of secondary EU legislation**.

However with regard to some sensitive EU policy areas, the Court of Justice's jurisdiction has been limited. For instance, Article 275 TFEU stipulates that “the Court of Justice of the European Union shall not have jurisdiction with respect to the **provisions relating to the common foreign and security policy nor with respect to acts adopted on the basis of those provisions** [...]”. Another provision that should be mentioned is Article 276 TFEU that states that the Court has no jurisdiction to review the validity or

proportionality of operations carried out by national police or law enforcement authorities or of the exercise of MS' responsibilities for the maintenance of law and order and internal security. It is also crucial to mention that CJ's jurisdiction is **not only limited to certain sensitive issues of EU law such as common foreign and security policy but does not extend to national law of each Member State.**

We can conclude from the Article 267 that if a particular court of tribunal is one against whose decisions there is a judicial remedy under national law, it has a choice as to whether to pose a question to the Court of Justice. Please note that Article says that such a court *may* make a reference. It is crucial to mention that there are, however, some guidelines as to whether and when a national court, in such situations, should or should not submit a question.

On the other hand, there is also another situation, when there is an *obligation* to make a reference to the Court of Justice. Such obligation is imposed on the national courts and tribunals against whose decisions there is no judicial remedy under national courts.

6.4.1. Acte clair

One of those guidelines that should be taken into account when considering whether to make reference is *acte clair* – it is of particular importance. This rule implies that if the provisions of EU law under consideration are *acte clair* – their meaning is clear and, therefore, a reference made by a national court as to their correct interpretation of provision is unnecessary. However it is not as obvious as it seems because EU law applies in all Member States that have different legal system and different legal tradition.

6.4.2. Other procedures

Under EU law, there are also three other possible procedures before the Court of Justice. The Court of Justice has a competence to rule on the actions for failure to fulfil obligations, actions for annulment and actions for failure to act.

Bibliography and recommended literature

- Berry E., Homewood M.J., Bogusz B. (2019), *Complete EU Law. Text, Cases, and Materials*, 4th ed., Oxford: Oxford University Press.
- Barcz J., Górka M., Wyrozumska A. (2017), *Instytucje i prawo Unii Europejskiej. Podręcznik dla kierunków prawa, zarządzania i administracji*, Warszawa: Wolters Kluwer.

Czaplińska A. (2017), *The preliminary reference procedure as an instrument of judicial dialogue in the EU – the CEE perspective*, [in:] A. Wyrzumska (ed.), *Transnational Judicial Dialogue on International Law in Central and Eastern Europe*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/handle/11089/24241> [accessed: 20.05.2022].

Study questions

1. What are the functions of the Commission? What does it mean that the Commission is the guardian of the Treaties?
2. What does it mean that the Council is the most “national” institution of the EU?
3. Describe the role of the President of the European Council.
4. Describe the functions of the European Council.
5. Describe the role of preliminary reference (Article 267 TFEU).
6. Describe the ordinary legislative procedure (Article 294 TFEU).
7. What is the role of Advocate General and the character of his/her opinion.
8. What are the competences of the Court of Justice of European Union.

Multiple choice questions

1. Which institution exerts legislative and budgetary power jointly with the Council?
 - a) The European Parliament
 - b) The Commission
 - c) European Court of Justice
 - d) High Assembly
2. What is the maximum number of the MEPs provided by the Treaties?
 - a) 705
 - b) 751
 - c) 750
 - d) 570
3. How long can a Member of the European Parliament hold an office?
 - a) 5 years
 - b) 2 years
 - c) 2,5 years
 - d) 3 years
4. Which statement is true:
 - a) For the adoption of legislative and non-legislative acts the legislative procedure is required.

- b) The President represents the Parliament's stance in international relations.
 - c) The Conference of Presidents consists of the President and 14 Vice-Presidents
 - d) Political groups are organised by the nationality.
5. Which body decides on the matters concerning the Member of the European Parliament?
- a) The President
 - b) Questers
 - c) Bureau
 - d) The Conference of Presidents
6. Which of the following roles doesn't match to the European Parliament?
- a) Budgetary role
 - b) Supervisory role
 - c) Legislative role
 - d) Executive role
7. Which statement is false:
- a) The European Parliament may demand the Commission's resign from office.
 - b) The Parliament must give its approval to the candidate to the position of the President of the Council.
 - c) The European Parliament has equal right with the Council to adopt EU budget.
 - d) The European Parliament was formerly only consultative institution without legislative powers.
8. Which role does the European Council have?
- a) represents the EU citizens
 - b) represents the national interests of the Member States
 - c) defines the political direction for the development of EU
 - d) checks the financial activity of the EU
9. When did the European Council obtain the formal role as an institution?
- a) 1974
 - b) 1992 under Lisbon Treaty
 - c) 1986 under Single European Act
 - d) 1956
10. Who is the present President of the European Council?
- a) Donald Tusk
 - b) Herman Van Rompuy
 - c) Ursula von der Leyen
 - d) Charles Michel

11. European Council is entitled to adopt:
 - a) treaty
 - b) recommendation
 - c) conclusion
 - d) directive
12. "Portfolios" are assigned responsibilities to the:
 - a) Directorates-general
 - b) Vice-presidents
 - c) Commissioner
 - d) High Representative of the Union for Foreign Affairs
13. Which of the following institution has legislative initiative?
 - a) Court of Justice of the EU
 - b) The Commission
 - c) The European Council
 - d) Council of the European Union
14. Which statement is true:
 - a) The most frequent method of voting in the Council is QMV.
 - b) The use of simple majority in the Council is gradually extended.
 - c) The unanimity is required for the adoption of legislation in the area of immigration.
 - d) Only some Member States have veto right.
15. Which of the following institutions doesn't belong to the European Union?
 - a) The European Council
 - b) The Council of the European Union
 - c) The Council of the Europe
 - d) The Council
16. In which procedure do the directors-general have power to decide on the Commission's behalf?
 - a) The written procedure
 - b) The delegation procedure
 - c) The empowerment procedure
 - d) The oral procedure
17. In which institution do the members act under the principle of the collegiality?
 - a) The Parliament
 - b) The European Council
 - c) The Commission
 - d) The Council

18. Which of the following statements is false:

- a) The European Council has the legislative role in the European Union.
- b) The Commission bears the responsibility for the EU's budget.
- c) The petition of the EU's citizens for the legislative proposal should be submitted to the Commission.
- d) The European Council's role is to define the general political direction and priorities.

Websites

https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/ [accessed: 20.05.2022].

https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/en/ [accessed: 20.05.2022].

https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/court-justice-european-union-cjeu_en [accessed: 20.05.2022].

<https://www.consilium.europa.eu/en/> [accessed: 20.05.2022].

<https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/presidency-council-eu/> [accessed: 20.05.2022].

<https://www.europarl.europa.eu/portal/en> [accessed: 20.05.2022].

Legal Acts

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=PL> [accessed: 20.05.2022].

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN> [accessed: 20.05.2022].

<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups> [accessed: 20.05.2022].

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/TOC_EN.html [accessed: 20.05.2022].

Katarzyna Bednarska

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Katedra Języków Specjalistycznych
oraz Komunikacji Międzykulturowej
<https://doi.org/10.18778/8220-840-5.10>

Rozdział 9

Wprowadzenie do zarządzania projektami

1. Czym jest projekt?
2. Zarządzanie projektami.
3. Programy do zarządzania projektami.

Podstawowym wyzwaniem w zarządzaniu projektami jest osiągnięcie wszystkich celów projektu mimo licznych ograniczeń, jakie ma każdy projekt. Główne ograniczenia to zakres, czas, jakość i budżet, do drugorzędnych można zaś zaliczyć optymalizację niezbędnych zasobów i ich wykorzystanie do osiągnięcia założonych celów. Celem zarządzania jest zaś stworzenie projektu spełniającego wymagania firmy lub klienta.

1. Czym jest projekt?

1.1. Próba definicji

Projekt, jak wiele innych współczesnych zjawisk i pojęć, nie doczekał się jednej definicji. Na przykład Stabryła definiuje go jako „przedstawienie opisu rozwiązania jakiegoś problemu, które w przyszłości ma zostać wykonane”, koncentrując się tym samym na teoretycznej, opisowej sferze projektu. Na praktyczną stronę zwraca z kolei uwagę Instytut Zarządzania Projektami

(dalej: PMI)¹, stwierdzając, że projekt to „przedsięwzięcie o charakterze tymczasowym, którego celem jest stworzenie unikatowego produktu” (Stabryła 2006: 29).

Na więcej aspektów projektu zwraca uwagę Kerzner (2005: 17), według którego projektem jest „przedsięwzięcie, względem którego zostały podane cele, wymagane zasoby, terminy wykonania, koszty, poziom jakości. Ponadto powinien wyróżniać się unikatowością”. Również Pawlak (2006: 17) podkreśla innowacyjność projektu, który uważa za „przedsięwzięcie realizowane w ramach określonej organizacji, które jest przedsięwzięciem nowym, nietypowym, odmiennym od działań rutynowych, takim, z jakim dana organizacja nie miała nigdy wcześniej do czynienia”. Inną cechą projektu – celowość – podkreśla Frączkowski (2003: 11): „Projekt jest to przedsięwzięcie, na które składa się zespół czynności, które są charakterystyczne przez to, że mają datę rozpoczęcia, specyficzne cele i limity, ustalone odpowiedzialności (obowiązki) realizatorów, budżet, rozkład czynności oraz datę ich ukończenia”.

Na podstawie powyższych definicji można wyróżnić **główne cechy projektów**:

- celowość,
- złożoność,
- niepowtarzalność,
- określoność.

Przykładem projektu może być więc stworzenie nowego środka transportu (np. Hyperloop), budowa domu lub zaplanowanie wycieczki do Chorwacji. Projektami nie są natomiast produkcja podzespołów napędowych, produkcja stolarki okiennej czy pilotowanie wycieczek po Chorwacji. Trocki et al. (2009: 14) podają jeszcze więcej informacji o rodzajach działań w organizacji.

1.2. Rodzaje projektów

Mimo wymienionych cech wspólnych projekty mogą charakteryzować się różnorodnością celów, zakresów, sposobów realizowania, rozwiązań orga-

¹ Project Management Institute (PMI) jest organizacją non-profit, międzynarodowym stowarzyszeniem zrzeszającym niemal trzy miliony profesjonalistów w dziedzinie zarządzania projektami (PMI 2021). Do podstawowych zadań PMI należą opracowywanie standardów zarządzania projektami, organizacja kursów oraz przyznawanie certyfikatów zawodowych.

nizacyjnych, wielkości itp., dlatego można je podzielić według wielu kryteriów. Z przeglądem rodzajów projektów można zapoznać się w publikacji Agnieszki Kos (2018: 12–15).

2. Zarządzanie projektem

2.1. Cykl życia projektu

Charakterystycznymi cechami projektów są ich niepowtarzalność i tymczasowość, niosą więc ze sobą pewne ryzyko. Z tego powodu dzieli się je na kilka etapów, co pozwala uzyskać nad nimi lepszą kontrolę i ułatwić przygotowania do kolejnych zadań. Łącznie wszystkie fazy projektu zostały przez PMI (2006: 11) nazwane **cyklem życia projektu**. Znajomość etapów jest istotna, ponieważ pomaga menedżerom lepiej kontrolować zasoby całej organizacji i monitorować osiąganie wyników. Każda faza projektu zawiera przynajmniej jeden cel. Liczba faz i ich nazewnictwo zależy od treści i wielkości projektu.

Uniwersalny model cyklu życia projektów nie istnieje, można jednak wyróżnić kilka modeli, które wzajemnie się uzupełniają. Pomiędzy modelami często dochodzi do nakładania się poszczególnych faz cyklu życia, które autorzy definiują odmiennie ze względu na różnorodność projektów, np. niektórzy dzielą projekty bardziej szczegółowo, inni łączą kilka faz w jedną. Fazy cyklu życia projektu według Burke'a (1999: 24) obejmują: fazę początkową (w której określone są cele główne i ścieżki alternatywne), fazę przygotowawczą (wskazanie rzeczywistych celów i działań), fazę wdrażania (projekt jest faktycznie realizowany) oraz fazę końcową (dostarczenie produktu lub rezultatu projektu do klienta). Dinsmore (1993: 8) podobnie wymienia cztery fazy – początek lub opracowanie koncepcji projektu, opracowanie projektu, realizację projektu i zakończenie projektu. Według niego konieczne jest stosowanie różnych podejść do zarządzania na różnych etapach cyklu życia projektu. W fazie początkowej kierownik projektu musi umieć myśleć koncepcyjnie, w fazie rozwoju – sporządzić plan wszystkich niezbędnych elementów biznesowych, w fazie realizacji – zrealizować zaplanowany projekt, a w fazie końcowej – dokonać ostatecznej kontroli i dostarczyć wynik projektu do klienta.

Według zbioru dobrych praktyk PMBOK² (PMI 2017: 553–556) projekt składa się z grup procesów, które realizowane są w każdej jego fazie. Fazy mogą być wykonywane jedna po drugiej lub mogą na siebie zachodzić. PMBOK definiuje 49 procesów, które grupuje w następujący sposób – procesy:

- inicjowania,
- planowania,
- realizacji,
- monitorowania i kontroli,
- zakończenia.

Praktyki w PMBOK, oprócz kryterium grupy procesów, zostały pogrupowane według obszaru wiedzy na: zarządzanie integracją, zakresem, czasem, kosztami, jakością, zasobami ludzkimi, komunikacją, ryzykiem, zamówieniami oraz interesariuszami. Badania wykazały, iż 41–43% badanych organizacji wykorzystuje PMBOK Guide jako metodykę zarządzania projektami (Trocki et al. 2009: 99–100).

Tabela 1. Macierz grup i obszarów procesów według PMBOK

Obszary wiedzy	Grupy procesów				
	procesy inicjujące	procesy planujące	procesy realizacji	procesy monitorowania i sterowania	procesy kończące
Zarządzanie integracją projektu	Opracowanie karty projektu	Opracowanie planu zarządzania projektem	Kierowanie i zarządzanie realizacją projektu. Zarządzanie wiedzą w projekcie	Monitorowanie i kontrola prac w projekcie. Przeprowadzenie zintegrowanej kontroli zmian	Zamykanie projektu lub etapu
Zarządzanie zakresem w projekcie		Planowanie zarządzania zakresem. Zbieranie wymagań.		Weryfikacja zakresu. Kontrola zakresu	

² PMBOK – *A Guide to the Project Management Body of Knowledge*, standard zarządzania projektami opracowany i opublikowany przez PMI.

Obszary wiedzy	Grupy procesów				
	procesy inicjujące	procesy planujące	procesy realizacji	procesy monitorowania i sterowania	procesy kończące
		Precyzowanie zakresu. Tworzenie struktury podziału pracy			
Zarządzanie czasem w projekcie		Określenie działań. Określenie kolejności działań. Szacowanie zasobów działań. Szacowanie czasu trwania działań. Opracowanie harmonogramu		Kontrola harmonogramu	
Zarządzanie kosztami w projekcie		Planowanie zarządzania kosztami. Szacowanie kosztów. Określenie budżetu		Kontrola kosztów	
Zarządzanie jakością w projekcie		Planowanie jakości	Zapewnienie jakości	Kontrola jakości	
Zarządzanie zasobami ludzkimi w projekcie		Opracowanie planu zasobów ludzkich. Szacowanie zasobów działań	Pozyskanie zespołu projektowego. Formowanie zespołu projektowego. Zarządzanie zespołem projektowym	Kontrola zasobów	
Zarządzanie komunikacją w projekcie		Planowanie komunikacji	Zarządzanie komunikacją	Monitorowanie komunikacji	

Obszary wiedzy	Grupy procesów				
	procesy inicjujące	procesy planujące	procesy realizacji	procesy monitorowania i sterowania	procesy kończące
Zarządzanie ryzykiem w projekcie		Planowanie zarządzania ryzykiem. Rozpoznanie ryzyka. Jakościowa analiza ryzyka. Ilościowa analiza ryzyka. Planowanie reakcji na ryzyko	Wprowadzenie reakcji na ryzyko	Monitorowanie ryzyka	
Zarządzanie zamówieniami w projekcie		Planowanie zamówień	Dokonywanie zamówień	Administrowanie zamówieniami	Zamykanie zamówień
Zarządzanie interesariuszami w projekcie	Rozpoznanie interesariuszy	Planowanie angażowania interesariuszy	Zarządzanie angażowaniem interesariuszy	Monitorowanie zaangażowania interesariuszy	

Źródło: PMI (2017: 556).

Powyższa tabela została stworzona na podstawie PMBOK, która to publikacja jest standardem (zbiorem dobrych praktyk związanych z zarządzaniem projektami), a zatem swoistym kompendium wiedzy. Zbioru dobrych praktyk nie należy mylić z metodyką zarządzania projektami, choć w poszczególnych metodykach także znajdziemy podział na fazy (etapy) projektu.

2.2. Metodyki zarządzania projektami

Najpopularniejsze metodyki zarządzania projektami to m.in.: Scrum, Kanban, PRINCE2, PCM.

Scrum

To tzw. zwinna metodyka zarządzania projektami. Bazuje na pracy Zespołu Deweloperów (ang. *Developers*), Właściciela Produktu (ang. *Product Owner*) i Scrum Mastera. Zespół dostarcza Właścicielowi Produktu kolejne

wersje produktu w cyklach zwanych Sprintami (trwających od tygodnia do miesiąca), dzięki czemu można uniknąć przestojów i problemów organizacyjnych.

Metoda ta została dokładnie opisana w ogólnodostępnym i często aktualizowanym *Przewodniku po Scrumie* (Schwaber, Sutherland 2020).

Kanban

Ideę Kanban oddaje hasło „siedem razy żadnych” – żadnych zapasów, braków, bezczynności, opóźnień, zbędnych procesów technologicznych, przesunięć, kolejek (System-Kanban 2012). Dla tej metody charakterystyczny jest brak magazynów – materiały są dostarczane z idealną precyzją czasową, a produkty są transportowane do odbiorców zaraz po wyprodukowaniu. Więcej informacji o tej metodzie można znaleźć w *Przewodniku po Kanban dla zespołów Scrum* (Vacanti, Yeret 2021).

O Scrum, Kanban oraz innych zwinnych (ang. *agile*) i szczupłych (ang. *lean*) metodach zarządzania projektami można przeczytać w publikacji *Zwinne projekty w klasycznej organizacji. Scrum, Kanban, XP* (Wolf 2014).

PRINCE2 (Projects in Controlled Environments)

Obejmuje uwzględnienie siedmiu tematów (Rynkiewicz 2015: 140): uzasadnienie biznesowe (Dlaczego?), organizacja (Kto?), jakość (Co?), plany (Jak? Za ile? Kiedy?), ryzyko (Co jeżeli?), zmiana (Jaki jest wpływ?), postępy (Gdzie teraz jesteśmy? Dokąd zmierzamy? Czy powinniśmy kontynuować?).

Ponadto PRINCE2 opiera się na siedmiu zasadach, takich jak:

- ciągła zasadność biznesowa,
- korzystanie z doświadczeń,
- zdefiniowane role i obowiązki,
- zarządzanie etapowe,
- zarządzanie z wykorzystaniem tolerancji,
- koncentracja na produktach,
- dostosowanie do warunków projektu.

Project Cycle Management (PCM, zarządzanie cyklem życia projektu)

Metodyka PCM opiera się na jasnym precyzowaniu celów, zadań i efektów projektu oraz na minimalizowaniu ryzyka niepowodzeń. Opiera się na trzech głównych założeniach: aktualnej informacji (informacje są zbierane

podczas całego cyklu życia projektu, dzięki czemu możliwe jest szybkie wprowadzanie zmian i poprawek), ciągłej ewaluacji (wymiana informacji między wykonawcą projektu i beneficjentem) oraz etapowości (każdy etap PCM powinien zostać ukończony przed rozpoczęciem kolejnego) (Borowska 2012: 153).

2.3. Planowanie i formułowanie projektu

Po zaznajomieniu się z teorią dotyczącą zarządzania projektami, a zatem z rodzajami projektów, metodykami ich realizacji, cyklem ich życia itd., można przejść do planowania projektu. W tym celu należy pochylić się nad następującymi zagadnieniami (PISOP 2021):

1. Uzasadnienie potrzeby realizacji projektu.
2. Opis odbiorców (grupy docelowej/uczestników).
3. Analiza celu głównego, celów szczegółowych.
4. Opis zadań i harmonogram.
5. Zarządzanie projektem.
6. Kadra i zespół zarządzający projektem.
7. Analiza ryzyka nieosiągnięcia założeń projektu.
8. Opis efektów.
9. Kalkulacja kosztów realizacji projektu (budżet projektu).

Wszystkie elementy planowania projektu są bardzo istotne, a ich dokładny opis można znaleźć w publikacji *ABC tworzenia projektu* (PISOP 2021). Szczególną uwagę należy zwrócić na **zasadę SMART**, za pomocą której sprawdza się poprawność i sensowność wskazanych celów.

Cele powinny być (Monkiewicz et al. 2009: 26):

- konkretne (ang. *specific*) – opisane konkretnie i dokładnie, jednoznacznie sformułowane,
- mierzalne (ang. *measurable*) – sformułowane tak, by można było liczbowo wyrazić stopień ich realizacji,
- dające się ocenić jakościowo (ang. *assesable*) – powinny mieć określoną wartość, np. rozwiązywać problemy grupy docelowej,
- realne do osiągnięcia (ang. *realistic*),
- określone w czasie (ang. *time-bound*) – powinny mieć dokładnie określony horyzont czasowy, w jakim zamierza się je osiągnąć.

W celu przedstawienia najistotniejszych informacji dotyczących projektu można stworzyć matrycę logiczną. Jest to graficzne narzędzie (tabela składa-

jąca się z czterech kolumn i czterech wierszy), pozwalające na analizę związków przyczynowo-skutkowych w projekcie. Poszczególne wiersze matrycy logicznej dotyczą celów nadrzędnych projektu, celów dodatkowych, rezultatów i działań, poszczególne kolumny zaś opisu projektu, weryfikowalnych wskaźników, źródeł weryfikacji i założeń (Monkiewicz et al. 2009: 25).

W fazie planowania projektu przydatne są techniki tworzenia harmonogramów, np. technika diagramów Gantta. Są to wykresy paskowe, dzięki którym zyskuje się możliwość automatycznego wyznaczenia ścieżki krytycznej projektu, co z kolei pozwala na stałą kontrolę nad projektem oraz dokonywanie szybkich korekt. Podczas planowania i realizacji projektu ważna jest także karta projektu, która zbiera i formalizuje zgromadzone do tej pory informacje dotyczące celu, interesariuszy i wymagań projektu.

O wykresie Gantta i ścieżce krytycznej można przeczytać w artykule Anny Grześ (2014), zaś przykład anglojęzycznej karty projektu znajduje się na stronie Mastering Project Management (2008).

2.4. Zarządzanie ryzykiem w projekcie

Aby zaspokoić różne interesy uczestników projektu, cele projektów są bardzo złożone, a ich realizacja wymaga skomplikowanych działań angażujących dużą liczbę osób o różnych umiejętnościach, obowiązkach i kompetencjach. Taki poziom złożoności projektu może być przyczyną wielu problemów. Nawet najlepiej sformułowana karta projektu oraz przejrzysta matryca logiczna nie są w stanie zapobiec wszystkim niepożądanym zdarzeniom, które mogą zwiększyć nakłady pracy podczas realizacji projektu oraz prowadzić do opóźnień i dodatkowych kosztów.

Ryzyko może mieć trojaki charakter: biznesowy (inwestowanie w niewłaściwy projekt), techniczny (niemożność osiągnięcia celów) oraz operacyjny (nieodpowiednia współpraca klienta z zespołem projektowym). Uznaje się, że odbiorca projektu zajmuje się ryzykiem biznesowym (które wpływa na powodzenie projektu), a zespół projektowy zajmuje się kwestiami technicznymi i operacyjnymi (które wpływają na efektywną realizację projektu).

Typowe kroki w procesie zarządzania ryzykiem to:

- identyfikacja i ocena ryzyka,
- planowanie działań ograniczających ryzyko,
- kontrola ryzyka.

Proces identyfikacji ryzyka polega na omówieniu potencjalnych zagrożeń i stworzeniu listy czynników ryzykownych. Podstawą identyfikacji ryzyka jest struktura podziału pracy (ang. *Work Breakdown Structure*). Istotne są także zakres i specyfikacja produktów oraz informacje o środowisku i oczekiwanych korzyściach. Aby móc zidentyfikować zagrożenia, a później znaleźć odpowiednie środki do ich minimalizowania, konieczne jest znalezienie przyczyn poszczególnych zjawisk, które mogą negatywnie wpłynąć na powodzenie projektu:

- dlaczego realizacja działań i projektu może być opóźniona lub dlaczego ostateczne koszty mogą być wyższe niż planowano?
- dlaczego rezultat projektu może nie być zgodny z wymaganiami klienta?
- co mogłoby uniemożliwić osiągnięcie odpowiedniej jakości produktu lub wydajności?
- jakie zagrożenia mogą być związane z pozyskiwaniem surowców i czy surowce zostaną pozyskane na czas?

Podczas tego typu analizy należy wspomagać się doświadczeniem zespołu projektowego i współpracowników. Pomocne mogą okazać się także dane dotyczące ryzyka podczas realizacji wcześniejszych projektów (jeśli realizator projektu prowadzi systematyczne analizy raportów końcowych).

Ryzyko jest najczęściej oceniane z perspektywy prawdopodobieństwa realizacji projektu i zakresu konsekwencji. Iloczyn obu czynników pokazuje nam wielkość ryzyka.

$$\text{Wartość ryzyka} = \text{prawdopodobieństwo wystąpienia} \times \text{konsekwencje}$$

Aby ocenić prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka, można użyć takich narzędzi, jak:

- PERT (prawdopodobieństwo niedotrzymania terminu),
- drzewa decyzyjne, diagramy przyczynowo-skutkowe,
- symulacje.

Do identyfikacji ryzyka projektu przydaje się także narzędzie stosowane do analiz strategicznych – **analiza SWOT**. Nazwa ta jest akronimem angielskich słów *strengths* (mocne strony), *weaknesses* (słabe strony), *opportunities* (szanse, możliwości) i *threats* (zagrożenia), oznaczających czynniki wpływające na powodzenie projektu.

Czynniki te dzieli się według miejsca ich wpływu (zewnętrzne i wewnętrzne) oraz sposobu oddziaływania (pozytywne i negatywne) i ten sposób tworzy się tabelę (zob. tabela 2).

Tabela 2. Analiza SWOT

zewnętrzne	SZANSE	ZAGROŻENIA
wewnętrzne	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
	pozytywne	negatywne

Źródło: na podstawie Gierszewska, Romanowska (2003).

Więcej o zarządzaniu ryzykiem w projektach można przeczytać w publikacjach Kos (2019) i Kozień (2007).

Planowanie działań ograniczających ryzyko polega na planowaniu odpowiednich akcji, które powinny zostać podjęte jeszcze przed ujawnieniem się ryzyka w rzeczywistości.

Istnieje kilka typowych strategii obsługi ryzyka: akceptacja, unikanie, zabezpieczenie, badanie, transfer i redukcja. Ich szczegółowy opis i wykorzystanie znajduje się na stronie Magoosh (2017).

3. Programy do zarządzania projektami

Programy do zarządzania projektami (ang. Project Management Software, PMS) to oprogramowanie, które pomaga zespołowi we współpracy i osiągnięciu celów projektu przy jednoczesnym monitorowaniu zasobów i kosztów. Oprogramowanie zawiera takie funkcje, jak: alokacja działań, rejestracja czasu, planowanie kosztów, planowanie wykorzystania zasobów, komunikacja itd. (Technology advice 2019). Ponadto programy pomagają menedżerom radzić sobie takimi czynnikami, jak czas, budżet i zakres (Maria 2019).

PMS można podzielić na kilka sposobów. Najczęściej stosuje się podział według specjalizacji (podział ze względu na potrzeby zespołu, np. zwinne zarządzanie, zarządzanie czasem, a także ze względu na potrzeby danej dziedziny, np. medycyny, budownictwa), sposobu instalacji (online, lokalne) i cech (zintegrowane, pojedyncza licencja, wiele licencji) (Gilbert 2019). Istnieje również podział według dostępności – tutaj rozróżniamy PMS open source, wolne i zamknięte.

Do najważniejszych funkcji programów do zarządzania projektami należą: planowanie, tworzenie dokumentacji, przydzielanie zadań, kalendarz, nadzór nad budżetem, tworzenie sprawozdań finansowych, analiza nakładu pracy, zapisywanie informacji o klientach, wymiana dokumentów, tworzenie diagramu Gantta.

Przykładem programu do zarządzania projektami jest MS Project, czyli aplikacja zaprojektowana i opracowana przez firmę Microsoft. MS Project można wdrożyć zarówno lokalnie, jak i w chmurze. Istnieje także wersja dla studentów – Microsoft Project for Students.

Oprogramowanie jest przydatnym narzędziem dla kierowników niemal wszystkich rodzajów projektów – od najmniejszych po duże.

Innymi programami służącymi do zarządzania projektami są np.: Trello, Jira, Asana, Wrike i Smartsheet.

Więcej na ten temat dowiesz się z:

- Kisielnicki J. (2011), *Zarządzanie projektami. Ludzie – procedury – wyniki*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- PMI (2006), *Kompendium wiedzy o zarządzaniu projektami*, Warszawa: Management Training & Development Center.
- Skalik J. (red.) (2009), *Zarządzanie projektami*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Trocki M. (red.) (2017), *Metodyki i standardy zarządzania projektami*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

Pytania kontrolne

1. Jakie są główne cechy projektów?
2. Z jakich faz składa się cykl życia projektu? Jakie działania mają miejsce podczas każdej z faz?
3. Czym charakteryzują się metodyki Scrum, Kanban i PRINCE2?

Bibliografia

- Borowska K. (2012), *Zastosowanie metody Project Cycle Management w zarządzaniu projektami współfinansowanymi ze środków unijnych*, [w:] P. Czubik, Z. Mach (red.), *Hereditas Mercaturae – księga pamiątkowa ku pamięci prof. Stanisława Miklaszewskiego*, Kraków: Instytut Multimedialny, s. 143–169, <https://europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3814e0ac-4482-40b1-9247-410700011d39> [dostęp: 10.05.2021].
- Burke R. (1999), *Project Management. Planning & Control Techniques*, Chichester: Wiley.
- Dinsmore C.P. (1993), *The AMA Handbook of Project Management*, New York: American Management Association.
- Frączkowski K. (2003), *Zarządzanie projektem informatycznym*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Gierszewska G., Romanowska M. (2003), *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Grześ A. (2014), *Wykres Gantta a metoda ścieżki krytycznej (CPM)*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 4(70), s. 195–216, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/am/11320/2997/1/14_Grzes.pdf [dostęp: 10.05.2021].
- Kerzner H. (2005), *Advanced Project Management. Edycja polska*, Gliwice: Helion.
- Kos A. (2018), *Projekt, jego charakterystyka i rodzaje*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, s. 9–18, <https://bazekon.uek.krakow.pl/rekord/171530498> [dostęp: 10.05.2021].
- Kos A. (2019), *Zarządzanie ryzykiem w projekcie*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 30, s. 13–20, <https://bazekon.uek.krakow.pl/rekord/171553879> [dostęp: 10.05.2021].
- Kozień E. (2007), *Ryzyko i jego czynniki w zarządzaniu projektem*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 766, s. 77–85, <https://r.uek.krakow.pl/bitstream/am/123456789/1430/1/157526068.pdf> [dostęp: 10.05.2021].
- Litke H.D. (2007), *Projektmanagement. Methoden, Techniken*, München: Carl Hanser Verlag.
- Monkiewicz W., Rzeźnik G., Wojda M. (2009), *Zarządzanie cyklem projektu*, Warszawa: Polski Instytut Demokracji Lokalnej, https://frdl.org.pl/static/upload/store/import/pliki/frdl/document/publikacjeFRDL/PCM_Zarządzanie_Cyklem_Projektu.pdf [dostęp: 27.06.2021].
- Pawlak M. (2006), *Zarządzanie projektami*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PMI (2017), *A Guide to the Project Management Body of Knowledge*, Newtown Square: Project Management Institute.
- Rynkiewicz K. (2015), *Podstawowe założenia metodyki PRINCE2 w projektach badawczo-rozwojowych*, „Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Sztuki Wojskowej”, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, s. 130–146.

- Stabryła A. (2006), *Zarządzanie projektami ekonomicznymi i organizacyjnymi*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Thomsett R. (2020), *Radical Project Management*, Upper Saddle River: Prentice Hall Professional.
- Trocki M., Grucza B., Ogonek K. (2009), *Zarządzanie projektami*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Trocki M. (red.) (2009), *Zarządzanie projektami*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Trocki M. (red.) (2017), *Metodyki i standardy zarządzania projektami*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Wolf H. (2014), *Zwinne projekty w klasycznej organizacji. Scrum, Kanban, XP*, Gliwice: Helion.

Netografia

- Gilbert N. (2019), *Types of Project Management Software*, <https://project-management-software.financesonline.com/types-project-management-software> [dostęp: 10.05.2021].
- Magoosh (2017), *PMP Risk Management: Remembering Risk Responses*, <https://magoosh.com/pmp/pmp-risk-management-remembering-risk-responses/> [dostęp: 14.07.2021].
- Maria J.D. (2019), *Top 10 project management software*, <https://project-management.com/top-10-project-management-software/> [dostęp: 22.05.2021].
- Mastering Project Management (2008), http://www.mastering-project-management.com/support-files/pmbok_project_charter_template.pdf [dostęp: 24.05.2021].
- PISOP (2021), *ABC tworzenia projektu*, <http://ekonomiaspoleczna.pisop.pl/wp-content/uploads/2018/03/skrypt-abc-tworzenia-projektu-nowy-3.pdf> [dostęp: 10.05.2021].
- PMI (2021), <https://www.pmi.org/about/learn-about-pmi> [dostęp: 2.02.2021].
- Schwaber K., Sutherland J. (2020), *Przewodnik po Scrumie*, <https://scrumguides.org/docs/scrumguide/v2020/2020-Scrum-Guide-Polish.pdf> [dostęp: 2.02.2022].
- System-Kanban (2012), <https://www.system-kanban.pl/kanban-prezentacja-metody/> [dostęp: 15.05.2021].
- Technology advice (2019), <https://technologyadvice.com/project-management/> [dostęp: 22.05.2021].
- Vacanti D., Yeret Y. (2021), *Kanban Guide for Scrum Teams*, <https://www.scrum.org/resources/kanban-guide-scrum-teams> [dostęp: 2.02.2022].

Rozdział 10

Wprowadzenie do rachunkowości

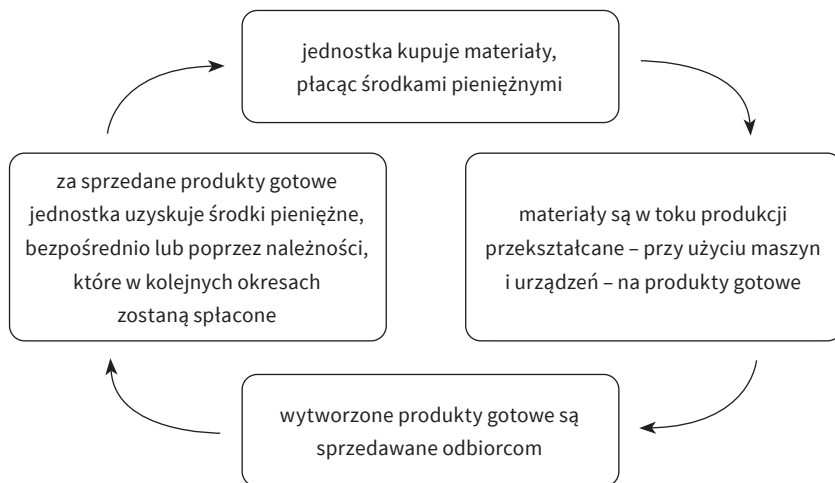
1. Podstawowe pojęcia i metody stosowane w rachunkowości.
2. Zasada bilansowa, istota i typy operacji gospodarczych.
3. Różnice pomiędzy kosztami i wydatkami oraz przychodami i wpływami.
4. Wartość informacyjna podstawowych elementów sprawozdania finansowego.

1. Podstawowe pojęcia i metody stosowane w rachunkowości

Działalność gospodarcza wymaga zaangażowania określonych zasobów majątkowych, materialnych i niematerialnych, do podejmowania decyzji mających na celu rozwój danej organizacji. Organizacją może być podmiot gospodarczy nastawiony na osiągnięcie zysku, fundacja nastawiona na zaspokojenie potrzeb określonej grupy podopiecznych, szpital, gmina czy inna jednostka. Każda z tych organizacji, bez względu na wielkość i moment działalności, komunikuje informacje ekonomiczne osobom zainteresowanym, a mogą nimi być akcjonariusze (obecni i potencjalni), kredytodawcy, kierownictwo, pracownicy czy agencje rządowe. Współcześnie rachunkowość potrzebna jest każdej jednostce gospodarczej, choć oczywiście nie w takim samym zakresie.

W uproszczony sposób prowadzenie działalności gospodarczej zostało przedstawione na rysunku 1.

W podobny sposób funkcjonują zarówno jednostki usługowe, jak i handlowe.

Rysunek 1. Etapy prowadzenia działalności gospodarczej

Źródło: opracowanie własne.

Istnieje wiele definicji rachunkowości (zob. Śnieżek 2021: 18–19). Jedną z nich zaproponowała Alicja Jaruga (1992: 8):

Rachunkowość (*accounting*) to proces identyfikacji, pomiaru i przekazywania informacji, które są potencjalnie użyteczne do podejmowania decyzji gospodarczych. Z punktu widzenia działań, jakie składają się na system rachunkowości, odróżnia się: identyfikację, grupowanie, opis, ewidencję, przetwarzanie i przekazywanie informacji o wynikach działalności firmy, zmianach w jej majątku i sytuacji finansowej. Dlatego rachunkowość jest współcześnie rozumiana jako system informacyjny służący użytkownikom do podejmowania decyzji gospodarczych, zwłaszcza finansowych, oraz rozliczania kierownictwa z odpowiedzialnego i efektywnego zarządzania powierzonym majątkiem.

Dla celów podręcznika rachunkowość można zdefiniować jako system gromadzenia, pomiaru i komunikacji informacji finansowych. Należy jednak zauważyć, że w definicji rachunkowości podkreślane są jej funkcje:

- informacyjna – dostarczanie informacji do podejmowania decyzji gospodarczych,

- atestacyjna – poświadczenie wiarygodnego obrazu finansowego jednostki, jej dokonań i kondycji,
- rozliczeniowa – pozwalająca na rzetelną ocenę efektywności działań zarządu.

Do użytkowników informacji rachunkowości zalicza się zwykle zarząd jednostki, jej inwestorów (zarówno obecnych, jak i potencjalnych), wierzycieli (kredytodawców, pożyczkodawców), dostawców, odbiorców, klientów, państwo i jego agendy (np. urzędy skarbowe czy urząd statystyczny), konkurencję, pracowników czy społeczeństwo (Śnieżek 2021: 22; Drury 1995: 21–22). Potrzeby informacyjne wymienionych grup są inne, niekiedy sprzeczne, ale rachunkowość musi zaspokajać je wszystkie. Kierownictwo chce rozwoju firmy i osiągania jak największego zysku, fiskus również jest zainteresowany jak największym zyskiem, ale do opodatkowania, pracownicy chcą wysokich wynagrodzeń, które zmniejszają wysokość potencjalnego zysku zarówno z punktu widzenia kierownictwa, jak i fiskusa.

Mając na uwadze potrzeby informacyjne użytkowników informacji rachunkowości, można wyróżnić dwa podstawowe obszary rachunkowości:

- **rachunkowość finansową** (*financial accounting*), której celem jest zaspokojenie potrzeb użytkowników zewnętrznych, takich jak stan majątkowy czy osiągnięty wynik finansowy,
- **rachunkowość zarządczą** (*management accounting*), która ma zaspokoić potrzeby informacyjne użytkowników wewnętrznych, przede wszystkim kadry menedżerskiej podmiotu gospodarczego, w obszarze efektywności i skuteczności gospodarowania zarówno w bieżącym okresie, jak i kolejnych latach.

Informacje finansowe dla użytkowników zewnętrznych są przedstawiane w **sprawozdaniu finansowym** (*financial statement*), zaś informacje dla użytkowników wewnętrznych są prezentowane w formie **raportów finansowych** (*management report*).

Sprawozdanie finansowe ogólnego przeznaczenia (*primary financial statements*) obejmuje zawsze wstęp do sprawozdania finansowego, **bilans** (*balance sheet, statement of financial position*), **rachunek zysków i strat** (*statement of financial performance, income statement, profit and loss statement*) oraz dodatkowe informacje i objaśnienia (*additional information and notes*), może ono również obejmować dodatkowo **rachunek przepływów pieniężnych** (*cash flow statement*) oraz **sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym** (*statement of changes in equity*).

2. Zasada bilansowa, istota i typy operacji gospodarczych

Bilans na dzień 21.12.20XX

Aktywa (Assets)	Pasywa (Equity & Liability)
Suma aktywów	Suma pasywów
Suma aktywów = Suma pasywów	

Każdy element majątku musi mieć swoje źródło finansowania. W bilansie przedstawiany jest ten sam majątek, ale z różnych punktów widzenia, posiadanych zasobów (aktywa) i źródeł ich finansowania (pasywa), w związku z tym suma aktywów musi być zawsze równa sumie pasywów. Każdy element majątku musiał zostać sfinansowany, dlatego suma majątku musi być równa sumie źródeł finansowania jego finansowania. Jest to właśnie zasada równowagi bilansowej:

$$AKTYWA = PASYWA$$

Podmiot, podejmując działania gospodarcze, powoduje zmiany wartościowe zarówno posiadanych zasobów, jak i źródeł ich pochodzenia. Zmiany te to zdarzenia gospodarcze. Zdarzenia, które są ujęte wartościowo i podlegają ewidencji (ujęciu w księgach handlowych podmiotu gospodarczego), to operacje gospodarcze. Ze względu na charakter i zakres operacje gospodarcze dzieli się na:

- wynikowe – wpływają na osiągnięty przez jednostkę wynik finansowy (zysk lub stratę),
- bilansowe – wpływają na pozycje aktywów lub pasywów, bez wyniku finansowego.

Bezpośrednio z zasady bilansowej (*balance sheet equalion*) wynika, że każda operacja musi wpływać przynajmniej na dwa elementy bilansu, zmieniając ich wartość o tę samą kwotę, równą kwocie zdarzenia. W innym przypadku nie zostałaby zachowana zasada równowagi bilansowej ($A = P$).

Wyróżnia się cztery typy operacji gospodarczych:

- **I typ operacji gospodarczych (A/A)** – zmiany zachodzą wyłącznie w aktywach (jeden składnik zwiększa się, a inny maleje o kwotę operacji), wobec tego suma bilansowa pozostaje bez zmian. Na przykład otrzyma-

- nie przelewem spłaty należności w wysokości 10 000 zł powoduje wzrost środków pieniężnych na rachunku bankowym. Jednocześnie o tę samą kwotę zmniejszy się wartość należności;
- **II typ operacji gospodarczych (P/P)** – zmiany dotyczą tylko składników pasywów (jeden składnik rośnie, a inny maleje o kwotę operacji), suma bilansowa nie ulega zmianie. Na przykład przeznaczenie zysku netto na powiększenie kapitału zapasowego w wysokości 40 000 zł spowoduje wzrost kapitału zapasowego i zmniejszenie zysku netto;
 - **III typ operacji gospodarczych (+ A/P)** – zmiany powodują zwiększenie składnika zarówno aktywów, jak i pasywów o kwotę operacji, co sprawia, że o taką wartość rośnie suma bilansowa. Na przykład zakup maszyny produkcyjnej za 100 000 zł, za którą zapłata nastąpi w terminie późniejszym, powoduje zwiększenie środków trwałych (aktywa) i jednocześnie wzrost zobowiązań wobec dostawców (pasywa);
 - **IV typ operacji gospodarczych (– A/P)** – zmiany wpływają na zmniejszenie jednego składnika aktywów i jednego składnika pasywów o kwotę operacji; o taką wartość maleje też suma bilansowa. Na przykład spłata zobowiązania za nabytą maszynę produkcyjną w wysokości 100 000 zł ze środków na rachunku bankowym powoduje zmniejszenie środków na tym rachunku oraz zmniejszenie zobowiązań o kwotę spłaty.

3. Różnice pomiędzy kosztami i wydatkami oraz przychodami i wpływami

Jednymi z podstawowych pojęć stosowanych w rachunkowości są **koszty** i **przychody** oraz **wpływy** i **wydatki**. Koszty i wydatki, podobnie jak przychody i wpływy, to pojęcia bardzo często mylone i błędnie rozumiane. Rozumienie kosztu jako momentu wydatkowania środków pieniężnych nie jest zgodne z sensem ekonomicznym kategorii koszt. Zakupienie materiałów produkcyjnych jest jedynie zamianą jednego rodzaju majątku (środków pieniężnych) na inny rodzaj majątku (materiały produkcyjne).

Wpływy i wydatki są zawsze związane z ruchem środków pieniężnych, wpływy to wzrost środków pieniężnych, wydatek to zmniejszenie środków pieniężnych, bez względu na to, czy wzrosty i spadki dotyczą środków pieniężnych na rachunku bankowym, w kasie czy gotówki. Każda zmiana

wartości środków pieniężnych (poza zmianą wyceny walut obcych) powoduje powstanie wpływu lub wydatku. Elementem sprawozdania finansowego, który przedstawia zmianę stanu gotówki, jest rachunek przepływów pieniężnych (*cash flow statement*).

Koszty i przychody są pojęciami związanymi z rachunkiem zysków i strat, czyli z ustaleniem, czy w toku działalności jednostka osiągnęła zysk czy poniosła stratę. Koszty to sytuacja niekorzystna dla podmiotu gospodarczego, wartość aktywów maleje (jednostka posiada należności, które nie zostaną uregulowane z powodu upadłości dłużnika) lub wartość zobowiązań rośnie (otrzymano fakturę za energię elektryczną), co spowoduje spadek kapitału własnego w inny sposób niż poprzez wycofanie wkładów przez właścicieli.

Przychody są przeciwieństwem kosztów. To sytuacja korzystna, wartość aktywów rośnie (jednostka posiada lokatę, od której bank naliczył odsetki) lub wartość zobowiązań spada (otrzymano informację o umorzeniu części zadłużenia podmiotu), powodując wzrost kapitału własnego w inny sposób niż wniesienie kapitału przez właścicieli.

Pojęcia kosztu i wydatku nie są tożsame – nie wszystkie koszty są wydatkami, a nie wszystkie wydatki są kosztami. W niektórych przypadkach koszt wyprzedza wydatek. Naliczenie wynagrodzeń pracownikom to koszt, wypłata wynagrodzeń to wydatek, następujący później. Czasami zaś jest odwrotnie wydatek wyprzedza koszt, zakupienie materiałów z płatnością przelewem to wydatek, wydanie zakupionych materiałów do produkcji to koszt, następujący po uprzednim wydatku. Są również takie sytuacje, gdzie wystąpienie kosztów i wydatków jest całkowicie niezwiązane ze sobą. Spłata raty kredytu (bez odsetek) to tylko wydatek. Przekazanie w darowiźnie innemu podmiotowi materiałów to tylko koszt. Koszt wiąże się ze zużyciem aktywów, czyli zmniejszeniem wartości majątku lub wzrostem zobowiązań, czyli wzrostem niekorzystnej sytuacji dla podmiotu. Różnice pomiędzy kosztem a wydatkiem przedstawiono w tabeli 1.

Podobna sytuacja zachodzi w przypadku kategorii przychodów i wpływów. Pojęcia te nie są tożsame, czasami przychód i wpływ zachodzą w tym samym momencie (sprzedaż wyrobów gotowych za gotówkę), czasami przychód wyprzedza wpływ (sprzedaż produktów gotowych z odroczonym terminem płatności), innym razem wpływ wyprzedza przychód (otrzymanie zaliczki na poczet przyszłej sprzedaży), a w innej sytuacji będą to pojęcia rozbieżne. Otrzymanie w darowiźnie materiałów biurowych jest

tylko przychodem, zaś zaciągnięcie kredytu tylko wpływem. Przychód jest zawsze związany ze sprzedażą (poza emisją akcji własnych), bez względu na to, czy płatność z tego tytułu została już dokonana czy też nie. Różnice pomiędzy przychodem a wpływem przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 1. Różnice między wydatkiem a kosztem w odniesieniu do niektórych pozycji bilansowych

Pozycja bilansowa	Wydatek (<i>outflow</i>)	Koszt (<i>cost</i>)
Inwestycje	– w momencie zakupu za gotówkę lub płatności przelewem	– w momencie wydania do sprzedaży – w momencie spadku wartości
Środki trwałe, materiały	– w momencie zakupu za gotówkę lub płatności przelewem	– środki trwałe w chwili naliczania amortyzacji (stopniowego zużycia) – w momencie wydania materiałów do produkcji, zużycia – w momencie wydania do sprzedaży – jeśli uległy zniszczeniu czy zaginięciu
Kredyt	– spłata raty kredytu	– brak kosztu
	– zapłata odsetek	– naliczenie odsetek
Zobowiązania wobec pracowników	– wypłata wynagrodzeń pracownikom	– naliczenie wynagrodzeń pracownikom

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Różnice między wpływem a przychodem w odniesieniu do niektórych pozycji bilansowych

Pozycja bilansowa	Wpływ (<i>inflow</i>)	Przychód (<i>revenue</i>)
Kredyt	– zaciągnięcie kredytu, przelew kredytu na rachunek	– brak przychodu
Materiały	– otrzymanie środków pieniężnych z tytułu sprzedaży materiałów do kasy lub na konto	– zawarcie transakcji sprzedaży (wystawienie faktury), bez względu na termin płatności
Inwestycje	– sprzedaż inwestycji za gotówkę lub płatność przelewem	– wzrost wartości inwestycji, nawet jeśli inwestycje nie zostały sprzedane
Należności	– otrzymanie spłaty należności	– brak przychodu
	– otrzymanie zapłaty odsetek	– naliczenie odsetek od należności

Źródło: opracowanie własne.

4. Wartość informacyjna podstawowych elementów sprawozdania finansowego

Prowadzenie działalności gospodarczej wymaga dysponowania odpowiednimi zasobami, takimi jak budynki, maszyny, materiały czy środki pieniężne. Zasoby te to majątek jednostki, który w rachunkowości nosi nazwę **aktywa** (*assets*).

Aktywa mogą być rozpatrywane z dwóch punktów widzenia:

- posiadanych zasobów – jakie rodzaje majątku posiada jednostka gospodarcza,
- źródeł finansowania tych zasobów – skąd jednostka gospodarcza miała pieniądze na sfinansowanie posiadanego majątku, pasywa¹.

Bilans, zwany również sprawozdaniem o sytuacji majątkowej przedsiębiorstwa, przedstawia ujęcie majątku i źródeł jego finansowania.

Bilans jednostki gospodarczej na dzień 31.12.20XX

Aktywa – jakie zasoby posiada jednostka?	Pasywa – jakie są źródła finansowania posiadanych zasobów?
--	--

Tradycyjny podział aktywów według posiadanych zasobów to podział na:

- majątek trwały (*fixed assets, non-current assets*) – dla którego okres przewidywanego wykorzystania jest dłuższy niż rok,
- majątek obrotowy (*current assets, non-fixed assets*) – dla którego okres przewidywanego wykorzystania nie przekracza roku lub jest to jeden cykl produkcyjny.

Tradycyjny podział majątku według źródeł finansowania to podział na:

- kapitał własny (*equity*) – wniesiony przez właścicieli lub wypracowany przez podmiot gospodarczy w toku działalności,
- kapitał obcy (*liability*) – kapitał, który musi być zwrócony innym podmiotom.

Do **majątku trwałego** (aktywów trwałych) zalicza się te składniki, które mają długi okres użytkowania i zwykle stosunkowo wysoką wartość². Składniki majątku trwałego są wykorzystywane w procesach gospodarczych w kolejnych latach, a ich zużycie następuje stopniowo. W klasyfikacji bilansowej wyróżnia się pięć grup aktywów trwałych:

¹ Słowo „pasywa” nie funkcjonuje w rachunkowości w języku angielskim, wykorzystuje się zaś określenie „kapitał własny plus zobowiązania” (*equity & liability*).

² Należy jednak pamiętać, że w ustawie o rachunkowości (1994) nie ma określonego minimalnego progu wartości początkowej tego majątku.

- **wartości niematerialne i prawne (*intangible fixed assets*)** to patenty, licencje, prawa majątkowe, prawa do emisji programów, muzyki, koncesje, znaki towarowe, oprogramowanie komputerowe – elementy majątku, które nie mają fizycznej postaci,
- **rzeczowe aktywa trwałe (*tangible fixed assets*)** to maszyny, urządzenia, środki transportu, budynki, grunty – elementy mające określoną postać fizyczną,
- **należności długoterminowe (*long-term receivables*)** to środki pieniężne, które powinny zostać zwrócone jednostce w okresie dłuższym niż rok.
- **inwestycji długoterminowych (*long-term investments*)** to nabyte papiery wartościowe innych jednostek (jeśli zostały zakupione w celu lokaty), dzieła sztuki i nieruchomości (zakupione jako lokata kapitału, np. grunty czy nieruchomości na wynajem), lokaty i pożyczki udzielone w celu uzyskania korzyści (np. w formie odsetek),
- **długoterminowe rozliczenia międzyokresowe (*long-term prepayments and deferred cost*)**, czyli wydane przez jednostkę środki pieniężne, które przyniosą korzyści nie wcześniej niż za rok, na przykład opłata wynajmu pomieszczeń na kilka lat z góry.

Oprócz majątku trwałego jednostka wykorzystuje w toku działalności gospodarczej również takie zasoby, których okres wykorzystania nie przekracza roku lub są one wykorzystywane w jednym cyklu produkcyjnym (przykładem może być budowa statków). Zasoby te zalicza się do **majątku obrotowego (*current assets*)**.

Majątek obrotowy to:

- **zapasy (*inventories*)** – zapasy materiałów, produkcja w toku, wytworzone produkty gotowe, towary,
- **należności krótkoterminowe (*current receivables*)** – środki pieniężne, które danej jednostce są winne inne jednostki,
- **inwestycje krótkoterminowe (*current investments*)** – posiadane przez jednostkę środki pieniężne oraz obce papiery wartościowe przeznaczone do sprzedaży,
- **krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe (*current prepayments and deferred costs*)** – czyli wydane przez jednostkę środki pieniężne, które przyniosą korzyści w ciągu nadchodzącego roku, np. opłata ubezpieczenia OC pojazdów uiszczona z góry na rok.

Uproszczony schemat bilansu przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Uproszczony schemat bilansu

Bilans spółki X na dzień 31.12.20XX

Aktywa (assets)	Pasywa (equity & liability)
A. Aktywa trwałe (<i>fixed assets</i>) 1. Wartości niematerialne i prawne (<i>intangible fixed assets</i>) 2. Rzeczowe aktywa trwałe (<i>tangible fixed assets</i>) 3. Należności długoterminowe (<i>long-term receivables</i>) 4. Inwestycje długoterminowe (<i>long-term investments</i>) 5. Rozliczenia międzyokresowe kosztów – długoterminowe (<i>long-term prepayments and deferred cost</i>)	A. Kapitał własny (<i>equity</i>) 1. Kapitał podstawowy (<i>share capital</i>) 2. Kapitał zapasowy (<i>supplementary capital</i>) 3. Kapitał z aktualizacji wyceny (<i>revaluation reserve</i>) 4. Pozostałe kapitały rezerwowe (<i>other reserve capitals</i>) 5. Zysk (strata) z lat ubiegłych (<i>previous years' profit (loss)</i>) 6. Zysk (strata) netto (<i>net profit (loss)</i>)
B. Aktywa obrotowe (<i>current assets</i>) 1. Zapasy (<i>inventories</i>) 2. Należności krótkoterminowe (<i>current receivables</i>) 3. Inwestycje krótkoterminowe (<i>current investments</i>) 4. Rozliczenia międzyokresowe kosztów – krótkoterminowe (<i>current prepayments and deferred costs</i>)	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania (kapitał obcy) (<i>liabilities and provisions for liabilities</i>) 1. Rezerwy na zobowiązania (<i>provisions for liabilities</i>) 2. Zobowiązania długoterminowe (<i>long-term liabilities</i>) 3. Zobowiązania krótkoterminowe (<i>short-term liabilities</i>) 4. Rozliczenia międzyokresowe (<i>accruals and deferred income</i>)
Suma aktywów (<i>total assets</i>)	Suma pasywów (<i>total equity & liability</i>)

Źródło: opracowanie własne na podstawie załącznika 1 do ustawy o rachunkowości z dnia 29.09.1994 (Dz. U. z 2021 r., poz. 217). Szczegółowy wzór bilansu zgodny z regulacjami rachunkowości w Polsce przedstawiony jest w załączniku 1 do ustawy o rachunkowości (1994).

Klasyfikacja majątku z punktu widzenia źródeł jego pochodzenia przedstawia sposób finansowania posiadanych zasobów, czyli **kapitał własny** i **kapitał obcy**. W chwili rozpoczęcia działalności gospodarczej inwestor przekazuje środki pieniężne (lub majątek w innej postaci, np. maszyny) na rzecz podmiotu gospodarczego. Jest to z jednej strony majątek przedsiębiorstwa i jego aktywa, a z drugiej – jest to kapitał wniesiony przez właścicieli jednostki. W toku działalności gospodarczej, jeśli jednostka osiągnie

zysk, jest to kapitał wypracowany przez podmiot gospodarczy. Wypracowany przez jednostkę wynik finansowy jest integralnym elementem kapitału własnego. Zysk ten powiększa kapitał własny, chyba że zostanie on wypłacony inwestorom jako dywidenda lub wypłacony pracownikom jako premia. Ustawa o rachunkowości nie definiuje kapitału własnego, przedstawiona jest w niej natomiast definicja aktywów netto (ustawa o rachunkowości 1994: art. 3, ust. 1, pkt 29), czyli aktywów pomniejszonych o zobowiązania, odpowiadających wartościowo kapitałowi własnemu.

Kapitał obcy jest to kapitał, który musi zostać w przyszłości zwrócony innym podmiotom (przykładowo kredyt czy zobowiązanie). Innymi słowy środki pieniężne, za które zostały nabyte aktywa finansowane kapitałem obcym, muszą zostać w przyszłości zwrócone wierzycielom. Jednostka mogła nabyć maszynę produkcyjną z odroczonym na miesiąc terminem płatności, czyli w ciągu miesiąca musi uregulować zaciągnięte zobowiązanie.

Kolejnym podstawowym sprawozdaniem finansowym jest **rachunek zysków i strat** (*statement of financial performance, profit and loss statement, income statement*). Przedstawione są w nim informacje dotyczące osiągniętych (w danym okresie sprawozdawczym, np. w ciągu roku czy miesiąca) przez jednostkę przychodów oraz poniesionych kosztów. Informacje te są niezbędne do ustalenia efektów jej działania, czyli rentowności działalności jednostki. Wynik finansowy, czyli osiągnięty zysk lub poniesiona strata, to bowiem różnica pomiędzy przychodami a kosztami.

Rachunek zysków i strat 01.12.20XX–31.12.20XX

Przychody – jakie osiągnięto korzyści
Koszty – jakie poniesiono niekorzyści
WYNIK FINANSOWY = PRZYCHODY – KOSZTY

W ustawie o rachunkowości (ustawa o rachunkowości 1994: art. 3, ust. 1, pkt 31) koszty (*cost, expenses*³) i straty (*loss*) są definiowane jako uprawdopodobnione zmniejszenia w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zmniejszenia wartości aktywów albo zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw, które doprowadzą do

³ *Expenses* są często błędnie tłumaczone jako wydatki, natomiast w rzeczywistości ekonomicznej jest to koszt, który wiąże się z wydatkiem.

zmniejszenia kapitału własnego lub zwiększenia jego niedoboru w inny sposób niż wycofanie środków przez udziałowców lub właścicieli. W uproszczeniu można powiedzieć, że koszty to wyrażone wartościowo celowe zużycie składników majątku (spadek) lub zwiększenie wartości zobowiązań (wzrost). Kosztem powodującym spadek wartości aktywów będzie na przykład wydanie materiałów do produkcji, spadek wartości posiadanych inwestycji czy zmniejszenie wartości środków trwałych. Koszt jako zwiększenie wartości zobowiązań to z kolei naliczenie odsetek od posiadanego kredytu, otrzymanie faktury za wyświadczone na rzecz podmiotu usługi (rachunek za usługi telekomunikacyjne, księgowe czy prawne).

Sprzedaż (*sale*) stanowi główne źródło przychodu (*revenue*). W ustawie o rachunkowości przychody (*revenue*) i zyski (*profit*) (ustawa o rachunkowości 1994: art. 3, ust. 1, pkt 30) są definiowane jako uprawdopodobnione powstanie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które doprowadzą do wzrostu kapitału własnego lub zmniejszenia jego niedoboru w inny sposób niż wniesienie środków przez udziałowców lub właścicieli. W uproszczeniu można powiedzieć, że przychody to wyrażone wartościowo wzrosty aktywów lub spadki zobowiązań. Wzrost aktywów to na przykład wzrost wartości posiadanych inwestycji, wzrost wartości należności walutowych spowodowany wzrostem kursu waluty, zaś spadek wartości zobowiązań może być spowodowany umorzeniem części spłat czy zmniejszeniem wartości kredytu walutowego spowodowany spadkiem kursu danej waluty. Należy również pamiętać, że przychód nie jest tożsamy z wpływem gotówki, gdyż często podmioty gospodarcze dokonują transakcji sprzedaży z odroczonym terminem płatności. Oznacza to, że w momencie sprzedaży powstanie należność, która zostanie uregulowana w późniejszym terminie, zgodnym z zawartą umową.

Zawarte w rachunku zysków i strat kategorie kosztów, przychodów i wyniku, muszą być ujęte zgodnie z obowiązującymi w rachunkowości zasadami i regułami. Informacje te mogą być wykorzystywane przez różnych użytkowników. Ważne jest więc, aby informacja była prezentowana w sposób gwarantujący zrozumiałość, porównywalność i rzetelność sprawozdania finansowego.

Celem rachunku zysków i strat jest dostarczenie użytkownikom informacji o wynikach działalności jednostki. Sprawozdanie to nie tylko informuje

o łącznej kwocie wyniku finansowego osiągniętego przez jednostkę w okresie sprawozdawczym, lecz także o wynikach działalności poszczególnych obszarów działalności jednostki.

Rachunek zysków i strat podzielony jest na trzy podstawowe segmenty – **podstawową działalność operacyjną** (*operating activity*), **pozostałą działalność operacyjną** (*other operating activity*) oraz **działalność finansową** (*financial activity*).

Rysunek 2. Segmenty rachunku zysków i strat

Źródło: opracowanie własne.

Podstawowa działalność operacyjna (*operating activity*) związana jest z uzyskanymi przychodami i poniesionymi kosztami w toku normalnej działalności jednostki. Do tego segmentu zaliczane są przychody i koszty związane z wytworzeniem i sprzedażą produktów, towarów, materiałów i usług.

Pozostała działalność operacyjna to koszty i przychody związane pośrednio z działalnością operacyjną jednostki, czyli na przykład przychody i koszty związane ze sprzedażą środków trwałych czy wartości niematerialnych i prawnych.

Działalność finansowa stanowi porównanie przychodów finansowych z kosztami finansowymi poniesionymi w danym okresie sprawozdawczym. W tym segmencie prezentowane są wyniki ze sprzedaży papierów wartościowych, odsetki czy walutowe różnice kursowe.

Wynik brutto to wynik, jaki jednostka osiągnęła ze swej działalności w bieżącym okresie. Od wyniku brutto⁴ odejmowany jest podatek dochodowy i w ten sposób uzyskiwany jest zysk lub strata netto.

Rachunek zysków i strat może być sporządzany w wersji kalkulacyjnej i w wersji porównawczej. Wersje zależą **wyłącznie od ujęcia kosztów i przychodów w podstawowej działalności operacyjnej**⁵. Wersja kalkulacyjna rachunku zysków i strat oparta jest na kosztach w układzie funkcjonalnym, zaś wersja porównawcza bazuje na układzie rodzajowym kosztów.

Drugim segmentem rachunku zysków i strat jest pozostała działalność operacyjna (*other operating activity*). Działalność ta obejmuje koszty i przychody pośrednio związane z działalnością operacyjną jednostki (ustawa o rachunkowości 1994: art. 3, ust. 1, pkt 32). W pozostałej działalności operacyjnej ujmowane są koszty związane z (por. ustawa o rachunkowości 1994: art. 3, ust. 1, pkt 32):

- działalnością socjalną, np. dofinansowanie do wypoczynku pracowników,
- stratą ze zbycia środków trwałych, środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych (według wartości bilansowej, czyli wartości księgowej netto⁶),
- odpisaniem należności przedawnionych, umorzonych i nieściągalnych, z wyjątkiem należności o charakterze publicznoprawnym,
- utworzeniem rezerw, z wyjątkiem rezerw związanych z operacjami finansowymi⁷,
- odpisami aktualizacyjnymi wartość aktywów, z wyjątkiem odpisów obciążających koszty wytworzenia sprzedanych produktów lub sprzedanych towarów, koszty sprzedaży lub koszty finansowe,
- zapłaconymi karami, odszkodowaniami i grzywnami,
- z przekazaniem, w tym w drodze darowizny, aktywów.

⁴ Wynik brutto nie jest tożsamy z podstawą opodatkowania. Podstawa opodatkowania ustalana jest na podstawie regulacji podatkowych, czyli ustawy o podatku dochodowym.

⁵ Wzory sprawozdań finansowych znajdują się w załącznikach do ustawy o rachunkowości (1994).

⁶ Wartość księgowa netto = wartość początkowa – dotychczasowe umorzenie.

⁷ Rezerwy takie ujmowane są w kosztach finansowych.

Tabela 4. Uproszczona struktura podstawowej działalności operacyjnej według wariantów rachunku zysków i strat

Wariant kalkulacyjny (<i>by function</i>)	Wariant porównawczy (<i>by nature</i>)
A: Przychody ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów, w tym: (<i>net sales of finished products, goods for resale, materials</i>)	Przychody ze sprzedaży i zrównanie z nimi (<i>net sales and sales equivalents</i>)
(+) Przychody ze sprzedaży produktów (<i>net sales of finished products</i>)	
(+) Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów (<i>net sales of goods for resale and materials</i>)	
B: Koszty sprzedanych produktów, towarów i materiałów, w tym: (<i>cost of sales of finished products, goods for resale, materials</i>)	B: Koszty działalności operacyjnej (według rodzaju) (<i>operating expenses</i>)
(-) koszt wytworzenia sprzedanych produktów (<i>cost of sales of finished products</i>)	(-) amortyzacja (<i>amortisation and depreciation</i>) (-) zużycie materiałów i energii (<i>materials and energy used</i>) (-) usługi obce (<i>external services</i>) (-) podatki i opłaty (<i>taxes and fees</i>) (-) wynagrodzenia (<i>salaries</i>) (-) ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia (<i>social security and other benefits</i>) (-) pozostałe koszty rodzajowe (<i>other cost by nature</i>)
(-) wartość sprzedanych towarów i materiałów (<i>cost of sales of goods for resale and materials</i>)	
C: Zysk (strata) brutto ze sprzedaży (A-B) (<i>gross profit/(loss)</i>)	
D: (-) Koszty sprzedaży (<i>selling cost</i>)	
E: (-) Koszty ogólnego zarządu (<i>general administrative expenses</i>)	
(C-D-E) ZYSK (STRATA) ZE SPRZEDAŻY (A-B) (<i>PROFIT/(LOSS) ON SALES</i>)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie załącznika 1 do ustawy o rachunkowości z dnia 29.09.1994 (Dz. U. z 2021 r., poz. 217). Koszty rodzajowe są rozliczane zarówno na koszt wytworzenia produktów, jak i na koszty sprzedaży oraz koszty ogólnego zarządu.

Wśród przychodów wykazywanych w pozostałej działalności operacyjnej można wymienić przychody związane z (por. ustawa o rachunkowości 1994: art. 3, ust. 1, pkt 32):

- zbyciem z zyskiem środków trwałych, środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych,
- odpisaniem przedawnionych, umorzonych, nieściągalnych zobowiązań⁸,
- rozwiązaniem rezerw⁹,
- korektami odpisów aktualizujących wartość aktywów,
- otrzymanymi odszkodowaniami, karami, grzywnami,
- otrzymaniem nieodpłatnie (w tym w drodze darowizny) aktywów na inne cele niż nabycie lub wytworzenie środków trwałych albo wartości niematerialnych i prawnych,
- działalnością socjalną.

Przychody i koszty finansowe obejmują przychody i zyski oraz koszty i straty, wynikające z transakcji związanych z działalnością inwestycyjną i finansową prowadzoną przez jednostkę gospodarczą.

Działalność finansowa (*financial activity*) to przychody z tytułu dywidend, które obejmują otrzymane przez jednostkę dywidendy, przy czym ujmowane są one w momencie podjęcia przez właściwy organ spółki uchwały o podziale zysku, chyba że ustalono na inny dzień prawo do dywidendy. W pozycji tej uwzględnione będą również przychody z tytułu udziału w zyskach jednostek podporządkowanych¹⁰.

Przychody finansowe to odsetki naliczone od udzielonych pożyczek i wierzytelności własnych oraz odsetki za zwłokę przy regulacji należności z tytułu dostaw i usług oraz odsetki od posiadanych aktywów finansowych. Kolejnym przykładem przychodów jest zysk ze zbycia inwestycji. W przypadku zbycia inwestycji w aktywa finansowe (zakupiono akcje innej firmy) w rachunku zysków i strat wykazywana jest nadwyżka przychodów finansowych nad wartością aktywów finansowych na dzień ich sprzedaży (sprzedano zakupione akcje po cenie wyższej niż cena zakupu).

Do kosztów finansowych zalicza się „odsetki”; ujmowane są naliczone odsetki od zobowiązań z tytułu dostaw i usług, zobowiązań finansowych, kredytów, pożyczek czy odsetki karne. Kolejnym przykładem kosztów jest sprzedaż ze stratą inwestycji w aktywa finansowe – stratę ze sprzedaży tej inwestycji stanowi różnica pomiędzy wyższą wartością bilansową akty-

⁸ Należy pamiętać, że są to zobowiązania jednostki sporządzającej sprawozdanie.

⁹ Nie dotyczy rezerw związanych z działalnością finansową.

¹⁰ Szczegółowe zasady ustalenia tej pozycji przedstawione są w podręcznikach z zakresu rachunkowości finansowej (np. Czajor et al. 2020).

wów na dzień ich sprzedaży a niższymi przychodami ze sprzedaży. Koszty finansowe mogą być również spowodowane obniżeniem wartości rynkowej posiadanych przez jednostkę aktywów finansowych (akcji innych podmiotów). Wystąpienie kosztu nie jest związane ze sprzedażą posiadanych aktywów finansowych, a jedynie zmianą ich ceny na rynku. Innymi przykładami kosztów finansowych są ujemne różnice kursowe, związane ze zmianą ceny waluty. Różnice takie mogą być spowodowane zarówno wzrostem, jak i spadkiem ceny waluty, ponieważ jednostka może posiadać nie tylko walutowe środki pieniężne, lecz także należności, zobowiązania, kredyty czy pożyczki.

Więcej na ten temat dowiesz się z:

Małkowska D. (2014), *Rachunkowość od podstaw*, Gdańsk: ODDK (rozdziały 1, 2).

Śnieżek E. (red.) (2021), *Rachunkowość – podstawy. Wykłady, przykłady, zadania, testy*, Warszawa: Wydawnictwo Nieoczywiste (rozdziały 1, 2, 6, 8).

Pytania kontrolne

1. Wymień elementy sprawozdania finansowego.
2. Jakie są typy operacji gospodarczych?
3. Podaj różnice pomiędzy wpływem a przychodem.
4. Co to jest koszt?
5. Jakie informacje przedstawiane są w rachunku zysków i strat?
6. Według jakich kryteriów można podzielić majątek?

Zadania do samodzielnego rozwiązania

Zadanie 1. Uzupełnij brakujące dane, każdą spółkę traktuj jako oddzielny podmiot gospodarczy.

Pozycja bilansowa	Spółka A	Spółka B	Spółka C	Spółka D	Spółka E
Aktywa trwałe		220 000		240 000	470 000
Aktywa obrotowe	55 000		320 000	150 000	
Suma aktywów	250 000				650 000
Kapitał własny		150 000	200 000	100 000	
Kapitał obcy	150 000	450 000			250 000
Suma pasywów			650 000		

Task 2. Compute the missing balance sheets amounts in each in the following independent situations.

Balance sheet item	1	2	3	4	5	6
Fixed assets	350.000			850.000		
Current assets		550.000	350.000		350.000	50.000
Total assets	570.000			1.000.000		
Equity	200.000	200.000	250.000	200.000	200.000	150.000
Long-term liabilities	0	400.000	50.000	0	100.000	50.000
Short-term liabilities			350.000			50.000
Total equity & liability		750.000			550.000	

Zadanie 3. Na podstawie przedstawionych danych sporządź dla firmy ALFA produkującej kamizelki ochronne bilans zamknięcia na dzień 31.12.20XX roku, ustalając wartość kapitału podstawowego.

1. Zobowiązania wobec dostawców	200
2. Akcje KGHM zakupione w celu lokaty	100
3. Należności od odbiorców krótkoterminowe	1700
4. Środki pieniężne na rachunku bankowym	130
5. Maszyny produkcyjne	2000
6. Budynki	2500
7. Licencje	200
8. Kredyt bankowy długoterminowy	1300
9. Materiały	3200
10. Sprzęt komputerowy	7000
11. Zobowiązania wobec dostawców krótkoterminowe	800
12. Środki pieniężne w kasie	3000
13. Otrzymane pożyczki długoterminowe	700
14. Półprodukty	1000
15. Kapitał podstawowy	***?

Task 4. You are an assistant of the chartered Accountant. There were following assets and liabilities in the company you audit. Use following data to prepare balance sheet.

1. Properties	3.000
2. Goods for resale	4.000
3. Trade Receivables	2.000
4. Bank account	3.400
5. Equity	?
6. Bank loan	3.000
7. Liabilities	1.000
8. Computers	3.200
9. License	3.400
10. Loans received	4.000
11. Raw materials	3.000
12. Receivables in respect of taxation	2.000

Zadanie 5. Spółka SUN zajmuje się produkcją i sprzedażą kosmetyków przeciwniecznych. Uzupełnij tabelę, przypisując podane pozycje do grup wyodrębnionych w bilansie:

AT – aktywa trwałe,

AO – aktywa obrotowe,

KW – kapitał własny,

ZiR – zobowiązania i rezerwy,

X – nie jest to pozycja bilansu.

1.	Samochody osobowe	
2.	Akcje spółki LOOLY S.A. przeznaczone do odsprzedaży	
3.	Strata netto bieżącego roku	
4.	Kwoty do zapłaty z tytułu dostaw i usług	
5.	Otrzymane faktury za energię ciepłą	
6.	Splacone należności od odbiorców	
7.	Kwoty do odprowadzenia do urzędu skarbowego z tytułu podatku dochodowego	
8.	Grunt, na którym znajduje się siedziba firmy	
9.	Niewypłacone wynagrodzenia pracownikom administracyjnym	

10.	Udzielona spółce MER pożyczka długoterminowa	
11.	Surowce do produkcji	
12.	Zaciągnięte pożyczki długoterminowe	
13.	Koszty podróży służbowych pracowników działu marketingu	
14.	Kredyty bankowe długoterminowe	
15.	Maszyny i urządzenia	
16.	Kapitał podstawowy	
17.	Kwoty należne z tytułu sprzedaży kosmetyków	
18.	Balsamy po opalaniu przeznaczone do sprzedaży	
19.	Licencje na produkcję kosmetyków	
20.	Środki pieniężne na rachunku bankowym	

Zadanie 6. Dla każdego z wymienionych zdarzeń gospodarczych podaj jego typ (A/A, P/P, +A/P, -A/P). W przypadku niewystąpienia zdarzenia gospodarczego wstaw Z.

Operacje/zdarzenia gospodarcze	Odpowiedź
1. Zaciągnięto kredyt bankowy. Środki uzyskane z kredytu bankowego wpłynęły na rachunek bankowy spółki.	
2. Zakupiono materiały z odroczonym terminem płatności i przyjęto je do magazynu.	
3. Rozpoczęto rozmowy w sprawie zakupu gruntu.	
4. Uregulowano przelewem zobowiązanie za zużytą energią elektryczną.	
5. Zatrudniono nowego doradcę podatkowego.	
6. Udzielono krótkoterminowej pożyczki innemu podmiotowi, środki pieniężne zostały wypłacone z rachunku bankowego spółki.	
7. Ogłoszono przetarg na zakup sprzętu komputerowego.	
8. Zakupiono na warunkach kredytowych prawo do znaku towarowego.	
9. Pracownik przedstawił zwolnienie lekarskie.	
10. Wypłacono z rachunku bankowego środki i wpłacono je do kasy.	
11. Zakupiono zestaw mebli biurowych. Zapłaty dokonano przelewem.	
12. Zwołano walne zgromadzenie akcjonariuszy.	
13. Zakupiono za gotówkę materiały biurowe.	
14. Podpisano porozumienie dotyczące budowy oczyszczalni ścieków.	
15. Otrzymano przelewem należności od odbiorcy.	

Task 7. Write down (in the table) the types of accounting operations (A/A, +A/E&L, -A/E&L, E&L/E&L).

1. Purchase of inventory on account 200.	
2. Installment of bank loan was paid with bank money transfer 1.000.	
3. Company purchased raw materials with deferred payment 500.	
4. Company transferred cash from the bank to the company's cash desk 100.	
5. Purchase of properties on company loan 3.000.	
6. Company purchased machinery with deferred payment 1.000.	
7. 500 of receivables were paid off by bank money transfer.	
8. 300 of bank loan were paid off by the company.	
9. Company paid off 200 of payables by bank money transfer.	
10. Entity purchased 100 units of materials (1 PLN per unit). Entity paid cash and materials were taken to warehouse.	
11. Entity received payments on account of trade receivables 1.000.	
12. Delivered cash from bank account to cash desk 600.	
13. Company took bank loan 3.000, money was transfer to bank account.	
14. Entity paid liabilities using bank money transfer, amount 500.	
15. Company bought shares of Coca-Cola for 2.000.	

Zadanie 8. Na podstawie poniższych zdarzeń gospodarczych określ kategorie: wpływ, wydatek, koszt, przychód. Uwaga: mogą wystąpić operacje niezwiązane z żadną z wymienionych kategorii.

Lp.	Operacja gospodarcza	Wpływy	Wydatki	Koszty	Przychody
1.	Wystawiono kontrahentowi fakturę za sprzedane produkty.				
2.	Bank naliczył odsetki od kredytu.				
3.	Zapłacono przelewem za usługę serwisową.				
4.	Spłacono przelewem pożyczkę krótkoterminową.				
5.	Wystawiono fakturę za sprzedane z odroczonym terminem płatności towary.				

6.	Zakupiono materiały produkcyjne. Płatność uregulowano przelewem.				
7.	Naliczono wynagrodzenia pracownikom administracyjnym.				
8.	Otrzymano fakturę za zakupione produkty, fakturę opłacono, dokonując przelewu na rachunek bankowy.				
9.	Wydano materiały do produkcji.				
10.	Zakupiono nowy samochód dla pracowników działu sprzedaży. Zapłaty dokonano z rachunku bankowego.				
11.	Spłacono przelewem zobowiązania wobec dostawców.				
12.	Zapłacono gotówką opłaty skarbowe.				
13.	Otrzymano na rachunek lokaty terminowej wpływ odsetek od zgromadzonych środków, naliczonych za dany okres.				
14.	Wystawiono fakturę z odroczonym terminem płatności dla odbiorcy za sprzedane towary.				
15.	Dostawca naliczył odsetki od zaległych zobowiązań, które zapłacono przelewem.				

Task 9. Write true or false to the following categories.

Accounting operation	Inflow	Outflow	Cost	Revenue
1. Materials bought with deferred payment.				
2. Car bought with bank money transfer.				
3. Entity paid liabilities using bank money transfer, amount 500.				
4. Company sold same products receiving cash.				
5. Company received payment of receivables.				
6. Market value of Coca-Cola shares increased.				
7. Company bought materials paying cash.				

Accounting operation	Inflow	Outflow	Cost	Revenue
8. Part of our products were stolen.				
9. Company received bank loan.				
10. Bank calculated interest on loan.				
11. Company received invoice for electricity.				

Zadanie 10. Na podstawie poniższych danych oblicz wynik finansowy.

Lp.	Pozycje	Kwoty (zł)	Wstaw odpowiedni znak
1.	Przychody ze sprzedaży produktów.	10 000	
2.	Koszty wytworzenia sprzedanych produktów.	6000	
3.	Przychody ze sprzedaży towarów.	5000	
4.	Wartość sprzedanych towarów i materiałów.	3000	
5.	Wynagrodzenia pracowników administracyjnych.	2000	
6.	Koszty transportu sprzedanych towarów.	1000	
7.	Odsetki od kredytów.	500	
	WYNIK FINANSOWY =		

Zadanie 11. Przyporządkuj podane zdarzenia gospodarcze do odpowiednich grup przychodów/kosztów wyodrębnionych w rachunku zysków i strat.

Zdarzenia gospodarcze	Pozycje rachunku zysków i strat	
Naliczony za dany rok podatek dochodowy	L	Przykład
Sprzedano za 2300 posiadane akcje obce nabyte w celach handlowych za 2500.	A	Przychody netto ze sprzedaży produktów
Sprzedano z odroczonym terminem płatności produkty gotowe – wystawiono fakturę sprzedaży na kwotę 60 000.	B	Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów
Roczne koszty usług nabytych w związku z reklamą sprzedanych produktów wyniosły 10 000.	C	Koszt wytworzenia sprzedanych produktów
Otrzymało odszkodowanie za zniszczone na skutek powodzi pomieszczenia magazynowe 2520.	D	Wartość sprzedanych towarów i materiałów

Zdarzenia gospodarcze		Pozycje rachunku zysków i strat	
Naliczony za dany rok podatek dochodowy	L	Przykład	
Otrzymano fakturę na kwotę 10 000 za transport sprzedanych odbiorcy zagranicznemu produktów.	E	Koszty sprzedaży	
Wydano z magazynu sprzedane towary wycenione według cen nabycia na 4500.	F	Koszty ogólnego zarządu	
Otrzymano przelewem udziały w zysku w kwocie 3000 z tytułu posiadanych udziałów w obcych jednostkach.	G	Pozostałe przychody operacyjne	
Otrzymane kary z tytułu wad towarów dostarczonych do odbiorcy 1000.	H	Pozostałe koszty operacyjne	
Otrzymano przelewem odsetki lokat bankowych w kwocie 320.	I	Przychody finansowe	
Przekazano jako darowiznę niewykorzystywane materiały produkcyjne.	K	Koszty finansowe	
W związku ze zmianą kursu walut obcych dokonano wyceny rozrachunków wyrażonych w walutach obcych – powstały dodatnie różnice kursowe 300.	L	Podatek dochodowy	
Zlikwidowano sprzęt komputerowy o wartości 7000.	M	Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku	
Otrzymano informację o naliczeniu odsetek od niespłaconych w terminie zobowiązań.			
Naliczono odsetki od przeterminowanych należności.	Z	Pozycja nie jest ujmowana w rachunku zysków i strat	
Otrzymano dotację pieniężną do prowadzonej działalności.			

Task 12. Complete the following table by dividing the given cost by entity type of activity.

No.	Cost/Expenditure	Operating activities	Other operating activities	Financial activities
EX.	Given donation		X	
1.	Energy consumption by production machines.			
2.	Free transfer of unnecessary production machine.			

No.	Cost/Expenditure	Operating activities	Other operating activities	Financial activities
3.	Accrued interest on bank loans.			
4.	Depreciation charge on intangible assets.			
5.	Loss on the sale of securities.			
6.	Administrative employees' accrued income.			
7.	Donations from the current account to the animal shelter.			
8.	Value of materials destroyed in a fire.			
9.	Accrued penalty interest for late payment of the invoice (liabilities).			

Task 13. The KABE Company manufactures and sells pens. He also trades in office supplies. Using the information provided, make a Profit and Loss Statement by nature.

1. Net revenues from the sale of pens 11.700.
2. Interest accrued on bank deposit and received on the bank account 300.
3. Production costs of sold pens 800.
4. Value of materials used for production 2.000.
5. Contractual penalty charged to the company's contractor for untimely receipt of purchased products 100.
6. Net revenues from the sale of office supplies 2.800.
7. Value of office supplies sold at purchase prices of 1.900.
8. Remuneration accrued to employees 3.000.
9. Pen packs received free of charge 1.100.
10. Pens given to primary school in the form of a donation 500.
11. Change in inventories of pens in the warehouse 500.
12. Taxes and fees paid 200.
13. Amortization and depreciation of machinery and equipment 1.400.
14. Value of canceled (written off) liabilities 600.
16. Accrued interest on short-term loans granted 200.
17. Income tax – 20% of gross profit (assumption: gross profit = tax base)

Bibliografia

- Czajor P., Jurewicz A., Michalak M., Walińska E., Wencel A. (2020), *System rachunkowości finansowej*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Drury C. (1995), *Rachunek kosztów*, Warszawa: PWN.
- Jaruga A., Idzikowska G., Ignatowski R., Kopczyńska L., Owczarek Z., Szejna S., Szychta A., Walińska E. (1992), *Rachunkowość finansowa*, Łódź: Rafib.
- Małkowska D. (2014), *Rachunkowość od podstaw*, Gdańsk: ODDK.
- Śnieżek E. (red.) (2021), *Rachunkowość – podstawy. Wykłady, przykłady, zadania, testy*, Warszawa: Wydawnictwo Nieoczywiste.
- Ustawa o rachunkowości (1994), Dz. U., nr 121, poz. 591.

Indeks do rozdziałów w języku polskim

A

adaptacja 151, 152, 154, 155, 159, 167
akt decyzyjny 29
akt opisowy 29
aktualność tekstów 46
aktywa rzeczowe trwałe 215, 216
analiza pojęć 24, 25
analiza SWOT 202, 203
aproksymat 158
artykuł empiryczny 153
artykuł teoretyczny 153
asymilacja 158
autentyczność tekstów 46, 49, 163

B

bilans 209, 210, 214–216, 224, 225
blok terminologiczny 15

C

cykl życia projektu 195, 199, 200, 204
czytanie selektywne 152

D

definicja ekstensjonalna 26, 27
definicja intensjonalna 26, 27
definicja kontekstowa 28, 29, 46, 49
definiendum 26
definiens 26
dehybrydyzacja 159
determinologizacja 17, 21, 30, 31
dialektologia 63, 64
działalność finansowa 219, 220, 222
działanie performatywne 29

E

ekspert dziedzinowy 25, 44, 153
ekwiwalent 156
element nieprzetłumaczalny 147
eponim 31, 54
etnolingwistyka 63

F

funkcja instrumentalna 12, 21
funkcja komplementarna języka specjalistycznego 11

G

generatywizm 60, 61, 66, 80
geografia lingwistyczna 63, 64
głosariusz 23, 37, 41–43, 45, 50, 54
glottodydaktyka 65, 72–74
głoskowce 18, 19
główne cechy projektów 194, 204
gniazdo terminologiczne 15
grupowce 19

H

hand signals 19
hipotaksa 12, 13
hipotermia 16
hipoteza względności językowej 64

I

idiolekt specjalistyczny 12
IMRAD 153
internacjonalizm 151, 158
intersemiotyczne środki językowe 158
inwestycje długoterminowe 215, 216
inwestycje krótkoterminowe 215, 216

J

jednostka pojmowania 25, 27
 jednoznaczność 13, 14, 17, 20, 34, 35
 język fachowy 10, 44
 językoznawstwo diachroniczne 58
 językoznawstwo historyczno-porównawcze 58, 62
 językoznawstwo kognitywne 60, 61
 językoznawstwo komputerowe 69
 językoznawstwo konfrontatywne 61, 62
 językoznawstwo kontrastywne 61, 62
 językoznawstwo normatywne 65
 językoznawstwo porównawcze 61
 językoznawstwo stosowane 57, 58, 66, 67, 69, 70, 74–76, 79
 językoznawstwo strukturalne 58
 językoznawstwo synchroniczne 58
 językoznawstwo transformacyjno-generatywne 60
 językoznawstwo wewnętrzne 63, 80
 językoznawstwo zewnętrzne 63–65, 80
 język specjalistyczny 7, 9–13, 15–22, 26, 33, 38, 42, 46, 49, 52, 73, 78, 79, 149, 151

K

kalka językowa 156, 157
 Kanban 198, 199, 204, 206
 kapitał obcy 214, 216, 217
 kapitał własny 209, 212, 214, 216–218, 225
 kategoria 24, 25, 29, 31, 32, 36–38, 40, 149–151, 211, 212, 218, 227
 kategoryzacja 21, 24, 32, 33, 36, 148, 149
 kognitywizm 61, 80
 kolokacja 46–48, 158
 kompetencja do pozyskiwania wiedzy 162
 kompetencja przekładowa 159–161
 kompetencja technologiczna 162
 kompetencja tematyczna 162
 kompetencja terminologiczna 162
 komponenty psychofizjologiczne 160
 komunikacja pionowa 29, 33
 komunikacja pozioma 29, 33
 konceptualizacja 24, 28, 36, 54
 konkordancer 48
 kontekst globalny 28
 kontekst lokalny 28
 kontekst tematyczny 28
 kontekst zdaniowy 28

korpus 29, 39, 45–47, 49, 50, 52, 54, 156, 160, 163
 koszty 194, 196, 197, 200–203, 207, 211, 212, 216–223, 226, 227, 229, 230, 232
 koszty finansowe 220, 222, 223, 230
 kultura języka 65, 72, 74, 75, 78, 150, 160

L

leksem 15, 23–26, 28, 29, 38, 50, 157, 158
 leksyka specjalistyczna 9, 13, 16
 leksykon terminologiczny 13–17, 21
 lingwistyka czysta 67, 71, 76, 80
 lingwistyka komputerowa 67, 69, 73, 80, 81
 lingwistyka stosowana 7, 57, 58, 66–80
 lingwistyka systemowo-funkcjonalna 61
 lista frekwencyjna 47
 literowce 18
 logopedia 64, 65, 69, 72, 74, 75, 77
 LSP 10, 11, 51, 116

M

majątek obrotowy 214, 215
 majątek trwały 214, 215
 makrostruktura 42, 43
 mediostruktura 42, 43
 metaforyzacja terminologiczna 35
 migracja terminologiczna 35
 mikrostruktura 42, 43
 model CARS 153
 model słownika 43
 monosemia 12, 13, 34, 35

N

należności długoterminowe 215, 216
 należności krótkoterminowe 215, 216
 narzędzie kształcenia zawodowego 10
 narzędzie pracy zawodowej 10, 12
 naturalność tekstów 46
 neologizm 30, 151, 156, 157
 neurolingwistyka 64, 65, 78
 neutralność 12, 13, 20
 n-gram 47
 niewerbalny język specjalistyczny 20

O

objętość korpusu 46
 odpowiednik 156, 157
 ontologia 34
 opuszczenia 155

P

PACTE 160, 161, 164
 paradygmat terminologiczny 14, 15, 21
 percepcyjna analiza znaczenia 24
 performancja 60, 161
 perspektywa onomazjologiczna 34
 peryferia 25, 36, 37
 podejście funkcjonalne 159
 podejście prototypiczne 27, 36, 39
 podejście strukturalne 27, 38, 40
 pojęcie 24–28, 33, 34, 37–41, 45, 62, 73–77, 212
 pojęcie leksykalne 24
 pole terminologiczne 14–16, 21
 polilekt specjalistyczny 12
 polisemia terminologiczna 35
 powiązanie pionowe pojęć 39
 powiązanie poziome pojęć 39
 poziom akademicki 31
 pretermin 16, 17
 PRINCE2 (Projects in Controlled Environments) 198, 199, 204, 205
 profesjonalizm 17
 Project Cycle Management (PCM) 198–200, 205
 projekt 119, 154, 193–206
 prototyp 25, 36, 37
 przekład naukowo-techniczny 150
 przekład naukowy 147, 149–152, 155, 163, 164
 przekład specjalistyczny 147, 148, 150, 164, 165
 przekład techniczny 150, 151, 164
 przesunięcia w przekładzie 155
 przychody 207, 211–213, 217–223, 227, 229, 230
 psycholingwistyka 64, 65, 77

Q

quasi-termin 16, 17

R

rachunek przepływów pieniężnych 209, 212
 rachunek zysków i strat 209, 212, 217–223, 229, 230
 rachunkowość finansowa 209, 222
 rachunkowość zarządcza 209
 raport finansowy 209
 rekonceptualizacja 155
 relatywizm językowy 64

reprezentatywność tekstów 46
 rozliczenia międzyokresowe długoterminowe 215, 216
 rozliczenia międzyokresowe krótkoterminowe 215, 216

S

schemat bilansu 215, 216
 schemat wyobrażeniowy 24
 Scrum 198, 199, 204, 206
 seria terminologiczna 15, 21, 47
 Skopos 159, 167
 skrótownice mieszane 19
 skrótownice złożeniowe 19
 słownictwo specjalistyczne 12, 13, 17, 31, 44, 154, 158
 słownik pojęciowy 43
 słownik specjalistyczny 43, 44
 słownik techniczny 43, 44
 słownik terminologiczny 34, 42–45, 47
 socjolekt 12
 socjolingwistyka 63–65, 77, 160
 społeczność językowa 154
 społeczność praktyków 154
 sprawozdanie finansowe 204, 207, 209, 212, 214, 217, 218, 220, 223
 standard tłumaczeniowy 148, 153
 standaryzacja terminologii 36, 41, 42, 45, 74
 strategie tłumaczeniowe 147, 152, 156, 157, 159, 163, 164
 strukturalizm 58–61, 66, 80
 struktura pionowa języka specjalistycznego 18
 struktura pozioma języka specjalistycznego 18
 struktura poznawcza 38
 styl saksoński 152
 styl teutoński 152
 subkompetencja bilingwalna 160
 subkompetencja ekstralingwistyczna 160
 subkompetencja instrumentalna 160
 subkompetencja strategiczna 160
 substytucja 155, 158
 symplifikacja 12
 synonimia terminologiczna 35

T

taksonomia 62
 technolekt 10–12, 18
 terminoid 16

terminologia akademicka 31, 153
terminologia popularna 31
terminologia profesjonalna 31
terminologizacja 15, 17, 21, 30, 31, 47
termin opisowy 30
termin techniczny 30
tezaurus 23, 42, 43, 50
tłumaczenie dosłowne 156, 157
tłumaczenie instytucjonalne 148
transferencja 157
typy operacji gospodarczych 207, 210, 211,
223

U

uogólnienie 157
uzupełnianie 155

W

wartości niematerialne i prawne 215, 216,
219, 220, 222
wartość ryzyka 202
warunki prawdziwości 24
wiedza o przekładzie 160
wpływy 207, 211–213, 218, 223, 227, 228
wskaźnik poziomu rozwoju cywilizacyjnego
10
wydatki 207, 211–213, 217, 227
wyidealizowane modele poznawcze 28

Z

zapasy 199, 215, 216
zapożyczenie 17, 31, 52, 151, 155–158, 165, 167
zasada synchronii 33, 34

Indeks do rozdziałów w języku angielskim

A

advertising 125, 136–138, 144, 145
advertorial 138
advocacy advertising 138
Annual Report 125, 132–134, 144, 181
asymmetries in conversation 98

B

brand 132, 139, 142
building a relationship 130

C

Classical Rhetoric 134, 143
cognitive effect 102
collocations 53, 118, 119
commercial advertisement 137
common ground 93
common law 113
concept systems 117
constitutive dimension 120
context 75, 78, 83–86, 88, 89, 92–94, 96, 97,
101–103, 107, 110, 111, 113, 115, 122, 123,
125, 126, 128, 130, 140, 143, 166, 185
conventionalised language 120
conversational analysis (CA) 95–99
conversational overlap 97
Cooperative Principle (CP) 89, 91
corporate advocacy 138
corporate image 125, 127–130, 139, 144
corporate websites 125, 130, 139–141, 143,
144
corpus-based methods 142
Critical Discourse Analysis (CDA) 143

D

deictic expressions 94, 103
direct speech acts 86
Discourse Analysis 143
discourse analytical approach 142
discourse deixis 94
discourses of branding 139
discourses of corporate legitimation 138

E

employer branding 132, 144
engagement 130, 142
European Commission 169, 170, 172, 178,
181
European Council 169–174, 177, 182,
188–191
European Parliament 169, 170, 172–177, 183,
188, 189
executive power 180, 181
existential presupposition 93
expository documents 114

F

face 100, 101, 131, 134
felicity conditions 88
floor management 95
forensic linguistics 120, 121

G

generalised conversational implicature (GCI)
92
Genre Analysis 143
global advertising image 137

I

illocution 85
 impression management 129, 139, 144
 indeterminacy 108
 indirect speech acts 86
 inferential processes 84
 interaction 78, 84, 95–99, 101, 105, 114, 122, 128, 130, 131, 140
 interactionally managed 95
 interactive elements 128, 143
 interactivity 140
 interpretation 79, 83, 89, 90, 102, 108, 121, 137, 170, 184–187
 interrelationship between law 120, 121
 IRF model 99

J

jurilinguistics 121

L

language crimes 120
 language of the law 94, 113, 114, 120
 language-specific 116
 legal English 107, 109, 110, 113–115, 122
 legal linguistics 121
 legal slang (jargon) 109
 legilinguistics 121
 legislative power 173, 176, 177, 189
 legitimization strategies 135
 lingua franca 110
 locally managed 95, 97
 local organization 95
 locution 85
 LSP (Language for Specific Purposes) 10, 11, 51, 116

M

mixed terms 117, 118
 multimodal approach 143
 multi-word terms 118

N

natural meaning 89
 non-legal variant 119
 non-natural meaning 89

O

operative legal documents 114
 orderly social organization 95

organization of information 140
 other-initiated repair 98

P

particularised conversational implicatures (PCIs) 92
 perlocution 85, 86
 person (or personal) deixis 94
 persuasive documents 114
 place (or spacial) deixis 94
 policy initiator 180, 181
 politeness theory 100
 power of attorney 113, 115, 116, 120
 pragmatic acts 89
 pragmatics 51, 83–85, 91, 94, 95, 101–105, 121, 131, 143, 145
 preference organization 97, 98
 pre-sequences 99
 presupposition triggers 93
 primary genres 114
 primary legal genre 119
 processing effort 102
 purely technical terms 118

R

relevance theory 92, 102
 repairs 97–99
 reputation 127, 128, 135, 145
 research directions 143
 rhetorical devices 93, 137
 rules of statutory construction 108

S

self-mention 130
 self-repair 98
 semi-technical terms 111, 118
 sentence meaning 84
 sentence 83, 84, 86, 94, 108, 110, 112
 shared knowledge 93
 stance 142, 189
 sublanguage 109
 suggested meaning 89, 93, 103
 symbolic elements 128
 system-bound 108, 116, 123
 system-specific 116

T

terminology 37, 38, 50–52, 54, 89, 95, 107–109, 111, 116–118, 121

time (or temporal) deixis 94
transactionality 129, 144
transition relevant place (TRP) 97
turn allocation 97
turn construction 97
turn-constructal units (TCUs) 97
turn design 97
turn-taking 97

U

user orientation 140
utterances 83–95, 97, 99, 100, 101, 103

V

vagueness 108
value system 138

Publikacja stanowi pierwszy na rynku wydawniczym podręcznik przygotowany z myślą o studentach i wykładowcach kierunku lingwistyka dla biznesu – interdyscyplinarnego kierunku o profilu praktycznym, mającego na celu zapewnienie studentom zarówno kompetencji lingwistycznych, jak i menedżerskich. Zawiera definicje i analizy najważniejszych pojęć i terminów oraz teorii i innych kluczowych zagadnień wprowadzanych w ramach teoretycznej części programu studiów. W książce zamieszczono wykaz podstawowej, zalecanej literatury przedmiotu i pytania kontrolne.

Treści przedstawione są w sposób przejrzysty dla czytelnika. Wszystkie rozdziały to w zasadzie syntezy teoretyczne odnoszące się do poszczególnych pojęć, koncepcji, terminologii tudzież perspektyw badawczych w danej tematyce. Bezwzględnie podkreślić należy unikalność publikacji oraz wyjście naprzeciw oczekiwaniom studentów i wykładowców.

Z recenzji prof. dr. hab. Łukasza Grabowskiego

Publikacja stanowi kompendium wiedzy z zakresu lingwistyki, tłumaczenia specjalistycznego i wybranych dziedzin z obszaru szeroko rozumianego biznesu oraz powiązanej wiedzy specjalistycznej. Jest ona znakomitym wprowadzeniem młodych, przyszłych specjalistów językowych w świat komunikacji biznesowej i tłumaczenia specjalistycznego.

Z recenzji prof. dr. hab. Marcina Grygiela

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

Książka dostępna również
jako e-book

ISBN 978-83-8220-840-5

